VASZIL SZTEFANIK

RÉGIDŐK

VASZIL SZTEFANIK.

Régidők

VASZIL SZTEFANIK

VÁLOGATTA

Karig Sára

FORDÍTOTTA

Grigássy Éva

A KÖTÉSTERVET

Kovács Árpád

KÉSZÍTETTE

Régidők

Elbeszélések

EURÓPA KÖNYVKIADÓ BUDAPEST
KÁRPÁTI KIADÓ UZSHOROD 1975

Kék könyvecske

Kék könyvecske

Antin, aki most részegen handabandáz amott, az ugaron, szerencsétlen flótás volt világéletében. Minden csak kifelé csúszott a markából, bele ugyan semmi. Ha tehenet vesz — felfordul, ha disznót vesz — métely emészti. S így ment ez végtelenül.

De amikor meghalt a felesége, majd meg a két fiacskája, Antin mintha megbokrosult volna. Ivott, ivott, ivott, elitta a talpalatnyi földet, elitta a kertet, végül a házát adta el. Eladta a házát, kiváltotta a falubírótól a kék munkakönyvecskét, és most mennie kell, kenyér után nézni, elszegődni valamerre.

Amott ül részegen, és sorjázza az egész falu füle hallatára, kinek adta el a földet, kinek a kertet és kinek a házat.

— Eladtam — és ámen! Nem az enyém — vége! Nem az enyé-é-ém! Hej, ha öregapám felkélne a sírból! Négy ökre vót, bizony, mint a ministránsokból, huszonnégy hold szántóföldje, s olyan háza, hogy nem akadt párja a faluban! Mindene vót! Az onokája meg — ehol e!

S mutogatta a falunak a kék könyvecskét.

— Haj, csak iszok, most is, ezután is. A magamén iszok, kinek mi köze hozzá. Ammeg aszongya: „Te, te, elprédáltad a jussod!" Odaüti a pecsétet, s közben korhol! Eh, nem ilyen bírókat láttam én már.

— Bárcsak a halálod lenne ilyen könnyű, mint énnékem elszakadni innen.

— Elindultam kifelé a házból, ki is gyüttem immán, megcsókoltam a küszöböt, és megyek magamnak. Nem az

enyém – kész, passz! Verj ki, mint az ebet az idegen portáról! Döfj keresztül – azt is megteheted. Az enyém volt, most a másé. Baktatok az udvaron, hát sugdos az erdő, akárha szóval mondaná: eredj vissza, Antin, a házadba, hallod, eredj vissza!

Antin két ököllel döngeti a mellét, hogy hallszik faluhosszat.

– Olyan bánat szállt meg, tudjátok-e, haj, micsoda bánat! Visszasomfordálok megint csak a házba. Ülök, üldögélek, aztán elindulok újra, hisz' már nem az enyém, nincs itt mit beszélni, ha eccer nem enyém . . .

– Bár az ellenségim jutnának oly végre, ahogy én hagytam el a tulajdon házam!

– Kiballagok az udvarra. De nem, csak szédelgek. Zöld moha a házon, ki kéne fótozni a szalmafödelet. Kő, víz. Nem én fótozlak már ezután, szegényem. A kő – csak kő, de még az is belerepedt volna a szívfájdalomba!

Antin e szavaknál két ököllel sújt le az anyaföldre, mintegy ama kőre.

– Leültem a ház elé, a padkára. Még a megboldogult tapasztotta, én meg talicskával hordtam az agyagot. Hát amikor fel akarok állni, a padka nem ereszt, mennék, de nem ereszt. Jajdul bennem a kín, vagy nem is kín, nem! A pusztulás az . . . Csak ülök és bőgök, de úgy bőgök, mint akit elevenen nyúznak. Az emberek meg bámulják e töredelmet.

– Amott, a kapunál mondta a búcsúztatót a pap. Szem szárazon nem maradt. Derék asszony volt, aszongya, dolgos . . .

– Forduljatok meg a sírotokban, kedveseim, mert utolsó bitang lettem. Elittam mindent, az utolsó cérnaszálig. Ingem-gatyám elittam. Hallod-e, Marija, s te, Vaszilka, meg te is, Jurcsik, az apátok darócgúnyában jár eztán, úgy hordja a vizet a zsidóknak.

Antin most a bíró házára mutat.

— Hanem a bíróné — áldott lélek. Kenyeret hozott ki útravalónak, suttyomban, hogy a bíró meg ne lássa. Az Úristen legyen a gyerekeiddel, akármerre járnak. Adjon Isten mindőtöknek jobbat, mint énnekem...

— Mi jogon ülök itt, az idegen padkán? Elindulok. Ám alighogy egyet lépek, könnybe borulnak az ablakok. Rínak, mint a kisgyerekek. Sugdos nekik az erdő, ők meg hullatják a könnyük. Rítt utánam a ház. Mint gyermek az anyja után — úgy rítt.

— Megtörölgettem a lucskos ablakszárnyakat, hogy ne ríjjanak utánam, hisz' úgyis hiába. És elgyüttem mindörökre.

— Hej, olyan könnyű ez, mint a követ rágni. Setét előttem a világ...

Antin ívesen kitárja karját:

— Van még valamennyi pénzem, de eliszom. Együtt iszok, együtt mulatok az én atyámfiaival. Hadd emlegessék meg, hogy mentem el a faluból.

— Emitt a kék könyvecske, a kebelemben. Ez az én házam, az én mezőm, az én gyümölcsös kertem. A világ végéig is eljutok vele. Ez a könyvecske a császár könyvecskéje, kitárulnak előtte az ajtók. Mindenütt. Úrnál, zsidónál, akárkinél, bármi hitet valljon!

1897

Kikísérték a faluból

A nyugati égen veres felhő csüggött megkövülten. Olyan volt ez a felhő az alkony fehérlő pászmáiban, mint valami szent vértanú-fő. S e fő mögött sugárzott a nap.

Az udvaron egymás hegyén-hátán álltak az emberek. A naplemente kőkemény rubintüzébe vonta őket. A pitvarból még egyre tódult a nép. Szomorúan, mint a halottas házból.

Legvégül kopaszra nyírt gyereklegénykе lépett az udvarra. Minden szem rámeredt. S mindenki úgy érezte, hogy ez a veres fényben fürdő fej bizton leesik a vállról, valahol messzi, a császár útjain. Idegen hazában, hetedhét határban, lehuppan az útra, lehuppan s elgurul.

Az anya a küszöbön állt.

— Hát már mégy, fiacskám?

— Megyek, édesanyám.

— Kire hagyol minket?

Az asszonyok sírva fakadtak, a leánytestvérek kezüket tördelték, az anya pedig az ajtófélfába verdeste a fejét.

Most az apa lépett a fiához:

— Szálljunk fel a szekérre, fiacskám, mert lekéssük a vasparipát.

— Csak még az éjszaka maradj nálam, kisfiam. Olyan keservesen dajkáltalak, leheletemmel óvtalak, mint a fájó sebet. A kelő nappal keltelek, s egy könnyet se ejtek. Maradj még itt éjszakára, maradj, én gyermekem.

Belekapaszkodott a fiú ingeujjába, s húzta-vonta be a házba.

A nép elindult a kapu felé. Jött hamarost a fiú is, meg az anya, krétafehéren.

— Édes fiam, hát a kukoricát ki töltögeti fel nekem ezután? — kérdezte az apa.

A legények ríni kezdtek. Az apa fejjel a szekérre bukott, s reszketett, mint a falevél.

— Hát akkor induljunk.

Az anya nem eresztette.

— Mikolajka, ne menj el! Megvetemedik a ház küszöbje, mire hazatévedsz, a parázs kialszik. Engem már nem találsz, és ki tudja, magad visszajössz-e.

Átölelte a fia lábát:

— Bár inkább a ravatalon fektethetném végig!

Elindultak.

A kapuban állók mind a menethez szegődtek, mentek elkíséri a regrutát.

Átvágtak az erdőn.

Falevelek terítették az utat. Rézcsónakokká söndörödtek, hogy az ősz vizein a regruta után ússzanak a nagy útra. Az erdő felkapta az anya hangját, elrepítette a mezőre, s a mezsgyén letette, tudja meg a határ: hogyha eljön a kikelet, Mikola már fel nem szántja.

Az erdőn túl megálltak a mezőben. A regruta búcsút mondott a falujának:

— Éljetek jó egészségben, atyámfiai és idegenek. Ha valakit megbántottam valamivel, felejtsétek el, bocsássatok áldással a messzi útra.

A fövegek magasba lendültek.

— Jöjj vissza épségben, s ne maradj el soká.

Fiú meg az apja felült a fogatra. Az anya belekapaszkodott a kerékbe:

— Kicsi fiam, vigyél engem is magaddal. Ha nem viszel, a mezőn futok utánad, lélekszakadásig, míg csak utolérlek.

— Jóemberek, húzzátok el onnan a feleségem, mert összszezúzza a kezét.

Az emberek erőnek erejével vonszolták el a szekértől, és visszatartották. A fogat elindult.

— Szerencsével járj, Mikolaj! — kiáltotta a nép.

Azon az éjszakán egymaga ült az udvaron az öreg édesanya, és rekedten hajtogatta:

— Holnan láthassalak, merre keresselek?

Leányai szólongatták, mint kakukkmadárkák.

Fölöttük a széles őszi égbolt. Ragyogtak a csillagok, mint vasszérűn az aranykikerics.

1897

Megölte magát

Repült a vonat a nagy messzeségnek. A lóca sarkában parasztember ült sírdogálva. S hogy senki se lássa a sírását, fejét a hímzett tarisznya mögé rejtette. Hullt a könnye, mint a sűrű eső, hullt, mint a hamarján eredt, hirtelenjén elvonuló zápor.

A vonat ércritmusa döngette a paraszt lelkét, mint a kalapács.

— Dejszen nem is régen még vele álmodtam. Mintha vizet merítettem vón a kútból, hát rémlik, hogy odalenn van, egészen az alján, olyan rongyos báránybut subában, hogy urambocsá' — s ott fuldokol. „Mikolajka, édesegy fiacskám — mondtam vót álmomban —, micsinálsz te itten?" — „Jaj, éd'sapám — feleli —, nem bírom el a katonaságot." Mondom neki: „Csak győzd türelemmel, szíjjad a tudományt, légy mindig takaros..." Hát ez lett a vége a nagy okulásnak...

Kövér könnycsepp gurult le az arcán, és a tarisznyára pottyant.

— Megyek hozzá, habár tudom, hogy már nem találom. De vajon lesz-e kihez hazatérnem? Futott utánam az asszony mezőhosszat, véres könnyek közt könyörgött, hogy hozzám magammal. Lába megkékült a hóban, sikoltozott, mint a háborodott. Én meg a lovak közé csaptam és otthagytam. Tán már meg is fagyott a mező közepén... Magammal kellett vón hozni az öregasszonyt. Mi kell már nekünk? Hadd vesszen a pénz, hadd forduljon fel éhen a jószág! Minek már a magunkfajta hóttaknak? Varrna in-

kább két tarisznyát, hogy elmennénk alamizsnás kódusoknak ama városba, ahol Mikolajnak leszen sírja.

Arcát az ablakhoz szorította, és könnyei az üvegen folydogáltak. Most aztán verheted a fejedet a falba, te szegény, jajgathatsz az Úristenhez!

Az öregember úgy hüppögött, mint az apró gyermek. A sírás és a vonat ide-oda dobálta ősz fejét, mint valami tököt. Buzogott a könnye, akár forrásból a víz. A parasztnak fülében csengett az öregasszony hangja, amint mezítláb futott utána, és rimánkodott, hogy hozza magával. De ő csapkodta a lovakat ész nélkül. Csak a jajongást hallotta a mezőről, pedig már messze járt.

— Nem lelem őt élve, attól félek. Bárcsak Mikolajjal együtt tennének a sírba. Legalább együtt porladjunk, ha már nem élhetünk együtt. A kutya se ugasson felettünk ott, az idegenben, csak együtt legyünk! Hogy is nyugodhatna árva-egymagában az idegen földben.

Száguldott a vonat erdőkön, mezőkön.

— Kárnak nőtt olyan szép szál nagyra, mint a tölgyfa. Csak úgy égett a két kezében minden, amihez hozzányúlt. Le kellett vón csapni az egyiket, még kicsikorában . . .

A vonat befutott a nagyvárosba.

Ment, amerre az emberek mentek. Az utcán aztán egyedül maradt. Falak, falak, s a falak közt utak, s az út fölött ezer meg ezer lámpás függött egyetlen madzagon. A fény reszketett, s el-elmerült a sötétségben. Mindjárt leesnek, és feketeség támad, mint a pokolban.

De a lámpások gyökeret vertek a sötétségben, s nem estek le.

— Jaj, Mikolajka, legalább hóttan láthatnálak. Ehelyt, édes fiam, már nekem is végem!

Leült egy fal tövébe. Térdére tette a tarisznyát. Már nem potyogtak rá a könnyek. A falak egymáshoz hajoltak, a lámpások mind összesereglettek, és színt játszottak, mint

a szivárvány. Körbefogták a parasztot, hogy jól megnézzék, mivel igen messziről jött. Szemerkélni kezdett az eső. Még jobban összekuporodott s imádkozott:

— Ó, istennek anyja, ki oltalma vagy a jó embereknek. Ó, szent Nikolaj . . . — és verte a mellét.

Odament egy rendőr, s útba igazította a kaszárnyához.

— Vitéz uram, emitt halt meg Mikolaj Csornij?

— Felakasztotta magát a város határán, az égererdőben. Most a hullaházban fekszik. Menjen le ezen az utcán, majd ott megmutatja valaki.

A katona ment tovább strázsálni. A paraszt lefeküdt az utcán, és nyöszörgött. Feküdt valameddig, majd elindult az utcán lefelé. Lába reszketett, mintha a szél rezegtette volna, s botladozott.

— Édes fiam, édes fiam, hát megölted magad? . . . Mondd meg nekem, édes fiam, mi kergetett a sírba? Miért veszejtetted el a lelked?! Jaj, hát ilyen vigaszt viszek éd'sanyádnak? Hasztalanul pusztulunk mindnyájan.

A hullaházban nagy fehér lapon feküdt Mikolaj. Szép haja vérben úszott. Feje búbja horpadt, mint a tojáshéj. Hasán kereszt, mivel keresztben vágták fel, s úgy is varrták vissza.

Az apa térdre borult Mikolaj lábánál, és imádkozott. Csókolgatta a fia lábát, fejét a fehér táblába verdeste.

— Jaj, gyermekem, mi a menyegződre készültünk anyáddal, muzsikásokat fogadtunk, te pedig itthagytál minket . . .

Aztán felemelte a holtat, átölelte a nyakát, s megkérdezte tőle, mintha választ várna:

— Mondd meg nekem, hány misét mondassunk, menynyit osszunk szét a szegények közt, hogy az Isten fel ne rója vétked?

Hullottak a könnyek a halottra s a hideg, fehér táblára. Sírva öltöztette a fiát halotti díszbe. Fehér hímzett inget adott rá, kivarrt övet, pávatollas kalpagot. A hímes tarisz-

nyát feje alá tette, s a fejéhez gyertyát állított, hogy égjen az elveszejtett lélekért.

Olyan nyalka, olyan szép legény volt a pávatollakkal! Feküdt a hideg márványlapon, s mintha mosolygott volna az apjára.

1897

A korcsmában

A hosszú asztalnál együtt tanyázott Ivan és Proc. Cudar szavakkal gurigáztak az asztalon, majd leborulva hallgatóztak, mit felel rá az asztal. Szitkozódtak és ittak. Procot verte a felesége, s Ivan okította, hogyan legyen ura az asszonynak.

— Hohó, a nyavalya essen abba az ökörbe, amékkel egy tehén elbánik! — mondta Ivan. — Bezzeg, énrám ha csak a kisujját is rám emelné az asszony, menten vége volna, széttaposnám, mint a szotyós almát! Nahát! Hisz' ez világraszóló gyalázat! Még hogy egy asszony püfölje az urát, mint a lovat! Én aztán hamarost észhez térítenném, úgy eszihez térítenném, hogy azt se tudná, hova-merre menjen. Megélezném a fejszét a köszörűkövön, és könyékből levágnám a kezit. Egy-kettő — már repülne is az a kéz!

Így beszélt Ivan, s még a karjait is felemelte, mintha jómaga is repülni akarna. Fejét hátraszegte, szemét Procra meresztette s várta, mit szól hozzá.

De Proc csak bólogatott, egy szót se szólt, mit is szólhatott volna, amikor így igaz.

— Hé, adta kalmára, ne ringatózz a könyveid felett, mint akasztott ember a gyertyánfán, hanem hozzál nekünk, barátom, pálinkát. Megfizetem, hát csak hozzad, mert ha nem — enyém a tömlöc, tiéd a halál! Velem ne teketóriázz, hanem töltsd szaporán azt a cefrét... — mondta Proc, és öklével az asztalra vágott.

A zsidó nevetve töltötte ki a pálinkát. A gazdák ittak. Hol összehajoltak, hol meg széjjel, mint két ágacska, ha könnyű szél himbálja.

— Tán azt hiszed — mondta Ivan —, bevárnám a zsandárokat, hogy lefüleljenek? Ahogy lecsapnám a kezit, máris magamra kanyarítanám az ujjast, és mennék egyenest vallomástevésre. Szégyen ide vagy oda, biza, megmondanám az uraknak, hogy kezet emelt rám az asszony, én meg fejszével lecsaptam a kezit. Meglehet, hogy ülnék valamelyest érte, ám az is lehet, hogy egy óra hosszat se tartanának fogva.

Erre ittak. Keserűen, mintha vért innának, tulajdon vérüket, olyan sanyarú ábrázatot vágtak.

— Egészségedre, cimbora... Ládd e! pálinkázunk, mivel megvendégelsz, de mintha a két kezünk munkáját, mintha véres verítékünket innánk. Saját vérünket isszuk, és a zsidófattyúkat tápláljuk. Hanem azt tanácsolom neked, tiszta szívemből javallom, zabolázd meg az asszonyt, hogy ne merjen kezet vetni rád. Úgy ám! Hiszen rajtad nevet már az egész falu, üti-veri az asszony, ő meg pisszenni is restell... Holott te lennél a gazda, vagy mifene?! Bezzeg én az ilyen asszonyt felkantároznám, befognám a taposóba, le a szegről a fillengős kancsukát, s azzal serkenteném!

Ivan pénzt kotort elő, hogy kifizesse a pálinkát, de Proc földre seperte a pénzt, úgy megharagudott.

— Ivanka, cimborám, mért akarsz kés nélkül szíven döfni engem? Vendégem vagy, ehhez ragaszkodok, hisz' olyan jó vagy hozzám, mint az édesanyám, ahogy az egyszeri ember mondta. Ne dugdosd itt nekem a pénzt, hanem igyál.

S újra ittak.

— Vagy próbáld meg szép szóval! Amikor hazamégy, mondjad az asszonynak: „Hej, te asszony, hol esküdtél nekem örök hűséget? A szemétdombon avagy a templomban? A zsidó rabbi adott össze minket, avagy a plébános? Ha te rám kezet emelsz, én bizony levágom a kezed. No-

sza, hozd a széket meg a fejszét, és számoljunk . . ." Mondd csak neki, hátha megijeszted . . .

— Ivankám, lelkem, nem ismered te az én feleségem. Olyan cserzett annak a szíve, hogy még a hóhértól se rettenne meg. Némelykor én is megfenyegetem, csakhogy felkapja ám, ami épp a keze ügyében van és azzal kaszabol! Bár őt kaszabolnák így hótta után a doktorok! „Mihaszna lator te — mondja —, a korcsmába viszel mindent, amit meglátsz, és még te akarnál kárt ejteni bennem?!" Én mondom neked, úgy megkínlat, úgy agyba-főbe ver, hogy legszívesebben világgá mennék. De aszondom, tán csak az Isten nélkülem is elszárítja a kezit, tán csak kiimádkozom eccer az Istentől . . .

— Csak várj az Istenre, csak várj, te bolond, ő meg addig üt-ver, földönfutóvá tesz. Eh, olyan gazda vagy te az asszony mellett, mint járomban a tűzfa ék. Leköpni is kár az ilyen gazdát!

Proc köhögni kezdett, úgy, hogy belekékült. Ivan a fogai közé tömködte két öklét s rágta. Aztán megcsikorgatta a fogát, hogy az egész korcsma belecsikordult.

— Hé, árendás, ide hozzám. Idesüss, te zsidó, te oskolázott fő vagy, azért érted a módját, hogy nyúzd rólunk a bőrt. Mondd meg nekem, van-e olyan törvény, amék megengedi, hogy az asszony verje az urát? Van-e olyan passzus? Búvod a könyveid, hogy belecsipásodsz, valahol ott kell annak lenni. Hadd tudjam hát, ha ilyen passzust írt a császár. Mert ha a császár ilyen törvényt hozott, akkor nosza, verjen engem is az asszony. Keresztbe teszem a kezem, döngöljön kedvére. Ha császári törvény, legyen hát császári!

A zsidó azt mondta, hogy ilyen törvényről nem olvasott. Procnak meg azt mondta, menjen most már haza, mert kikap az asszonytól.

Proc köpött, szemét kidüllesztette, és sokáig bámult a

zsidóra. Szitkozódni akart, de meggondolta, s felkelt a lócáról.

Hazafelé baktatva úgy ordibált, hogy visszhangzott tőle a falu:

— Csak sose félj, annyi félsz se legyen benned, mint köröm alatt a piszok . . .

— Hanem a kezit lecsapom, legallyazom, mint a fűzfát! Midolog ez? Gólya fészkelt a házon, amikor odajött, és most mi van? Hová jutunk, hová?

Messzi elhallatszott a kornyikálása: „Hová jutunk, hová-á-á?"

Ahogy közeledett a házhoz, úgy apadt a hangja, s aztán a kapuban végképp elcsendesült.

1897

Lesz családja

Lesz – ahogy ezt már szokta – elcsent az asszonytól egy kis gabonát, és vitte a korcsmába. Nem is vitte, futott vele a zsidóhoz, s közben egyre-egyre hátrafelé leskelt.

– Hű, már lohol utánam a kölykökkel, hogy törnék ki a nyakukat! Csak jussak el a korcsmáig, mert ha elkap, megint falura szóló hűhó lesz.

És szedte a lábát, vállán a zsákkal. Ám az asszony utolérte a fiúkkal. Épp a korcsma előtt marta el a zsák csücskét.

– Ne szaladj, hé, ne iszkolj, ne hordd szét a két kezem munkáját a gyerekek elől!

– Te mocsok, te, megint csetepatét akarsz mindenki füle hallatára? Nem sül le a pofádról a bőr?

– Lesült az már régen, ilyen gazda mellett! Ide azzal a zsákkal, és pusztulj. Mert ha nem, ellátjuk a bajod, megverünk a gyerekekkel a falu közepén! Hadd lássa a gyalázatod az egész világ. Na gyerünk!

– Tán meghibbantál, vén ribanca! Felkötlek a kölykeiddel együtt!

– Andrijko, kisfiam, csak a lábát üsd, a lábát, hogy ne hordhassa el a szátoktól a kenyeret a zsidónak! Üssétek, hogy törjön el a lába. Egy nyomorékot még csak istápolunk, de egy részeg disznót nem fogunk etetni!

Így beszélt a fiaihoz, akik bottal a kezükben álltak, és riadtan pillogtak az apjukra. Andrijko lehetett vagy tízesztendős, Ivanko meg vagy nyolc. Nem mertek közelebb menni és megütni apjukat.

— Üsd, Andrijko, én majd tartom a kezit. Csak a lábát, csak a lábát!

S arcul ütötte Leszt. Amaz még nagyobbat cserdített vissza, hogy vérbe borult az asszony arca. Erre már odafutottak a fiúk, és a botokkal csépelni kezdték a lábát.

— Jobban, kisfiam. Verjétek le a lábát, mint a kutyának, hadd húzza maga után!

Köpködte a vért, megkékült, de lefogta az ember kezét.

A fiúk már nekibátorodtak, odaszaladtak, mint a kiskutyák, ütötték a lábát, majd elszaladtak, majd megint ütötték. Szinte játszadoztak, szinte nevetgéltek.

A korcsmából kifutottak néhányan.

— Tyűha, ilyet se láttak még, amióta világ a világ! Ni, hogy ütik az apjukat, pedig még a tej se száradt fel a szájuk szélén. Világraszóló gyalázat!

A fiúk csapkodtak, mintha eszüket vesztették volna, Lesz és Lesziha pedig véresen, megkövülten álltak, s tapodtat se mozdultak.

— Hé, fiúcskák, még megszakadtok az apátok mellett...

— Hosszabb botokat is hozhattatok vóna, úgy jobban elérnétek...

— A fejit üssétek, az eszit, a koponyáját...

Így rikoltozott egy részeg a korcsma előtt.

Lesz ledobta a zsákot, s csak állt, mint a bolond. Álmában sem gondolt ilyen lerohanásra, és nem tudta, mitévő legyen. Végül lefeküdt a földre, s levetette magáról a báránybekecset.

— Andrijko, Ivanko, gyertek, most üssetek! Meg se mozdulok. Kicsinyek vagytok még, nehéz nektek ide-oda szaladgálni. Rajta — üssetek...

A fiúk távolabb húzódtak, és értetlenül bámulták apjukat. Majd eldobták a botokat, s az anyjukra néztek.

— Miért nem biztatod őket, hogy üssenek, lefeküdtem, ehun e! üssetek hát!

Lesziha olyan bömbölésbe kezdett, hogy visszhangzott tőle a falu.

— Hát én vagyok a hibás, emberek? Száraz kenyéren gürcölök a földeken a gyerekekkel együtt, ő meg viszi a korcsmába, amit keservesen összekaparok. De még keresni se igen tudok tőle, emberek, mert nem hagyhatom magára a házat. Hiszen már az utolsó rongyot is elhurcolta hazulról. Viszi, ami a keze ügyébe esik, pálinkáért a zsidóhoz. Hát hogy tudjak a gyerekekre is keresni meg a zsidókra is. Csináljon, amit akar, én már nem bírom tovább...

— Rajta, verjetek, a kisujjam se mozdítom meg!

— Verjen meg az Isten tégedet, te ember, amiért tönkre tetted az életünket, és sorsukra hagytad a gyerekeid! Hisz' annyit ütöttél-vertél bennünket, hogy ki nem keveredünk a kék foltokból, mint ökör az igából. Egy csuprot se tarthatok a házban, mert mind összetöröd. Hány éccakát kínlódtam át a gyerekekkel együtt, kinn, a fagyban, és hány ablakot vertél ki! Nem mondok én neked semmit, fizessen meg neked az Isten értem és a gyerekekért! Hát ilyen sorsot imádkoztam én ki... Emberek, emberek, ne csudálkozzatok, mert semmit se tudtok.

Vállára vette a zsákot, és a gyerekeivel együtt elindult hazafelé, vánszorogva, mint a megdobott tyúk.

Lesz feküdt a földön, meg se moccant.

— Megyek a tömlöcbe, hóttiglan tömlöcbe. Megvertek! Ilyet senki sem hallott, s nem is fog hallani. Olyat teszek, hogy a föld is belereng!

S csak feküdt, és fújtatott bőszen.

Lesziha mindent áthordott a házból a szomszédokhoz. A kertben feküdt le éjszakára a gyerekekkel együtt, a burjánba. Félt, hogy Lesz éjszaka beállít részegen. Zsákot terített le a gyerekeknek, és báránybekeccsel takarta le őket. Jómaga ujjasban virrasztott fölöttük.

— Gyerekeim, gyerekeim, mitévők legyünk? Megágyaztam én ma nektek mindörökre. Még a halál se mossa le rólatok a szégyent. Nem tudom én már ezt leimádkozni rólatok...

És sírt s hallgatózott, nem jön-e Lesz.

Az égbolt együtt reszketett a csillagokkal. Egy csillag lehullt az égről. Lesziha keresztet vetett.

1898

Anyjafia

Szombat reggel Mihajliha kiszaladt a házból, és fennhangon így beszélt magában:

— Na nézd csak, hova lett ez a kölyköcske? Itt szaladgál valahol az udvarban, itt kapirgál valamerre, mint a csirke. Lehet is ezt bennfogni? Csutakolnám a kölykit, hát már hűlt helye van.

Egy perc múlva egyenesen a csűr felé tartott, hogy megnézze, nincs-e Mihajlo körül a gyerek.

— Hát neked elment az eszed? Nemhogy bezavarnád a fiút, hagyod, hogy itt legyen veled ebben a hidegben. Gyere be, Andrijkóm, majd odabenn olyan piros almát adok neked, hogy no!

— Sose menj, te bolond, hazudik az anyád, meg akar csutakolni, hát azért csalogat — mondta Mihajlo, s hahotázott.

— Ennek az embernek, bizisten, kiszikkadt az esze! Hisz megfagy a gyerek itt melletted. Ne hallgass apádra, Andrijko, bolond a te apád, gyere be a házba, megmosdatlak-megfésüllek, aztán adok cipót meg almát is. Bizony!

— És ha nem ád?

— Gyere, gyere, adok, bizonyisten.

Kézen fogta a gyereket, s vitte be a házba.

— Majd szépecskén megmosdatlak-megfésüllek, aztán holnap gyüssz velem a templomba. Hű, de szép ingecskét, meg szíjat ad rád anyja. Mindenki megbámul és aszongyák majd: „Nézzék, milyen csecse legény ez az Andrijko!"

— Hát almát ad-e, anyja?

— Adok, adok, nem is egyet.

— Hát cipót?
— Azt is . . .
— Templomba is elvisz?
— Elviszlek, el . . .
— Akkor csutakolhat.

Az anya mosni kezdte Andrijko fejét. A víz hébe-hóba a gallér alá löttyent, és Andrijko már-már elpityeredett.

— Csi-csi-csi, anyja szépecskén megmosdat, de még milyen szépen! Olyan fehér lesz az arcod, akár a papiros, a hajad meg éppen, akár a len. Te leszel a legszebb fiú az egész faluban!

— De mikor csíp! . . .

— Majd megtörli anyja, és nem fog csípni. Olyan jó lesz, hogy mégámugyan!

— És hogyha megtöröl, ad-e cipót meg almát, és kieriszt-e a házból?

— Hát persze. Rendbe szedlek, aztán elmégy messzimesszi . . .

— Jó, akkor elmegyek a bátyóék Ivanjához.

Az anya tisztára mosdatta Andrijkót, majd ölbe vette, s fésülgetni kezdte.

— Anyja, ott apjánál van egy cica, és egereket fog, és megfojtja üket.

— Mert az egér a gabonát dézsmálja, és kárt teszen . . .

— Mér teszen kárt?

— Hogy ne legyen mit csépelni és őrölni.

— És mit eszik?

— Hát gabonát . . .

— Hogy?

— Ej, neked aztán ítéletnapig felelgethet az ember . . . Majd este megnyír apja, ni, már milyen loboncos a hajad.

— Legényesre nyír meg, anyja?

— Abbiza, hisz' legényfiam van már nekem. Már készen

is vagyunk, ládd e! Te meg mindig berzenkedel a csutakolástól. Nosza, nézz a tükörbe, ugye, milyen takaros vagy?

Andrijko olyan volt, mintha fürdőből jött volna, haja fehér fürtöcskékben hullt a homlokára s a nyakába. Szeme kék volt, szája piros. Az anyja odaadta neki az almát s a cipót, ő a kebelébe dugta.

— El akarok menni bátyóékhoz.

— Elébb edd meg az almát, majd azután elmégy, mert a fiúk elveszik tőled.

— Nem mutatom meg nekik. El akarok menni bátyóékhoz.

— Bánom is én, eredj...

Felhúzta rá a kiscsizmát, ráadta a saját bárányködmönét, az apja füles sapkáját, s kiengedte az ajtón.

— Aztán vigyázz, nehogy eless nekem, mert megraklak...

Az asszony leült odabenn, s varrni kezdett.

— Nem kell ezt félteni, olyan okos, mint egy kis vénség. Igaz, volt kire üssön! Kiköpött Mihajlo. Most is észben tartotta a fizetséget a csutakolásért.

Az anya elmosolyodott, s varrt tovább.

— Bárcsak derék, jóravaló ember válna belőle. Hároméves, és úgy fújja a Miatyánkot, mint a vízfolyás. Olyan kis ájtatos, de máskor meg olyan vadóc, hogy majd kirúgja a ház oldalát. Sokszor úgy felbosszant, hogy kénytelen vagyok megverni. Ha nem verném, semmi sem lenne belőle.

Felemelte a fejét, s kinézett az ablakon.

— Már dél van és Mihajlo még nem jön ebédelni. A kölyköcske sincs sehol. Biztosan a hóban vesztegel valahol, és aztán majd köhögni fog...

Este Mihajlo a lócán ült, s Andrijt a térdén hőcögtette. A kemencében lobogott a tűz, és rőt fénybe vonta a ház bensejét. Mihajliha a kemence előtt ült, s főzte a vacsorát.

— Elment az eszed vénségedre, hagyd békén azt a gyereket, ne dobáld összevissza, mint egy tököt. Gyere ide anyjához, Andrijko.

— Nem megyek én.

— Kinek a fia vagy, apjáé vagy anyjáé? — kérdezte Mihajlo.

— Apjáé...

— És kit fogsz megverni?

— Anyját.

— Ó, te gézengúz, almát adok neked, cipót, te meg verni akarsz cserében!

— Apja majd vesz neked sok-sok almát, hiszen apjáé vagy.

— No azt lesheted, amíg apád vesz neked valamit. Azt ugyan nem győznéd kivárni.

— Rajta, mutasd meg, hogy fogsz lovagolni, majd ha katona leszel.

A fiú felkapott a piszkavasra, s összevissza rúgtatott a házban.

— Elég, elég, Andrijko! Ne, itt egy szalmaszál, szedd le a pillét a tejről.

Andrij megállapodott a kemencénél, és szedte a pillét.

— Mondsza, Andrij, mit veszel anyjának?

— Piros csizmát.

— Hát apjának?

— Apjának semmit.

— Aranyos kis anyjafia.

Mihajlo megint a térdére ültette.

— Hogy hívnak?

— Andrij Koszminkának.

— Aztán ki vagy te?

— Orosz ladikáris.

— Jól van. Aztán hova mécc majd?

— Kanadába.

— Mivel mécc oda?

— Akkora hajóval, mint egy ház, óriás-nagy tengeren, messze-messze . . .

— Hát apját magaddal viszed-e?

— Viszem apját, anyját, Ivánt, az onokatestvérem, oszt mind együtt megyünk . . .

— Nyughass már, nyughass, ne egzecíroztasd azt a fiút, mert még vacsora nélkül alszik el.

— Látod, milyen okos kölyök, tud ez mindent a világon!

1898

A mester

Valahányszor a mester éppenségig ivott, vagyis se többet, se kevesebbet a kelleténél, mindig előhozakodott a történetével. A kocsmázók áhítattal lesték a szavát, még a zsidó is hallgatta.

— Nem titkolózok én előttetek, nem én. Mesterember s gazda voltam valamikor, az egész falu megmondhassa. Most utolsó csavargó vagyok, ezt is megmondhassa az egész falu... szavam sincs ellene. Nincs, mert ami igaz, az nem hazugság. De hogyan, miképpen jutottam evégre? Kérdezzétek csak meg...

— Elmentem vót a gazdákhoz, megnéztem az építőanyagot, a házhelyet, megkötöttem az alkut, megittuk az áldomást — azután munkára! Beleköpök a markomba, kapom a szekercét, hát csudák csudája — ott magasol a ház az udvaron, pontos, mint az óra. Körbejárhatod kedvedre — mint az óra.

— Vasárnaponta kigyüvök a templomból, hazamék, és azon jártatom a fejem, hogy csak tíz esztendőt éljek, átépítem az egész falut. Úgy átépítem, hogy öröm lesz végigmenni rajta...

— Elköltöm otthon az ebédet, utána meg megyek a mezőre, megnézni a vetést. A hegy magasán megfordulok, s lenézek a falura, hát a házaim, jóemberek, éppeg mint a könnyű madár, alig-alig érintik a fődet. S ahogy ottan állok s nézem őket, olyan boldogságot érzek, mint az édesanya, ki a gyermekeiben gyönyörködik. És könnyűség fog el, hogy szállnék-repülnék hetedhét határba.

— Úgy a szívén viselt engem az Úristen, hogy csak ráóhajtok valamire, s máris enyém. Vettem egy darabka fődet, majd egy másikat is, vettem egy tehénkét, birkákat neveltem. Mellém szegődött a szerencse, minden magától jött a kezembe, jött, mintha a víz hajtotta vóna.

— Megesett, hogy odagyün az anyám, és aszongya: „Jaj, édes fiam, de megáldotta az Isten a te két kezedet ezzel a nagy tehetséggel. Nincs olyan nap, nincs oly óra, hogy hálát ne adjak teéretted az egek urának." S mondja: „Apjuk, apjuk, ugyan tápászkodjál, nézd meg, minő gazda a mi Ivanunk!" A párom meg hallgatja, pörög-forog a házban, mint a motolla...

Valahányszor ehhez a részhez ért, Ivan kihúzta magát, s arca őszinte örömtől sugárzott. A hallgatóság szomorúan nézte, de senki sem szólt. Ivan lenyűgözte őket a beszédjével. Templomot csinált a korcsmából.

— Hanem aztán, jóemberek, minden homlokegyenest megfordult. Mintha pihét veszen tenyerére az ember, és elfújja, úgy hagyott el minden. Olyan csupasz lett környös-körül, akár az ujjam...

— Egy vasárnap valami ember jött Luhoviszkiből, és mondja: így meg úgy, a papunk beszélni szeretne kenddel. Cihelődök s megyek. Nem tartott soká az út, hamarosan ott voltam a luhoviszki papnál.

— De már az úton valami aggodalom szállta meg a lelkem. Odaérkezek, megcsókolom a pap kezit, ő pediglen azt mondja, hogy így, hogy úgy, új templomot kell építeni a falunkban, nem tudtunk megegyezni, mondja, azzal a hucullal, aki templomokat épít, s mivel úgy hallottuk, hogy te jó mester vagy, úgy döntöttünk, hogy veled építtetjük fel a templomot.

— Hát, tudjátok, ahogy én ezt hallom, kiver a verejték, mint az ereje hagyott marhát. Máig sem emlékszem, mit

feleltem a papnak, s hogy kerültem ki a házból. Ködbe borult előttem minden...

— Megyek hazafelé, hol feketét látok, hol meg sárgát, a szellő is majd ledönt a lábamról. A fejemben minthogyha cigányok döngetnék a kalapácsot. S minden ütés egyes-egyszerre sújt. Gondolom magamban: ebbiz nem holmi kulipintyó, itt, barátom, ezreket adnak a kezedbe, a templomot pedig szerte valahány faluból látják az emberek. Olyan félsz jött rám, hogy uram irgalmazz! Mintha rám emelte vón valaki a szekercét, hogy fejbe kólintson.

— Hazamegyek, hát se a feleségemben, se a gyerekekben nem lelem örömöm. Szavam se volt együkhöz sem. Magamba gubóztam.

— Lefeküdtem aludni. Alszom, mint a kő, alszom, mint aki sose akar felébredni. Hát azt álmodom, hogy egy megy-gyeskertben fekszem s furulyázok. Virágoztak a fák, akárha tejcsöppek hulldogáltak volna, én meg fekszek s furulyázok. A kert mellett meg ott áll a templom, már megépítettem, ott magaslik a kert mellett. Egyszerre csak robajlás hallszik, mintha egy hegy roskadt volna össze! És leomlott, porrá mállt a templom. Csak a harang kongott az árva magosban, olyan jajongva kongott, hogy teremtőm, el ne hagyj! Magától kongott. Fel akarok kelni, hát a templom földhöz lapított. Nagy víz támadt, a vízen holló úszik, de akkora holló, hogy fekete a víz. A harang meg csak kong odafenn, a templom sehol, s a harang ott fenn egyre kong...

— Segítségért kiáltok, fel is ráztak, és úgy-ahogy lelket vertek belém.

— Hogy ezután mi volt, arra nem emlékszem. Elég az hozzá, hogy három hónapig nyomtam az ágyat, és soha többé nem lett ember belőlem...

— A hucul mégis csak felépítette a templomot Luhoviszkiben, nekem pedig beestellett örökkön örökre...

Tovább nem mondta a mester a történetet, de hisz úgyis tudta azt mindenki, mi történt azután.

Végezetül nem is folytathatta volna, mert amikor idáig elmondta, maga elé húzta a pálinkásüveget, s az ivásban túlhágta az éppenséget. Ezért aztán, akik eddig némán ültek és hallgatták, beszédbe elegyedtek, és szánakoztak a mesteren.

— Látjátok, az ember tervel ezt is, azt is, pedig minden Isten kezében van. Isten előtt nem számít, ha szép, ha vén, ha szegény, Isten előtt mindenki egyforma. Amit az Isten ád, egyképpen méri a legszegényebbre s a leggazdagabbra...

— Ammár igaz, hogy Isten akaratjától el nem menekedhet senki. No de van olyan ember is, aki megrontja a másikat. Lám, az a hucul is, milyen bajt hozott rá, szemmel verte-é meg, vagy az eszit kötötte gúzsba, de hát mi lett ebbül az emberbül? Semmi, sár... Így van ez, ha egyik ember megrontja a másikat...

— Ilyen a hucul fajzat, hogy törné ki a nyavalya! Lám, az a bitang csak fitymálta a mi munkánkat, pedig emez különb a huculnál. Mivel a pénzt zsebre teszi, birtokot vesz rajt, de mások eszit el nem veszejti. Bezzeg a hucul olyat mível, hogy az ember elfeledkezik az egész világról. Kurgasd el a házad tájáról, mint a kóbor kutyát!...

— Igazságot mond kend, bizonyisten, igazságot. Hiszen Ivan attúl fogva bolondult meg. Sírba kergette az asszonyt, kiverte a házból a gyerekeit, ebek harmincadjára hagyta mindenét. Áll ugyan a házikója, de olyan szörnyűséges, olyan ütött-kopott, hogy belépni is fél az ember. Most majd nemsokára hazamegy, kiveri az ablakokat, végignyúlik a kemencén, és énekel. Hát épelméjű az ilyen? Ha az lenne, nem verné ki az ablakokat a tulajdon hajlékában, és nem venne havonta kétszer is üveget belé. Az csak úgy látszik, hogy jól beszél, a fejében, bizony, baj van...

— Tönkretette az az istentelen. Úgy összegabalyította, hogy hóttáig se bogozza szét senki. Megtörte az akaratát, se a munka nem fogja, se semmi, és ha megkeres valamennyit, folyton a korcsmában ül...

— Az Úristen óvja a jóembereket...

1898

A szentasszony

Szemen és Szemeniha hazajöttek a templomból, és leültek ebédelni — hideg puliszkát mártogattak tejfölbe. Az ember úgy falt, hogy a szeme is majd kiguvadt, az asszony csak falatozott. Arcát meg-megtörölgette a ruhaujjával, mert az ember nyála az arcába szökkent. Ilyen volt a természete, csámcsogott, s szórta a permetet mások szemébe, mint a homokot.

— Nem tudnád egy kicsit összébb csukni a pampuskádat, még az ételt se lehet tőled nyugodtan megenni . . .

Szemen csak falt, s nem csukta összébb a pampuskáját. Az asszony szavai kissé elevenén találták, de azért háborítatlanul mártogatta tovább a tejfelt a tálkából.

— Csámcsog, mint négy disznó. Istenem, istenem, olyan randa szád van, mint egy vén gebének.

Szemen még erre sem szólt. Csöpp bűntudat is bujkált benne, no meg szeretett volna jól belakni. Végül felállt, és keresztet vetett. Kiment az udvarra, megitatta a disznókat, majd visszajött, hogy ledőljön.

— Na tessék, mostanáig terpeszkedett, s ehelyt fekszik, mint egy tuskó. Kíváncsi vagyok, kidugja-e egyátaján az orrát. Átdöglik minden ünnepet, minden vasárnapot.

— Mit keresed a kákán is a csomót? Kötök én rád olyan csomót, hogy ki nem gubancolódsz belőle, az olyan csomó lesz!

— Legszívesebben beléd vásnám a fogam minden vasárnap.

— Azám, hogyha a disznónak szarva vóna . . .

— Áll a templomban, mint a késre szánt bárány. Bezzeg a többi gazda úgy is viselkedik, mint gazdához illik, ő meg olyan tetyetotya, mint a nyavalyakórság. Lesül a képemről a bőr, hogy épp egy ilyen gazda az uram.

— Hajajaj, szegény fejem, a végin még nem jutok be a mennyek országába. Gürcölj egész héten által, aztán meg állj haptákban a templomban! Hát csak állj helyettem, én már így hallgatom az Isten szavát.

— Ajaj, még hogy te az Isten szavát! Egy kukkot se tudsz abból, amit a pap a szószékről mondott. Csak állsz a templom közepén, mint egy holdkóros. Bámulsz, hogy a szemed majd kiesik, bámulsz, és a szád eltátod akkorára, mint egy kapu, csak bámulsz, és a nyál folyik a szádból. Elsüllyedek szégyenemben, ahányszor rádnézek!

— Tágulj tőlem, te szentasszony, hadd hunyjam le egy kicsit a szemem. Csak jártatod a kereplődet, én meg alig élek.

— Mert ne állj nekem úgy a templomban, mint egy pózna. Amihelyt a pap olvasni kezd a könyvből, kidüllyed a szemed, mint két hagymagubó. A fejed himbálod, mint tűző napon a ló, s eregeted a nyálad fonálát, véknyan, akár a pók. Épp hogy fel nem nyerítsz a templom közepén. Éd'sanyám mindig azt mondta, hogy a gonosz lélek lopakodik az emberbe, az álmosítja el, hogy ne hallja az Isten szavát. Mert nincsen tevéled az Isten, bizonyisten, nincsen!

— A nemjódat, inkább a te fejedbe csimpaszkodott belé Belzebub, mintsem az enyémbe! Szép kis szentasszony! Azám, feliratkoztatok holmi szentfazék-egyletbe, hát azt hiszed, ettül temagad is megszentültél? Majd telefirkálom én a bőröd, éppolyan lesz, mint egy könyv, csupa kék írással... Egyletesdiznek a gazdánék! Hallottak már ilyet? Az egyik jánykorában szült gyereket, másik özvegysorban, a harmadik csak úgy lelte... nojszen, díszes gazdasszony-

ságok! Ha azok a csuhások tudnák, milyen jó firmák vagytok, furkósbottal kergetnének ki a templomból. No nézd az ájtatosait, csak a farkuk hiányzik az ülepükről! Könyveket olvasnak, szentképeket vesznek, az ilyenek már elevenen a mennyországba jutnak!

Szemeniha sírva fakadt, csak úgy rázta a keserűség.

— Minek vettél feleségül, ha eccer gyerekem vót! Ezt jól kiimádkoztam! Hisz a kutya se ment vón hozzád, egy ilyen mosdatlan ökörhöz! Inkább hálát adnál az Istennek, hogy összekötöttem veled az sorsom, mert különben hóttodig úgy jártál vón, mint annak előtte.

— Eszeveszett bolond vótam, ráóhajtottam a fődre, és boszorkányt fogadtam bé a házamba. Bezzeg most a magamét is odaadnám örömest, csak szabaduljak tőle.

— Hát nem! Nem fogsz szabadulni! Jól tudom, hogy szívesen hoznál új asszonyt a házhoz, a földjivel együtt. Csakhogy engem se fel nem falsz, se agyon nem versz. Élni fogok, csak azért is, te meg nézheted a pofámat, ha akarod, ha nem!

— Élhetsz énfelőlem a világ végéig...

— Az egyletbe meg igenis, járni fogok, ha a fejed tetejire állsz is!

— Márpedig abba az egyletbe be nem teszed a lábad, ameddig én élek! Kivágom a fenébe azokat a könyveket, téged pedig megkötözlek. Nekem ide nem hozol észt a csuhásoktól...

— De hozok, de hozok, csak azért is hozok!

— Pusztulj innen, mert elkap a frász, és elagyabugyállak!

— Anyám, édesanyám, hát egy kálomistához adtál engem örök setétségre! Lám, nem átallana vasárnap szent napján kezet emelni rám!

— Lám bizony, lám! Talán én kezdtem a veszekedést? Nézd csak a szentasszonyát! Hej, galambom, ha te így, hát

majd én megszelídítelek, elcsendesítem egy kicsinyt a virnyításod. Képes lenne egy ilyen szentasszony kiüldözni a házból. Aludjon a rosseb, én bizony megverem!

Szemeniha futott volna az udvarra, de az ember elkapta a pitvarban, és ütötte-verte. Nem tehetett másképp!

1897

Katruszja

Amikor Katruszja felocsúdott, mellette ült az anyja, és kesergett:

— Katruszja, lelkecském, meddig fogsz még sorvadozni? Kifogytunk a pénzből, te már többé nem keresel, még ha felépülsz is. Széthordtam a pénzt a jósasszonyoknak. De hát annak is mi haszna! Igaz, egy jósasszony mindent pontosan megmondott, mi van a ház körül, mi a bajod, s végtére hogy nincsen orvossága. Ládd-e, rajtad már nem segít semmi . . .

Katruszja csak feküdt mozdulatlan. Szikkadt kezét végigsimította arcán. Kék volt a körme, éppolyan kék, mint a szeme, s úgy tűnt, mintha sok-sok bámész, csillogó kék szem vándorolna az arcán. És Katruszja mind e sok-sok szemmel az anyjára nézett, és egyetértett a kesergésével.

— Bizony, nincsen szegény kismadaram, bizony nincsen. Éd'sapádat valósággal emészti a bánat. Folyvást az jár a fejében, mibül temettet el, ha meg találsz halni? Ha csak rád néz, elsetétül a szomorúságtól. Mindenünkből kifogytunk, Katruszja. Lisztünk — ha két napig eltart, egy szem gabona nem sok, annyi sincs a háznál, és egy megveszekedett krajcárunk sincsen. Ámde az tenné be nekünk az ajtót, ha meghalnál. Csak legalább őszig kihúznád . . . Hej, jányom, jányom, de cudar sorsra jutottál, s veled együtt mimagunk is!

Az anya fésülni kezdte Katruszját.

— Olyan rémisztően tüzelsz, és úgy köhögsz, hogy úristen el ne hagyj! Egy pendelyt se lehet rád húzni, se megfésülni, se megmosdatni. Istenem, istenem, be meglátogat-

tál minket. Csak azért rimánkodok az Istenhez, hogy legalább félig magamra vehessem a kínjaidat, de hiába.

Az anya könnyei Katruszja hajára hullottak, és eltűntek benne, mint homokban a víz.

— Jaj-jaj, mivé lettél? Milyen takaros voltál, milyen dolgos, nem akadt párod a faluban! Örvendezett a lelkünk, azt gondoltuk, könnyebb lesz a sorunk teáltalad, aztán ehol van é a könnyebbedés! Legalább egy jobb falatunk vóna, de hát kolompéron tengődünk, azon meg elpusztulsz. Keserves már a házakat járni egy korty tejért, hisz már annyit jártam, hogy restellem megest odadugni a képem.

Az anya befonta a lány varkocsát.

— Magam se tudom, miért vettem teneked virágot. Kidobtam két levát, mintha a sárba dobtam vóna. Hallod-é, lehet, hogy ezzel ékesítlek majd hóttodban . . .

Sírva fakadtak mind a ketten.

— Aggya ide, hadd nézzem meg.

Az anya kék, fehér, zöld, piros virágokat adott Katruszjának.

Katruszja nézegette halovány mosollyal, s arcán kék, fehér, zöld, piros derengés tévelygett.

— Add csak ide gyorsan, emitt jön az apád, s majd aszongya, hogy még most is haszontalan jánydógokon jár az eszed.

Katruszját szekérre rakták, hogy elvigyék az orvoshoz. Az anya sírva igazította feje alá a párnát.

— Hát ezt kellett megérnem! Még hogy doktorhoz furikázzalak benneteket! Bár egybül felfordulnátok, akkor elkaparnálak benneteket, aztán Jézus!

Megmarkolta az egyfogatos gyeplőjét, s szinte a haját tépte dühében.

— Jól jegyezd meg, te szingyola, ha hiába szórom ki a

pénzt a doktoroknak, én agyonverlek! Eltemetni doktor nélkül is tudlak, majd leszek én a doktorod. Honnan vegyek pénzt, hogy elég legyen rátok, a doktorra, a patikára, a szarvas ördögre?! Nem győzi ezt az én kérges kezem, haj, dehogyis győzi. Bérbe vettem ezt a kordét, de bár inkább a temetőbe vinnélek, ott kiraknálak és ámen. Istenem, istenem, hogy ezt a napot is meg kellett érnem! Hé, kehes vén kancája, mozgasd azt a ványadt ódaladat!

Odacserdített az ostorral, és kihajtott a kapun.

Az utcán kíváncsian nézelődött Katruszja. Ősz óta sok újdonság esett. Szemen bátyó sövénykerítést eszkábált, az öreg Mikolaj újra szalmázta a pajtatetőt. Katruszja még apja zsörtölődéséről is megfeledkezett, úgy bámészkodott jobbra-balra.

A mezőn emberek szántottak-vetettek. Az égben pacsirták daloltak. A friss szántás csak úgy feketéllett a napfényben.

Katruszja kipirosodott, s mindegyre azt gondolta magában:

„Az Istenben vagyon bizodalmam, hogy meggyógyulok, hogy nem veszítem el ezt a tavaszt. Hamarosan találok munkát... Istenem, istenem, adjál nekem orvosságot!"

Biztos volt benne, hogy megéri a tavaszt. Az apja csak ült elöl, és sokáig hallgatott. Végül megszólalt:

— Ehol e, olyan napunk van, mint az arany, te meg mászkálj doktorok után!

Hátrafordult Katruszjához:

— Mondd meg nekem, te jány, micsináljak veled? Fekszel, fekszel, és nem akarsz se élni, se meghalni. Csak szerzem a pénzt, szerzem, és mind pocsékba megy! Ha tudnám, merre lelek neked orvosságot, hát megkeresném, de így — mit tudom én? Végre válassz: vagy ide, vagy oda! Neked is jobb lesz, nekünk is...

Katruszja sírva fakadt.

— Nincs ezen mit sírni, lelkem, mivel így igaz! Meghalsz szépen, és semmi gondod, hát nem mindegy mán, ha a földben rothad az ember? Talán bizony könnyű manapság az élet? Bizony, jobb meghalni, mint hóttig verítékezni a más földjin! Egy kis pénzt már szereztem, összekaparok még valamennyit a temetésre, aztán vénségemre kiebrudalnak a zsidók a házból. Eh, ha tudnám, hogy nincs számodra orvosság, rögvest visszafordulnék. Legalább a sírgödörre futná a pénzből.

Katruszja elgyengült a sírástól, s úgy köhögött, hogy visszhangzott tőle a mező.

Az apa almát vett elő a kebeléből, és sután odanyújtotta a lányának. Sose kedveskedett neki mindeddig semmivel.

— Ne ríj, lelkem, nem vagyok én ellenséged. Csak amondó vagyok, ne dobjuk ki haszontalanul a pénzt, ne nyomorítsuk meg magunkat, hogyha rajtad nem segíthet. Hiszen te magad is látod, gyermekem, hogy nincs honnan szerezni. Levágatnám érted a kisujjam, zokszó nélkül. Olyan becsületem van énnekem teáltalad az emberek között, mintha nem is jányom, de fiam vónál, mert úgy dolgoztál, hogy híre vót a faluban. Édes fiam, leheletemmel futtatlak, akár a tejhabot, és most — látom, hogy haldokolsz. Hiszen látnivaló, hogy véged van. Hej, lelkem, hogy fogunk mi nélküled bajlódni... Hej, fogunk bizony, fogunk...

Az öreg elhallgatott.

— Jaj meghalok, jaj meghalok, látom már, hogy nincs más menedékem — suttogta Katruszja.

Megérkeztek a városba.

Mentek hazafelé. Mikola szomszéd velük együtt. — Olyan nótára kezdett nekem, hogy ohohohó! Nem való a parasztnak doktorokhoz járni. Ha sok tejet inna, aszongya, meg holmi könnyű húsételt fogyasztana, egy kis szeszt kortyol-

na, fehér kenyeret enne — mondott az mindent, ami csak a világon van. Meglehet, hogy az uraknál ez beválik, de a mifajtánknál ugyan be nem válik. Elég az hozzá, hogy végig se hallgattam, mikor rákezdte a sorolást. Mi haszna lett vóna, ha végighallgatom? Hadd haljon meg úgy, ahogy van. Igya meg az orvosságot, amit a patikából hozok, aztán gyógyuljon meg, vagy ahogy akarja . . .

— És kend azt gondolja — kezdte a szomszéd —, hogy a doktorok ugyanolyan orvosságot adnak a parasztnak, mint az uraknak, avagy a zsidónak? Úgy adjon az Isten nékik egészséget! A parasztnak odanyom valamit, aztán gyógyuljon meg tőle. Van is kedve jó orvosságot keresni a parasztnak! Az urakkal egy tálból cseresznyézik, de a paraszttal mi dolga?

— Valakinek kell ahhoz lenni, hogy segítsenek rajta, de a magunkfajta? Kezet csókol s várja, mikor szólnak, hogy fizessen . . .

— Legjobb lett vón megkérdezni az öreg Ivanihát. Lám, ő elment a doktorhoz, és mikor az elkezdte vizsgálni, aszongya nekie kereken a néne: „Jaj, aszongya, doktor uram, aggya nekem a legutolsó orvosságot. Én — aszongya — szegény asszony vagyok, nincs énnekem miből doktoráltatni magamat, úgyhogy aggya nekem mindjárt a legutolsó orvosságot." A doktor, ejsze, ránéz a nénére és aszongya: „Hát ezt honnét veszed?" — „Hát — mongya a néne — veszem, ahonnét veszem, csak aggyon nekem recepicét a legutolsó orvosságra." Addig-addig, hogy megadta neki a doktor, és a néne máig is lábon jár . . .

— Eszembe se vót, hogy kérdezősködjek. Azt hiszi kend, hogy egy úrral úgy beszél az ember, ahogy kend gondolja? Mukkan egyet-kettőt, aztán sipirc, le is út, fel is út!

— Elment a néne a recepicével a patikába. Odaadta a patikáriusnak, ő maga meg — ne félj, okos asszony az — nézi, hogy kutyulja amaz össze az orvosságot. Azt mesélte,

hogy amikor az aptekárius véletlenségből a tenyeribe cseppentett belőle, keresztülment a kezin. De hát ilyen orvosságra csak minden századik embernek sikerül szert tenni. Pedig a parasztnak csak olyan orvosság való, hogy vagy ide, vagy oda!

— Hej, a keserves mindenségit, mért is nem kérdettem meg az öregasszonytól, hogy s mint kell az ilyen orvosságot kérni! Így a pénzt is elvesztegettem, segítség meg nincsen ... Ezt bizony rosszul csináltam.

— Végit járja már a kend jánya, látni. Ni, hogy tüzel! Annyi sincs már neki hátra, mint ama levélkének, amely válik a faágtól ...

— Nincs bizony, nincs, a pénz meg odalett. Csak legalább Ivanihát megkérdeztem vóna ...

— Attól függ az, tudja-é kend, mi végett kell az orvosság. Lám, az aptekáriusnak ott az egész patikája, aztán mégis meghal ...

1898

Az angyal

Az öreg Timcsiha a ház előtt ült, a padkán, szemben a nappal, és sütkérezett. A kapu előtt jöttek-mentek, de senkinek se volt szava az öregasszonyhoz. „Dicsértessék" — „Mindörökké" — ebből állt az egész beszélgetés.

— Az öreget csak elkaparná mindenki! Sajnálják tőle azt a kanál ételt, amit megeszik, meg azt a zugot a kemencén, ahol meghúzza magát. Mindenkinek szálka a szemében, szót se szól hozzá senki, még csak azt se mondják, befellegzett. Nem érdemes már az öregnek élni, az bizonyos.

Eszébe jutottak az öreg Timko szavai:

— Úgy van az, anyjukom, hogy az én fejem van elöl, a tied meg rögvest az enyim után. De ha majd az enyém nem lesz, a tiedet kutyába se veszik. Amihelyt engem eltemetsz, másnap már nem vagy gazdasszony, megtűrt személy leszel a saját házadban . . .

— Hej, apjukom, apjukom, úgy itthagytál engem, mintha megszöktél vón a szent frigyből. Mulya ember voltál, amerre löktelek, arra mentél, ám utánad mégiscsak gazdáné voltam. Hej-haj, ami volt, az elmúlt.

Szomorúság szállta meg Timcsihát, habár a nap, akárha édesanyja volna, akként melengette öreg csontjait.

— Tudod-e, apjukom, ki emlékezik meg rólad? Hogyha én nem vónék, még csak nem is ugatna utánad senki. Ó, manapság olyanok a gyerekek, hogy még a lélek is beleborzong. Bolond vótál, bizonyisten, bolond. Ki kellett vón használni a karajcárt, a bankót, enni-inni dosztig, úrimódra élni. De mi csak kuporgattunk, mind a ketten, a tojást

is sajnáltuk felütni rántottának, és lám, ma még ebédet se főz neked senki.

Timcsiha anyó elfedte tenyerével arcát, úgy suttogott az öreg Timkóhoz.

— Hogyha anyjuk kiguberálná az utolsó garasát, akkor ebédecske is lenne. De ha mozdulni se bírok, dögöljek kolompéron! Tán vennének a gyerekek egy szem almát vagy zsemlyét? Azt ugyan lesheted!

Felállt a padkáról, s ment megnézni a tyúkokat.

— Az öregnek, bizonyisten, annyi esze van, mint egy gyereknek. Olyan butaságokat beszéltem összevissza, hogy szégyellem a fényes nap előtt! Hiszen nyomorultak ők is, gyerekeik vannak, istápolniuk kell azokat is. Te meg, vénasszony, hallgass és örülj, hogy lélegzel. Nem vót ostoba, aki kitalálta, hogy az öregnek gyerekesze van...

Azzal Timcsiha bement a tiszta szobába. Kinyitotta a szekrényét, és kiszedte a ruháját. Megnézegette, nem penészedett-e meg, nem költött-e belé a moly.

— Ez még mindig a mi igyekezetünkből való, egy cérnaszál sincs benne a gyerekektől. Mindent előkészítettem hóttomra. Mikor az öregem meghalt, csak a koporsódeszkát kellett megvenniük. Hej, ha engemet is olyan tisztességgel temetnének! Mennyi ember vót, és adni is vót mit az embereknek. Bizony, öreg, úgy temettelek el, ahogy gazdát illik. Egy szóval se mondhatta senki, hogy valamit is sajnáltam vón tőled.

Kivette a piros csizmát.

— Csak eccer vót a lábamon. Szegényem, éppen hótta előtt járt oda a vásárba, akkor vette. Nesze, mondja, Nasztya, legyen halálodra, ki tudja, a gyerekeknek telik-e majd rá. Jobb az, hogyha megvan a magunké. Hogy rendes csizma legyen a lábadon, mert csak az Isten a megmondhatója, én halok-e meg előbb, vagy te!

Az anyó sírva fakadt.

— Ne búsuljatok, gyerekeim, nem csinálok én nektek kőtséget, még hagyok is rátok valamicskét. Az öregem illendően gondoskodott rólam. Bárcsak mindenkiről így gondoskodnának. Csak azt ne hagyjátok, hogy gyertya nélkül haljon meg öreganyátok. Én annyit virrasztottam éjszakánként az öregem mellett, hogy csak az Isten tudja, de mégse halt meg gyertya nélkül.

A szekrény alján megtalálta az anyó a kis pénzesbugyrot. Kezébe vette, és leült a földre, hogy megszámlálja a vagyonát.

— Hej, gyerekek, gyerekek, mennyit becéztelek, mennyit dédelgettelek benneteket! Vót, hogy lóhalálban rohanok haza a városból, s egyre az jár a fejemben, vajon micsinálnak magukban a házban? Futok az erdőig, hát jönnek elébem, alig gurulnak a fődön. Szinte reszketett a lábam, alig vártam már, hogy hazaérjek, de ők kiabálnak, le kellett ülni és szétosztani a városfiát. Elvették — és uzsgyi! Csak szegény Doca maradt velem, a fiúk úgy elrepültek, mint a szél . . .

Az anyó arca megenyhült és felderült. A szentképekre tévedt a szeme. Volt ott egy csupasz angyal, piros rózsát tartott két pufók kezében.

— Ó, te mezítelen, még mindig nevetgélsz a vénasszonyra? Hogy is van ez? Az asszony megvénült, te meg ugyanolyan ifjú vagy, vidámítod az anyó házát. Hej, isten gyermecskéje, elmúlt az élet, nem vót több egy ostorpattintásnál!

Az anyó a földre támaszkodott mind a két kezével, és visszaemlékezett a régidőkre.

— Bizony, Jurcsik még a világon se vót, amikor megvettem. Holmi uracs eccer annyi képet akasztott ki a tornácon, hogy egy szekér se bírta vóna el. Amolyan embereket láttam rajtok, sokat, akár a vásáron. Vót ott egy ádáz fenevad is festve, hogy olyan még a mesében sincs. Meg holmi

szörnyűséges cárok, muszkák meg törökök meg mindenféle csudák. Köztük vót az angyalka is, hát őt meg is vettem. Olyan nyájasan nézett, és úgy kínálgatta mindenkinek a rózsáit, hogy nesze, vegyed. Bizony, bizony, egy egész élet múlt el azóta...

— Téli estéken gyakorta galambokat csináltam papírból. Fejecskéjüket aranyosra, szárnyukat ezüstre pingáltam, és mikor emezt odatettem a galambok közé, mintha csak játszadozott vóna velük.

Timcsiha az emlékezésben elfeledkezett a pénzszámlálásról. Markában szorongatta a bugyrot, és emlékeivel messze szállott.

— Hej, mind meghalunk, lelkem, én már rég nem leszek, de te még akkor is vidámítani fogod a házat. Legalább ennyi marad az anyó után, hogy élt ezen a földön...

1898

Egyes-egyedül

Abban a házikóban, mely félig a domb alá bújt, mint földbe fúródó cserebogár, egy öregasszony feküdt. Szalmazsák alatta, kemény, fekete vánkos a feje alatt. Falatnyi kenyér meg egy vizesbögre a földön, az öregasszony mellett. A gyerekek hagyták, amikor dolgozni mentek, hogy legyen mit enni-innia. Szegények voltak, nem tudtak különb eledelt összekaparni az öregasszonynak. A beteg mellett pedig — isten rá a tanú — nem őrködhettek munka dandárjában.

Legyek döngicséltek a házban. Rászálltak a kenyérre, és eszegették, bemásztak a bögrébe, és iddogálták a vizet. Amikor jóllaktak, az öregasszonyra telepedtek. Bemásztak a szemébe, a szájába. Az anyó pihegett, de a legyeket nem tudta elkergetni a leheletével.

Feküdt a földön, s csak nézte révetegen a gerendába faragott keresztet. Tikkadt ajkát néha nagy nehezen szétnyitotta, és fehér nyelvével megnedvesítette.

Verőfény zúdult be az ablakon. Szivárványszínek játszadoztak a ráncos arcon. Félelmetes volt az öregasszony ebben a fényáradatban. Zümmögtek a legyek, s a legyekkel tarkabarka árnyak vándoroltak az öregasszonyon, az meg csak tátogott, s öltögette fehér nyelvét. Olyan volt ez az odú, mint valami elátkozott barlang, ahol valami nagy bűnös tölti kárhozatát, az idők kezdetétől az idők végezetéig.

Amikor a nap már az anyó lábáig kúszott, és megállapodott a zsinegen, mellyel a szalmazsákot bekötözték, az öregasszony hánykódni kezdett a földön, s a bögrét kereste.

— Jaj, jaj, ott... ott...

Az öregasszony elcsendesedett. Csak kezével hessegette a rémeket.

A kemencéből kibújt egy hosszú farkú ördög, és leült az öregasszony mellé. Az öregasszony nagy üggyel-bajjal elfordult tőle. Az ördög újra elébe ült. Kezébe vette a farkát, és cirógatta vele az öregasszony arcát. Az öregasszony csak pislogott, csak a fogait szorította össze.

Majd apró ördögfiókák raja hussant ki a kemencéből. Ott csüggeszkedtek az öregasszony fölött, mint sáskahad a nap fölött, mint varjúsereg az erdő fölött. Aztán lecsaptak az öregasszonyra. Bemásztak a fülébe, a szájába, a fejére ültek. Az öregasszony védekezett. Hüvelykujját a középső ujjához érintette, és homlokához akarta emelni a kezét, hogy keresztet vessen. De a pici ördögök sűrűn ellepték a kezét, s nem engedték, hogy keresztet vessen. A főördög megfenyegette, hogy ne cselekedjen oktalanságot.

Az öregasszony sokáig erőlködött, de sehogy sem tudott keresztet vetni. Végül az ördög megmarkolta az öregasszony nyakát, és hahotázni kezdett, de úgy, hogy az öregasszony térdre szökött, és arccal az ablaknak zuhant.

Amonnan meg lovasok nyargaltak felé. Zöld kabát volt rajtuk, fogaik közt pipa, vörös lovon ültek. Már nekiugrattak, már jaj az öregasszonynak!

Behunyta szemét. A föld megnyílt alatta, és az öregasszony az árkába szorult, s zuhant-zuhant lefelé. Repült minden a feneketlenségbe. Lent, a mélyek mélyén az ördög elkapta, hátára vette, és száguldani kezdett vele, mint a szél. Az anyó vergődött, s feje nekikoppant az asztalnak.

Ömlött a vér, az öregasszony hörgött és meghalt. Fejét elfordította az asztal lábától, és tágra nyílt, halott szeme oldalvást a kunyhó belsejére bámult. Az ördögök abbahagyták a hancúrozást, csak a legyek nyaldosták kéjesen a vé-

rét. Bevérezték a szárnyukat, s egyre több vörös légy hemzsegett a kunyhóban.

Rászálltak a kemence tövén álló, nagy, fekete fazekakra, a tálakra s a tálasra, melyre lovasok voltak pingálva, zöld kabátban, pipával a fogaik közt. Széthordták mindenfelé az öregasszony vérét.

1897

Ősz

Mitro a felesége csizmáját foltozta. Nemhogy foltozta — roncsaiból tákolta össze. Vétek lett volna ilyen agyonnyűtt jószágot a suszterhez vinni, a krajcárnak is szűkiben voltak. De az asszony lába teljesen mezítelen, még vízért sem tud miben menni. Ezért aztán Mitro már reggel nekiveselkedett a csizmacsinálásnak. A lócánál ült, szemben az ablakkal, kirakta maga köré az ócska bőröket, gyertyázta a spárgát, hogy olyan legyen, mint a szurkosfonal, és morgott, mint a harapós kutya.

— Mindjárt bedobom a kemencébe, isten engem, bevágom a tűzbe és alászolgája! Elvénült a bőr, képtelenség belefűzni a spárgát, mert kiszakad. Kihajítani az ilyet a szemétdombra, leköpni — és ámen!

Így duruzsolt Mitro a csizmához, de azért mégis nagy gonddal foltozgatta. Valahányszor áthúzta a spárgát a bőrön, aggodalommal mustrálta, nem szakadt-é el. Így aztán lassan ment a munka, és Mitro dühös volt.

— Még a vas is elkopik, nemhogy a bőr, nem is erről van szó. Négy esztendeje, hogy megvettük, mert ez már a negyedik ősz, hát jól kiszolgált. De ezt a telet még ki kell hogy húzza, ha a fene fenét eszik is.

És foltozott és morgott, és százszor is a kemencébe vagy a szemétdombra akarta hajítani.

Mitriha a dikón ült, és a kedhedt göncöket foltozgatta.

— Mint a szita — úgy szétmállottak. Kendert nem nevelünk, mert enni kell, vásznat nem veszünk, mert nincs

miből — a végén még odajutunk, hogy csupaszon fogunk járni. Emitt befótozom, amott széjjelszakad. Ha nem mosnám őket, tán nem szakadnának ennyire. Habár nem úgy mosom már rég, ahogy az kéne, de a pókháló, az csak pókháló! Isten tudja, hogyan fótozzam meg, melyik végiről kezdjek neki.

Ilyen gondolatokkal görnyedt Mitriha a gönchalom fölött. Tüzetesen szemügyre vette a szakadt ingeket, és vigasztalanság ült ványadt arcán. A durva, szakadozott vászon, a kopott, piros hímzéssel háborút járt katona gúnyájához hasonlított. Az asszony meg mint valami irgalmas nővér, aki szomorúan, fáradt lemondással iparkodna segíteni valamicskét a sebesültnek.

— A telet még csak átvészeljük, de hogy nyáron mi lesz, csak az Isten tudja.

Szürke cérnával öltögette a foltok szegélyét, és eltűnődött az ő szürke életén.

Mitro anyja a kemencén feküdt. Apró öreganyó — aligha nagyobb egy tízéves gyereknél. Megállás nélkül köhécselt.

— Istenkém, istenkém, add, hogy meghaljak, hadd ne nyomorogjak ilyen keservesen! Ládd, már minden bűnömet megbántam, amit valaha is elkövettem... Hisz olyanok halnak meg, mint a viruló élet. Itthagyják vagyonukat, jószágukat, én meg olyan vagyok, mint ama kemény kő, amit senki sem tud szétmorzsolni. Istenem, istenem, miért büntetsz engem ilyen kegyetlenül?

És majd szétvetette a köhögés.

Az anyó körül ott gubbasztottak a gyerekek. Ahányszor az anyó elkékült, és fuldoklott a köhögéstől, kíváncsi szemekkel lesték az anyót, mutogattak rá és mondták: „Ni, ni, mindjárt meghal nagyanyó!" Az anyó meg, miután kiköhögte magát, mindig csak azt hajtogatta válaszképpen:

„Haj, haj, gyermekecskék, elfelejtkezett énrólam a halál".

Mitro már unta a vesződést a vénhedt csizmákkal. A lóca alá vágta, és zsörtölődni kezdett.

— Bizony, nekem is könnyebb vóna, ha már kiteríthetném. Se ruházni nem győzöm, se etetni, amúgy se tudok összegürcölni annyit, amennyit kéne. Járjon egy kicsit mezétláb, akkor tán hamarébb elviszi a kaszás.

Asztalhoz ült.

— Tán adnál valamit enni, te asszony. Tudhatod, hogy ma még egy falat se volt a számban.

Mitriha felkelt a dikóról, és elétette a krumplit. Riadt volt, mint a birka.

Mitro meghámozta a krumplit, sóba mártotta, és gyűrte-gyűrte magába az ételt.

— Te is jóval etetsz engem... De majd én megétetlek, hogy beledöglesz, majd úgy megétetlek. Legalább egy kis céklaciberét csinálnál, vagy rántott löttyöt, vagy a fészkes fenét, mit tudom én... Idelöki elém a kolompért — ne, fulladj meg! Már a lábom is alig húzom magam után!

— De hát mit főzzön neked, fiacskám? Se olaj, se liszt, hát mit főzzön neked?

— Elmúlt az az idő, mama, amikor még szava lehetett. Maga csak üjön odafenn a suton, és köhécseljen. A fődjit el nem vettem, ökrit, tehenit szintúgy el nem vettem, hát üljön magának szép csendben. Vagy inkább azon törje a fejit, mibül fogom eltemetni? Várja azt a halált, mint kanna az esőt: „Istenkém, istenkém, küldd értem a halált", de az is csak az én nyakamba szakad.

Az anyó sírni akart, de köhögésbe csuklott.

— Bizonyisten, megsiketülök — mondta Mitro.

— Hé, te bitang, mit nyavalygatod azt a piszkafát, összse akarod törni az edényt? Hogy téged csapna agyon a nyavalya, örökre.

És agyabugyálni kezdte a kisfiút.

A gyerekek torkuk szakadtából bömböltek, az anyó köhögött, szakadásig.

— Még a madár se rak fészket erre a házra — mondta Mitro.

— De minek kötözködsz a gyerekekkel, mi rosszat tettek, hát tehetnek ők arról, hogy elvásott a csizma?

— Adta szukája, te szedted össze, te tojtad a világra őket, s még ugatsz is helyettük? Kicincállak benneteket egytől egyig...

Előkapta a csizmákat a lóca alól, s ütni-verni kezdte velük az asszonyt. Végül magára ráncigálta a báránybekecset, és elrohant hazulról.

— Bár soha többet be ne tenném a lábam ebbe a házba — mondta a küszöbön.

— Menj csak, menj, Kanadáig meg se állj, hallod! Azt hiszed, elmennék a gyerekekkel a világ végire?... — kiáltott utána az asszony.

Mitriha begyújtott a kemencébe. Gomolygó füsttel lett teli a ház, és az asszony szakadatlan törölgette a könnyeit. Marta a szemét a füst.

Az anyó sóhajtozott a suton:

— Bárcsak nyár lenne. Szétszélednének, dógoznának, nem rágnák itt egymást összezárva. De így olyan a ház, mint a pokol. Istenkém, istenkém, ne tarts tovább engem itt e földön, ládd-e, nincs már nekem lakozásom ebben az életben...

A gyerekek futkároztak a házban. De ha neszt hallottak a pitvar felől, iszkoltak fel a sutra, nagyanyóhoz. Arcocskájuk ijedt, szorongó lett. Csak ültek ott, meg se moccantak, féltek, hogy az apjuk eltángálja őket. Amde mikor

látták, hogy apjuk nem jön be a házba, ismét lemásztak a kemencéről, hogy hancúrozzanak a földön.

A galambok szállnak így alá csapatostól a szérűre. És mikor a paraszt nyikordítja a ház ajtaját, amazok otthagyják a gabonaszemeket, és rémülten röppennek az ég magasába.

1898

Istencsapás

Romaniha tehene beteg lett. Feküdt a szalmán, s búsan bámult nagy szürke szemével. Orrlikai remegtek, bőre ráncolódott, egész testét rázta a láz. Csak úgy áradt belőle a gyengeség és a szörnyű, ám néma fájdalom. Ilyenkor a legszomorúbb, hogy az állat nem tud beszélni, s nem panaszolhatja el a baját.

— Szemmel látható, hogy nem marad meg. Tán vóna segítség, ha a vére okozná a baját, de ezt bizony szemmel verte meg valaki, hogy folyna ki a nyomorultnak, így hát nincs segítség. Bízzon az Istenben, tán megkönyörül magán...

Így beszélt Ilas, aki értett az állatokhoz.

— Jaj, Ilaskám, látni bizony, hogy a végit járja, de ha neki vége, pusztuljak el én is. Egész életemben kuporgattam, csakhogy összekuporgassak egy tehénkére. Az uram itthagyott özvegysorban, a fiam meghótt katonáéknál, én meg csak hullattam a véres verítéket, és gürcöltem éjjel-nappal. Milyen hosszúak a téli éjszakák, és én fontam virradásig, hogy az ujjaim hegye megdagadt, és a szemem olyan lett, mintha homok ment vóna belé. Egyedül csak az Isten tudja, milyen keservesen gyűjtögettem a krajcárt, míg összegyűjtöttem...

— Látja, látja, így van ez már a szegény embernél, ha könyékig koptatja is a kezét, mégse jut semmire! Ebbiz így van, de hát micsináljunk? Az élet már ilyen...

— Azt se tudom, hol áll a fejem. Mitévő legyek, kihez forduljak jó tanácsért?

— Imádkozzon még egy kis pénzért, hogy megfizethesse

a papot, és misét mondasson. Vagy könyörögjön szucsavi Szent Ivanhoz, azt mondják, már sokakat megsegített.

— Jaj, imádkoztam én már pénzért is, könyörögtem a zarvanici Szűz Máriához, most majd könyörgök a szucsavi Szent Ivanhoz is.

— Mondom, tán-tán megsegíti az Isten, ha bízik benne. Hát adjon isten minden jót magának.

Azzal Ilas elment.

Romaniha leült a tehén mellé, s pátyolgatta, hogy meg ne dögöljön. A legjobb falatokat tette elé, ami csak akadt a házban, de a tehén nem akart enni. Csak nézett, nézett az öregasszonyra, és sajdította a szívét.

— Kicsikém, kicsikém, mid fáj? Ne hagyd az öreganyót egy kanál tej nélkül. Legalább egy picinyke örömöt adjál.

És simogatta a tehén homlokát, a nyaka alját, és sopánkodott fölötte.

— Hogy is tudnék, ugyan hogy is tudnék összekuporgatni egy másikra?! Az ujjaimat se bírom összeértetni, a tűbe se tudok már befűzni. Miként is tudhatnék vénségemre még egy tehénre szert tenni?

A tehén reszketett, és Romaniha betakarta báránybőr ködmönével, jómaga egy szál ruhában ácsorgott mellette a fagyban. Fogai vacogtak, de ő tapodtat se mozdult.

— Talán a vétkeimért büntet az Isten? Mert nemegyszer vétkeztem, éppen teáltalad, szegénykém! Hol a más földjin legeltettelek, hol egy tököt szakajtottam, hol egy cső kukoricát törtem neked. Ám a tejet sose sajnáltam senkitől. Ha valahol beteg volt a gyerek, vagy gyerekágyban feküdt az asszony, máris mentem a bögrével és vittem a tejecskét. Túrót is adtam a köleskásához ennek is, annak is. Én Uram Istenem, ne büntess ilyen súlyosan engem, szegény özvegyasszonyt. Soha többé, egy ujjal se bántom a másét, csak ne vedd el tőlem a tehenet!

Így óbégatott Romaniha késő éjszakáig a tehén fölött.

Szentelt vízzel hintette, de semmi sem segített. A tehén kinyújtotta lábait végtől végig a kis istállóban, riszálta az oldalát, és bőgött. Az öregasszony simogatta, ölelgette, szólongatta, de mindhiába.

A hold besütött az istálló ajtaján, és az öregasszony látta a tehén minden moccanását. Végül feltápászkodott az állat. Alig állt a lábán. Körülnézett az istállóban, mintha minden szöglettől elbúcsúzna.

Aztán leroskadt a szalmára, s kinyúlott. Romaniha letérdelt melléje, és szalmacsutakkal dörzsölgette. Maga sem tudta, mi történik vele. Aztán hatalmasat bődült a tehén, és kapálni kezdett a lábaival. Romanihát elöntötte a forróság, sárga köd szakadt a szemére, és vérbe borulva elterült a földön. A tehén csak kapált a lábaival, és rúgta az öregasszonyt.

Mind a ketten viaskodtak a halállal.

1898

A hír

A faluban híre kélt, hogy Hric Letyucsij vízbe veszejtette kicsi leánykáját. Odaveszejtette volna a nagyobbikat is, de az addig rimánkodott, míg életben hagyta. Amióta Hriciha meghalt, az özvegyember csak kínlódott. Nem tudott boldogulni asszony nélkül a gyerekekkel. Senki sem akart feleségül menni hozzá, mert hiszen hacsak a gyerekek lettek volna! De ott volt az ínség, a nyomorúság is. Két álló éven át veszkődött Hric egyedül az apróságokkal. Senki sem tudta, hogy s mint él, mit csinál, legfeljebb a tőszomszédok. Azok mesélték, hogy Hric szinte egész télen be sem fűtött a házban, és a gyerekekkel együtt a suton telelt.

Most aztán róla beszélt az egész falu.

Egy este hazament, és a két kislányt a suton találta.

— Apa, enni szeretnénk — mondta Handzunya, a nagyobbik.

— Faljatok fel engem, mit tudok én nektek adni? Ne, itt a kenyér, lássatok hozzá!

Adott nekik egy karéj kenyeret, azok pedig úgy estek neki a kenyérnek, mint kölyökkutyák a lerágott csontnak.

— Világra szült az anyátok, és itt hagyott benneteket a nyakamon, hogy vetné ki magából a föld! A pestis itt kószál, hogy törné ki a nyakát, de mihozzánk bezzeg nem tér be. Még a dögvész is fél ettől a háztól.

A lánykák nem figyeltek oda az apjukra, hiszen eleget hallották, a nap minden órájában ugyanazt, s már megszokták. Ették a kenyeret a kemencén, irtózat és gyötrelem volt rájuk nézni. Isten tudja, mi tartotta össze azokat az apró csontocskákat. Csak az a négy fekete szem, csak az

élt, csak annak volt súlya. Úgy tűnt, olyan súlyosak, mint az ólom, s ha nem lenne ez a négy szem, elrepülne testecskéjük, mint szél szárnyán a pihe. Most is, ahogy rágták a kenyeret, olyan volt, mintha a csontok ropognának orcájukban.

Hric rájuk pillantott a lócáról, s azt gondolta: „Hóttak". S úgy megijedt, hogy kiverte a verejték. Úgy érezte, mázsás kő nehezedik a mellére. A kislányok rágicsálták a kenyeret, ő meg leborult a földre, és imádkozott, de valami minduntalan arra késztette, hogy odanézzen feléjük, s ezt gondolja: „Hóttak!"

Hricnek a félelemtől nem volt maradása a házban, napokig a szomszédoknál téblábolt, s azok azt mondták, hogy igen nagyon búnak adta a fejét. Arca elsötétült, és szemei oly mélyen beestek, hogy már-már nem is e világot nézték, hanem egyedül csak azt a követ, amely a szívét nyomta.

Egy este hazaállított Hric, krumplit főzött a gyerekeknek, megsózta, és odadobta nekik a kemencére, hogy egyenek. Amikor jóllaktak, azt mondta nekik:

— Másszatok le a sutról, vendégségbe megyünk.

A kislányok lekecmeregtek a kemencéről. Hric rájuk adta pendelykéjüket, a kisebbet, Dockát, a karjára vette, Handzunyát kézen fogta, és elindult velük. Sokáig ment a réteken, és megállt a hegyen. A holdfényben, lent a völgyben ott kígyózott a folyó, mint valami nagy, élő ezüstáramlat. Hric remegett, mert a csillámló folyó megborzongatta, és az a kő még nehezebb lett a mellén. Akadozott a lélegzete, alig bírta vinni a csöpp Dockát.

Leereszkedtek a völgybe, a folyóhoz. Hric úgy csikorgatta a fogát, hogy visszhangzott belé a rét, s hosszú tűzsziját érzett a mellén, amely sütötte szívét, fejét. A folyó közelében már nem győzte lassú léptekkel, futásnak eredt, és otthagyta Handzunyát. A kislány szaladt utánuk. Hric hirtelen felemelte Dockát, és teljes erejéből bedobta a vízbe.

Megkönnyebbült.

— Megmondom az uraknak, hogy nem volt más választás — hadarta. — Se ennivaló, se tüzelő, se szappan — mosni vagy a fejüket megcsutakolni, se semmi! Vállalom a büntetést, mert vétkeztem, megszolgáltam az akasztófát!

Handzunya mellette állt, és ugyanolyan lázasan hadarta:

— Ne dobjon be, édesapám, ne dobjon be, ne dobjon be!

— Hát ha ennyire kérsz, akkor nem doblak be, bár neked jobb lenne, nekem pedig édesmindegy, egyért lakolok-e vagy kettőért. Tengődni fogsz kicsiny korodtól, később pedig pesztra leszel a zsidóknál, és újfent csak tengődni fogsz. Hát, ahogy akarod.

— Ne dobjon be, ne dobjon be!...

— Nem, nem doblak be, de Dockának már jobb, mint neked. Hát akkor eredj vissza a faluba, én meg megyek jelentkezni. Amott menj, azon az ösvényen, menj csak, menj, egészen a dombtetőre, s ahogy odaérsz az első házhoz, eredj be, és mondd el, hogy így és így, az apám vízbe akart fojtani, de én addig könyörögtem, míg meghagyta az életemet, én meg bejöttem, hogy megéjszakázhassak. Holnap pedig, mondjad, talán felfogadnak játszani a gyerek mellé. No, indulj, mert már éjszaka van.

S Handzunya elindult.

— Handza, Handza, nesze, itt ez a bot, mert még neked esik a kutya, és széttép. Bottal biztonságosabb.

Handza elvette a botot, és nekivágott a réteknek.

Hric felhajtotta a nadrágszárát, hogy átgázoljon a folyón, mert arra vitt az út a város felé. Már bokáig járt a vízben, amikor egyszerre megdermedt.

— Az atyának és fiúnak és a szentléleknek nevében, ámen. Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

Visszafordult s indult a híd felé.

1899

Az arckép

Mintha galamb tárta volna szét fehér szárnyát a feje felett, s mintha a fehér szárnyak mögül kékellene az ég...

A nagy fotelben ott töppedezett az öreg uraság. Feje ide-oda ingott, mint szélben a zsenge ág — jobbra-balra, megállás nélkül. Szája örökösen majszolt valamit. Két keze reszketett — nem akart már semmibe belefogódzni.

— Szemernyi erőm sincs... kiveszett belőlem minden melegség, csontjaim hidegek, mint a jég. Lejárt már az időm, hajaj, bizony lejárt! A földet áhítja, a föld felé húz a testem...

A pipa kialudt. Minden erejét összeszedte, hogy újra meggyújtsa. A pipa jobbra-balra hajladozott, mintha élne, elszökött az ujjai elől, kitért előlük, mintha ingerkedne. Így játszadozott a csibuk, s minduntalan kibillent a szájából.

Mint őszi levél a sebes vízen.

Egyedül a fotel állt szilárdan, mint erős, fiatal madár, mely szárnyain tartja az agg madarat.

— Örök emlékezet, Uram, irgalmazz, és sírgödör és dübörgés! Mindenkinek ez a sorsa...

A nap piros sugarai betűztek az ablakon, mintegy segítségül, hogy minden erőt egybekössenek.

Pirosra vált az arckép s a zongora. Az aggastyán nézte, és talpig megremegett, mintha hideg borzongatná. A fotel recsegett, alig bírta ki.

— Messze van, messze... egyes-egyedül... Már nem látom többé, ó, nem. Ha csak egyszer, egyetlenegy percre... Milyen körülrajongott volt...

Öreges gyengeség rohanta meg, mintha erőnek erejével ki akarná lökni a fotelből, hogy korlátlanul uralkodhasson.

Belekapaszkodott a karfába, és nem adta meg magát, mint a fuldokló, aki nem adja meg magát a hullámoknak.

A hosszú, fekete zongorára nézett.

— Úgy fogok rajta játszani, apa, mintha oroszlánnal játszanék. Megmutatom teljes hatalmában, s az emberek belehalnak majd a félelembe. Téli veríték üt ki homlokukon. Vagy megsimogatom a fejét, és ő a lábam elé fekszik, mint a hű kutya. És a közönség úgy fogja érezni, apa, hogy ő fektette lába elé az oroszlánt . . .

— És a végén eljátszok nekik egy dalocskát. S úgy tűnik majd nekik, mintha tarka virágok közt bolyonganának a selymes fűben. Még botladoznak is . . . És látni fogják, hogyan tépi egy lány az örökzöldet, hogyan aranyozza be s ezüstözi ezüsttel, és hallják majd az énekét. Olyan ének lesz az, hogy mindannyian jobbak, vidámabbak lesznek tőle. Jaj, apa, apa, hogy fogok én játszani, de hogy!

— Így mondta, de én, Ukrajna, a nép, Miklosics . . . Körülrajongott volt . . . De messze van . . . Ha csak egy röpke percre láthatnám . . .

Ismét gyújtogatni próbálta a pipát.

1897

Kőkereszt

Kőkereszt

I

Amióta Ivan Gyiduhot gazdának ismerték a faluban, nem volt más egyebe, csak egy lova meg egy szekérkéje, tölgyfa csatlósrúddal. A lovat nyergesnek fogta be, jómagát rudasnak; a lóra bőr szügyelőt s nyaklót rakott, magamagára ellenben csak egy kurta kenderhámot. Nyakló nem is kellett, mert a bal karjával támasztott ki, talán még a nyaklónál is jobban.

Amikor emigyen hordták a kévét a mezőről vagy mezőre a trágyát, a lovon s Ivanon egyformán kidagadtak az erek, hegynek fel mindkettőjükön megfeszült az istráng, akár a húr, és hegyről lefelé egyforma lassúdan poroszkáltak az úton. Felfelé úgy lépegetett a ló, mintha jégen járna, Ivannak meg akkora ér dudorodott a homlokán, mintha valaki bottal odasuhintott volna. Fentről nézve a ló olyan volt, mintha Ivan holmi nagy bűnéért felakasztotta volna a nyaklóra, Ivan bal karját pediglen kék acéllánccként fonták keresztül-kasul az erek.

Sokszor kora hajnal nekiindult Ivan a szekérrel, még a nap se kélt, s ő már baktatott a poros úton, a határ felé. Nem volt rajta hám se, csak ment jobb felől, s mintegy a hóna alatt tartotta a szekérrudat. A ló is, Ivan is, jó erőben voltak, mert mindketten kipihenték magukat az éjjel. Így aztán, ha lefelé haladtak a dombról, futásnak eredtek. Lefutottak az aljba, maguk után hagyva a kerekek, a patkók s Ivan lapótya talpa nyomát. Az útszéli füvek, kórók ide-oda hajladoztak, ringatóztak, amerre csak száguldott a szekér, s harmatot hullattak e nyomokra. Ámde olykor a legbőszebb iramban, a hegy kellős közepén, Ivan bicegni kez-

dett valamelyik lábára, és otthagyta a lovat. Leült az út mellé, kezébe vette a talpát, s nyálazgatta, hogy meglelje a helyet, ahol belément a tüske.

— Kapával kő vakarni az ilyen lábat, nem nyállal kenyegetni — mondta Ivan megdühödve.

— Hé, Ivan apó — rittyente oda annak a rudasnak —, hadd szaladjon, ha már pusztítja a zabot...

Valami jóember élcelődött, aki látta póruljártát a földjéről. De Ivan rég megszokta az ilyen élcelődéseket, és zavartalanul húzkodta tovább a tüskét. És ha netán nem tudta kihúzni, öklével még beljebb ütötte a húsába, felállt és azt mondta:

— Majd csak elrohadsz, és kigyüsz magadtul is, nincs énnekem időm veled bajmolódni...

Ivant Kitörtderéknak is hívták a faluban. Valami hiba volt a derekában, mert mindig kétrét görnyedve járt, mintha két vashorog húzta volna le a törzsét a lábához. A szél legyintette meg.

Amikor hazajött a katonaságtól, nem találta életben se apját, se anyját, csak a düledező házikó maradt meg utánuk. S minden vagyonaként, örökül hagyott rá az apja egy icipici földecskét a dombon, a falu minden földje közt a legmagasabbat és a legrosszabbat. Homokot bányásztak az asszonyok azon a dombon, árkok és üregek ásítoztak az égre. Se nem szántott, se nem vetett rajta senki, nem volt azon semmiféle mezsgye. Egyedül csak Ivan fogott neki, hogy feltörje, s bevesse a maga mezejét. A lóval kettesben odahordták a trágyát a domb aljába, onnan aztán már Ivan egymaga cipelte fel zsákban. Néha-néha ledördült a dombról a lenti földekre dühödt harsogása:

— Hogy a nyavalya essen beléd, úgy odaváglak, hogy ripityára mégy szét, hű, be dögnehéz vagy!

De azért sose vágta oda, mert sajnálta a zsákot, s lassanóvatosan eresztette válláról a földre. Egy este aztán elme-

sélte a feleségének s a gyerekeinek, milyen fura dolog esett vele:

— Süt a nap, nem is süt, perzsel, akár a tűz, én meg görnyedezve megyek a trágyával felfelé, hogy majd lemarjul a bőr a térgyemről. Ömlik a verejték minden hajam száláról, és olyan sós belül a szám, hogy már-már keserű. Alig tudtam valahogy felérni. És odafenn könnyű szellőcske csapott meg, olyan könnyű, hogy még! Hát egy perc múltán, úgy tudjátok meg, mintha késsel szurkálták vóna meg a derekam — hogy azt hittem, menten végem van!

Ettől kezdve Ivan kétrét görnyedve járt, és az emberek elnevezték Kitörtderéknak.

A domb, ámbátor kettéroppantotta, de cserében jó termést hozott. Ivan botokat, cölöpöket vert le, erős fűfészkeket telepített rájuk, azzal vette körül a birtokát, hogy az őszi és tavaszi esők el ne mossák a trágyát, szét ne hordják a szakadékokba. Itt élte le az életét, ezen a dombon.

Minél öregebb lett, annál nehezebb volt kettétörten lejönnie a dombról.

— Olyan kutya domb az, hogy fejestől taszítja lefelé az embert!

A lemenő nap nemegyszer találta Ivant odafenn, s árnyékát a dombbal együtt messzire vetette a szántóföldeken. Ivan árnyéka, mint előrehajló óriásé, terült el a mezőkön. Ivan ekkor tulajdon árnyékára mutatott ujjával, s azt mondta a dombnak:

— Te vótál az, galambom, aki ívbe hajlítottál! De cserében teremned kell az életet, ameddig tartani bírom magam a lábamon!

A többi földeken, amelyeket Ivan a katonaságból hozott pénzen vásárolt magának, a fiai dolgoztak meg a felesége. Ivan jobbára a dombtájon tanyázott.

Ivan még arról volt nevezetes a faluban, hogy templomba csak egyszer ment egy esztendőben, húsvét vasárnapján,

meg arról, hogy a tyúkokat egzecíroztatta. Úgy kiokította őket, hogy egyik se mert beosonni az udvarba és széttúrni a trágyát. Amelyik csak egyszer belepiszkált a lábával, menten szörnyethalt a lapát vagy bot nyomán. Ha Ivaniha netán keresztbeveti magát, még az se menthette volna meg.

No és még egy — Ivan sosem evett az asztalnál. Mindig csak a lócán.

— Előbb summás vótam, majd meg tíz évig katona, hát én asztalt nem ismertem, asztal mellett nekem nem csúszik bendőmbe az étel.

Ilyen volt Ivan természet és munka dolgában.

2

Ivan háza tele van vendéggel. Gazdák és gazdánék. Ivan eladta mindenét, az utolsó szalmaszálig, mert a fiai úgy határoztak a feleségével, hogy Kanadába mennek, és az öreg végül kénytelen volt megadni magát.

Ivan meghívta az egész falut.

Ott áll, vendégei előtt, jobbjában a kupica pálinkával, s mintha megkövült volna — egy szót sem tud szólni.

— Megköszönöm szépen kendteknek, gazdák és gazdánék, hogy engem gazdának, feleségemet gazdánénak megtűrtetek...

Nem szólott senkihez, nem emelte poharát senki felé, csak nézett maga elé egykedvűen, s bólogatott, mint aki imádságot mond, és nyomatékul rábólint az imádság mindenik szavára.

Mint olykor, ha a mélyenszántó hullám kiemel a vízből egy nagy követ, s kiveti a partra, csak áll az a kő a parton súlyosan, lelkevesztve. A nap kiégeti belőle a régi iszap cserepes morzsalékát, kis foszforcsillagokat fest rá. S a kő

csillog, halott csillogással, visszatükrözi a napkeltét, a naplementét, kőszemeivel nézi az élő vizet, és búslakodik, amiért nem nyűgözi már a víz terhe, mint addig nyűgözte, időtlen idők óta. Bámul a partról a vízre, mint az elveszített boldogságra.

Akként bámult Ivan is az emberekre, mint ama kő a vízre. Megrázta haja sörényét, melyet mintha acélszálakból kalapáltak volna, és megszólalt:

— Hát, köszönöm szépen kendteknek, hát, adja meg kendteknek az Isten, amit legjobban áhítanak. Adjon Isten egészséget kendnek, Mihajlo apó . . .

Odanyújtotta Mihajlónak a kupicát s megcsókolta a kezét.

— Ivan komám, adja Isten, hogy még sokáig éljen ezen a világon, az irgalmas Isten kísérje kendet, hogy szerencsével érjen az új helyre, és segítse kegyelmével, hogy újból gazdává lehessen!

— Bár megengedné az Isten . . . Nosza, gazdurak, fogyasszanak . . . Azt gondoltam, akkor ültetem kendteket az asztalomhoz, ha majd eljönnek a fiaim lagzijára. De hát másképp történt. Olyasmi történt, amit nagyapáink és apáink hírből se ismertek, csak nekünk adatott, hogy megismerjük. Isten így akarta! Fogyasszanak hát, gazdurak, és bocsássanak meg a szegényes traktáért.

Elvett egy kupica pálinkát, s odament az asszonyokhoz, akik az asztal túlsó végén ültek, az ágy felől.

— Timofiha, komámasszony, hadd emelem kendre a poharat. Ahogy kendet nézem, úgymond, fiatal éveink jutnak az eszembe. Hol vannak már, ugyan hol? Takaros jányka vót kend, helyre kis teremtés! Biza, nem egy éccakán epekedtem kendért, úgy ropta kend a táncot, éppenséggel akár a motolla! Hejha, komámasszony, azok a m' esztendeink! Hát sokáig éljen, és bocsássa meg nekem hogy vénségünkre felemlegetem a táncot. No tessék . .

Rápillantott öreg oldalbordájára, aki az asszonyok között sírdogált, és kendőt vett elő a kebeléből:

— Nne, te öregasszony, nne, itt a keszkenő, hogy tisztességgel megtörölközhessél, mert én itten semmiféle sírást nem akarok látni. A vendégeid körül sürgölődjél, sírni lesz még elég idő, fogol te még sírni, hogy a szemed is kisírod.

Visszament a gazdákhoz, s a fejét csóválta.

— Mondanék valamit, de inkább hallgatok, hogy meg ne botránkoztassam a szenteket a falon, se kendteket, halandókat. Annyi biztos: attól mentsen meg az Isten minden emberfiát, hogy az asszonyész után menjen! Lássák-e! hogy sír, és ugyan kit sirat, talán bizony engem? Engem siratsz, gazdasszonyság? Hát talán én vótam, aki öreg napjaidra kiparancsoltalak a házadból? Elhallgassál, ne bőgj nekem, mert mindjárt kicibálom azt az ősz hajadat, és úgy mégy abba az Amerikába, mint valami zsidóasszony.

— Ivan komám, haggya békiben az asszonyt, hisz nem ellensége az kendnek, meg a gyerekeinek sem ellensége, de hát fájlalja itthagyni a rokonságot, a szülőfaluját.

— Ha nem tudja, mit beszél, Timofiha, inkább ne beszéljen! Még hogy ő fájlalja?! Hát én talán ugrándozva megyek?

Csikorgatta a fogait, mint malomköveket, fenyegette az asszonyt öklével, akár egy husánggal, majd a mellére csapott:

— Ragadjanak fejszét, s vágják ide, a májamba, tán kipukkan az az epehólyag, mert én ki nem bírom! Olyan bánat ez, emberek, olyan bánat, hogy azt se tudom, micsináljak magammal!

3

— Fogyasszanak, gazdurak, fogyasszanak bátran, és legyenek elnézőek, mivel mi már félig úton vagyunk. És ne rójanak meg engem, öregembert, amiért egy kicsit zsémbelek a feleségemmel, hej, nem bolondság ez, bizony, nem bolondság. Sose lett vóna így, ha ő össze nem paktál a fiúkkal. Tudják, a fiaink írástudók, a kezükbe került holmi irkafirka, utána meg holmi térképet szerzettek, s odaálltak az öregasszony elé, addig-addig fűrészelték, míg ketté nem fűrészelték. Két éve másról se lehetett hallani ebben a házban, mint Kanada így és Kanada úgy. És engemet úgy a falhoz szorítottak, hogy láttam, elevenen felfalnak vénségemre, ha el nem megyek, hát eladtam mindent, az utolsó szegig. A fiúk nem akartak summásaim lenni, aszongyák: „Az apánk vagy, juttass minket földhöz, adj nekünk kenyeret, mert ha minket megelégítsz, senkinek nem lesz egy zokszava se." Segítse őket az Isten, csak egyék azt a kenyeret, én meg pusztuljak el. Ugyan, gazdurak, hát való a vándorút ilyen kettétörtnek? Belerokkantam én már a munkába, csupa bütyök a testem, csontjaim rozogák, reggelente alig tudom összeszedegetni, s tízszer is belejajdulok!

— Ami megtörtént, az megtörtént, Ivan, ne hagyja kend, hogy a bánat megfészkeljen a fejében. Hiszen lehet, hogy amint kend megmutatja nekünk az utat, mind kend után megyünk. Ezért az országért ugyan kár szomorítani a szívét! Nem bír meg ez a föld ennyi népet a hátán, nem bír ennyi nyomorúságot elszenvedni. A paraszt se győzi, amaz se győzi, egyik se győzi. Se búza, se sáska . : . Az árak meg nőnek: amiért régebben egy levát fizettél, most ötöt fizetsz, ha azelőtt szalonnát ettél, most kolompért zabálsz. Hej, elbántak velünk, úgy kézbe kerítettek, hogy eme kezekből senki sem tud minket kiszabadítani, legfeljebb kicsúszhat

közülük az ember. Eccer aztán eljön e fődre a számadás órája, mert kést ragad a nép! Nincs mi után szomorkodni kendnek...

— Megköszönöm kendnek a vigasztaló szót, de el nem fogadom. Való igaz, hogy a nép kést ragad. De hát azokra nem haragszik az Isten, akik a földdel kufárkodnak? Most senkinek se kedves a föd, csak a váltó meg a bank. Mostanság a fiatal gazdák nagyokosok lettek, tűzvigyázók, kiket hidegen hágy a föd. Nézzék csak kendtek ezt az öreg nyirettyűt, még hogy kufárkodni az ilyennel?! Olyan, mint az odvas fűzfa, ha egy ujjal megérinti, szétporlik, mint a mák! Tán azt hiszik, eljut, ahova indulunk? Majd valahol belefordul az árokba, és széttépik a kutyák, minket meg továbbhajtanak, még azt se engedik, hogy odapillantsunk. Hogy is várhatnak az ilyen gyerekek istenáldást? Öregaszszony, gyere ide hozzám!

Ivaniha odament. Összeaszalódott kis öregnéne.

— Katerina, lelkem, mi jár a fejedben? Hol teszlek a sírba? Tán a halak esznek meg? Hisz' egy valamirevaló halnak fél fogára se jut itten semmi. Ehol e!

Felcsippentette a bőrt az asszony kezén, és megmutatta az embereknek.

— Csont és bőr. Hova lehet útja az ilyennek, gazdurak, a kemencesutról? Derék gazdasszony vót, megdógozott istenigazában, sose henyélt, és vénségire, lám, útra kerekedik. Ehol e, látod, merre van a te utad és a te Kanadád? Amottan e!

S kimutatott az ablakon a temető felé.

— De ha már nem mentél emebbe a Kanadába, hát akkor elmegyünk, neki a világnak, s majd sodródunk vénségünkre, mint mezőn a falevél. Isten tudja, mi lesz velünk... Ezért én most elbúcsúzok tőled a mi atyafiságunk előtt. Amint a házasság szentségét is előttük vettük fel, végső búcsút is előttük akarok venni tetőled. Lehet, hogy

bedobnak a tengerbe, s nem is fogom látni, vagy lehet, hogy engem dobnak be, és te nem láthatod, úgyhogy bocsáss meg nekem, öregasszony, amiért megszidtalak, nem is eccer, amiért netán valamikor vétettem ellened, bocsáss meg nekem, először, másodszor és harmadszor...

Megcsókolták egymást. Az öregasszony Ivan karjaiba alélt, s ő azt mondta:

— Viszlek, te szegény, a messzi sírba...

Hanem e szavakat már senki sem hallotta, mert az asszony-asztaltól felszökött a sírás, mint a szél, mely éles kardok mentén suhan végig, és minden férfinak mellére hajtotta a fejét.

4

— Most pedig eredj a gazdasszonyságok közé, iparkodj, hogy mindenki el legyen látva, s igyál, amennyi beléd fér, hogy legalább eccer lássalak részegen ebben az életben.

— Kendteket, gazdurak, még kettőre szeretném megkérni. Meglehet, hogy a fiaink megizenik postával a faluba, hogy én meg az öregasszony már nem vagyunk az élők sorában. Arra kérném kendteket, mondassanak misét érettünk, és úgy, mint ma, jöjjenek össze a torra, s mondjanak egy miatyánkot a lelkünk üdvéért. Talán az Úristen kevesebb vétket ró fel minékünk cserében. Pénzt hagyok Jakovnál, ő fiatal, derék ember, híven megőrzi az öregapó krajcárjait.

— Mondatunk misét, mondatunk, meg miatyánkot is mondunk kendtekért...

Ivan eltűnődött. Arcán holmi restelkedés bujkált.

— Ne ítélkezzenek az öregen, és ne nevessék ki az apót Magam is átallom szóvá tenni kendtek előtt, de úgy érzem vétkeznék, ha nem szólnék róla. Tudják e, a dombom te

tejin állítottam én egy kőkeresztet. Keservesen vittem oda, keservesen állítottam fel a tetőn, de felállítottam. Olyan nehéz, hogy le nem veti a domb, kénytelen megtartani a hátán, ahogy engem tartott. Valami csekély emléket akartam hagyni magam után.

Tenyerét csövesre hajlította, s szájához szorította.

— Úgy bánkódok ama domb után, mint kisgyerek a cici után. Rajta töltöttem el az egész életem, és rajta nyomorodtam meg. Ha tehetném, belebújtatnám a kebelembe, és magammal vinném a nagyvilágba. Sajnálok én minden csipetnyi morzsát a faluból, a legpicinyebb gyermekcsét is, hanem ezt a dombot soha meg nem szűnök fájlalni.

Szemei fájdalommal pillogtak, s arca reszketett, mint fekete barázda reszket a nap alatt.

— Az éjszaka fekszem a cséplőszínben és gondolkozok, gondolkozok: irgalmas Istenem, mivel bántottalak meg olyan súlyosan, hogy a világ vizein is túlra kergetsz? Csak dógoztam, dógoztam, dógoztam egész életemben! Nap múltával sokszor leborultam a szántóföldre, s fohászkodok buzgón az Istenhez: uram, áldj meg engem most és mindörökkön egy falatnyi fekete kenyérrel, és én dolgozni fogok serényen, amíg kezem-lábam bírom . . .

— Aztán olyan szomorúság szállt meg, hogy az öklöm rágtam, a hajamat téptem, fetrengtem a szalmán, mint egy igásbarom. S akkor megkísértett a gonosz. Magam se tudom, hogy s mint kerültem a körtefa alá az ökrös kötéllel. Kis híja, hogy fel nem kötöttem magamat. De Isten irgalmas, tudja, mit cselekszik. Hirtelen eszembe jutott az én keresztem, s ecceribe visszatért belém az élet. Tyű, futottam, de még hogy futottam az én dombomra! Egy órácska múlva már ott ültem a kereszt alatt. Ültem, ültem sokáig — és úgy-ahogy — megkönnyebbültem.

— Íme, itt állok kendtek előtt, s kendtekhez beszélek, de az a domb csak nem megy ki a fejemből. Egyre látom, lá-

tom, s látni fogom még a halálom óráján is. Mindent elfelejtek, de azt el nem felejtem. Valaha nótáztam, de elfelejtettem, valaha erőm volt – de elhagyott.

Könnycsepp gurult végig arcán, mint gyöngyszem a sziklák között.

– És arra kérem kendteket, gazdurak, hogy majd szentelő vasárnap, ha a mezőket szentelik, az én dombomat soha ki ne hagyják. Valamék fiatal fusson fel, és hintse meg a keresztet szentelt vízzel, hisz' tudják, hogy a pap ugyan fel nem megy. Nagyon szépen megkérem kendteket, hogy az én dombomat soha ki ne hagyják. Imádkozni fogok kendtekért az Istenhez odaát, csak teljesítsék az öregapó akaratát.

Mintha lenszövetet teregetett volna szét előttük, mintha jámbor, szürke szemével örökre be akarta volna vésni kérését a vendégek szívébe.

– Ivan koma, tegye már félre a búbánatot, dobja a csudába. Mindnyájan emlékezni fogunk kendtekre mindenkoron. Igaz ember vót kend, nem acsarkodott oktalanul senkire, a más fődjit se fel nem szántotta, se bé nem vetette, nem dézsmálta senki gabonáját. Nem ám! Az emberek megemlegetik kendet, és el nem kerülik a keresztjét szentelő vasárnap.

Így vigasztalta Ivant Mihajlo.

5

– Nohát, gazdurak, én már mindent elmondtam kendteknek, most pedig aki engem szeret, az velem iszik. A napocska már a hantok fölött jár, és kendtek még egy kupica pálinkát se ittak velem. Ameddig még a magam házában vagyok, és vendégek ülnek az asztalomnál, addig velük iszok, s aki engem szeret, az velem tart.

Kezdődött az ivászat, ami bolond legényeket csinál meglett férfiakból. Kisvártatva Ivan, immáron részegen, muzsikusokért küldött, hadd húzzák a fiatalságnak, mely elözönlötte az udvart.

— Az ám, úgy táncoljatok, hogy zengjen belé a főd, hogy egyetlenegy fűszálacska se maradjon a szérűskertben!

Benn a házban mindenki ivott, mindenki beszélt, ámbár senki sem figyelt a másikra. Csak a beszéd kedvéért beszéltek, mert ki kellett mondaniuk, ami kikívánkozott, ha törik, ha szakad, ha csak a puszta levegőbe is.

— Ha én eccer kipucováltam, az ki vót pucoválva, amék fekete vót, annak mintha ezüstöt szórtak vón a feketéjére, amék meg fejér vót, éppen mintha hóval kenyték vóna be. Olyan pucc-parádéban vótak énnálam a lovak, hogy maga a császár is ráülhetett vóna. De vót is pénzem, vót bizony, vót!

— Akár valami pusztaság közepibe lettem vóna — csak én vótam meg az Isten! Bár élhettem vóna, mint a vadállatok, hogy ne kellett vón többé látnom se zsidót, se urat, se papot. Akkor elmondhattam vóna, hogy úr vagyok! Ez a főd meg vesszen, akár most, ebbe a minutába, nem búsulnék érte. Miért is búsulnék? Az apáinkat ütötték-verték, igába fogták, nekünk pedig már egy falás kenyeret se löknek... Eh, énfelőlem veszhet...

— Még nem vót olyan behajtó, aki őbelőle ki tudta húzni az obrokot, de nem ám! Járt itt cseh, német, polyák, de — már engedelmet — szart se láttak. De amikor jött a mazur, az még a báránybundát is meglelte a meggyfa alatt. Azt mondom kendteknek, a mazur — kész veszedelem, süsd ki a szemit, még bűnt sem követsz el...

Sok és sokféle beszéd járta, s dűlt a sok szó szanaszéjjel, mint korhadt fák az öregerdőben.

A zajt, zsivajt, zsinatolást és a hegedű síró vidámságát túlharsogta Ivan s az öreg Mihajlo danázása. Az a fajta

danázás, amit annyiszor hallani lakodalmakon, mikor az öreg legényeknek kedve kerekedik, s rágyújtanak a hajdani nótákra. Tétován száll a dal az öreg torkokból, mint a sárga, őszi levél, melyet fagyott földön kerget a szél, s az meg-megáll minden gödröcske előtt, szakadozott széle haldokolva reszket.

Igyen danolt Ivan és Mihajlo az ifjúságról, hogy hogyan hagyta el őket a cédrusfa hídon, és azóta nem akar hozzájuk visszatérni, még látogatóba se.

Valahányszor fennen danolásztak, szorongatták egymás kezét, de úgy, hogy ujjpereceik beléroppantak, ha pediglen szomorúan fújták, összeborultak, homlokukat is összehajtották, s együtt búslakodtak. Átölelték egymás nyakát, csókolóztak, ököllel döngették a mellüket s az asztalt, és rozsdás hangjukkal olyan búsulásba ajzották magukat, hogy a végén már csak egyet hajtogattak: „Jaj, Ivanku, testvér!" „Jaj, Mihajlo, cimborám!"

6

— Hallja, édesapám, ideje már indulni a vasparipához, kendtek meg úgy belegyüttek a nótázásba, mintha sose akarnák abbahagyni.

Ivan rámeredt, de úgy, hogy a fia elsápadt és hátrahőkölt. Fejét tenyerébe hajtotta, s hosszan eltűnődött. Majd felállt az asztaltól, odament a feleségéhez, és kézen fogta.

— Rajta, öregasszony, masírozás, in, cváj, tráj! Gyere, felvesszük az úri gúnyát, s megyünk úri sorba.

Kimentek.

Amikor ismét beléptek az ajtón, az egész ház sírásra fakadt. Mintha a falu fölött csüggő sírásfelleg megszakadt volna, mintha az ember bánata a Duna gátját is elsöpörte volna — olyan sírás-rívás támadt. Az asszonyok kezüket

tördelték, s így tartották, összekulcsolva az öreg Ivaniha fölé, nehogy fentről tán-tán leessen valami, és azonhelyt agyon ne lapítsa. Mihajlo pedig mellen ragadta Ivant, vadul megcibálta, s üvöltött, mint aki megveszett:

— Hé, ha gazdának tartod magad, dobd le ezt a maskarát, mert pofán váglak, mint egy büdös kurvát!

De Ivan nem nézett felé. Átfogta az öregasszony nyakát, és táncolni kezdett vele.

— Polkát húzz nekem, urasan, van pénzem!

Az emberek megkövültek, s Ivan ide-oda ráncigálta a feleségét, mintha nem akarná élve kiengedni a keze közül.

Odafutottak a fiai, és erőnek erejével kivonszolták őket a házból.

Az udvaron Ivan tovább ropta a maga polkáját, Ivaniha pedig belekapaszkodott a küszöbbe, és éneklősen kornyikálta:

— Én koptattalak el, én vástalak el ezzel a két lábammal!

És mindegyre mutogatta a levegőben, milyen mélyre koptatta a küszöböt.

Recsegtek, düledeztek a palánkok utcahosszat — az egész falu elkísérte Ivant. S ő ment az öregasszonnyal, az olcsó szürke öltönyben, kétrét görnyedve, s ropta-ropta a polkát.

Amikor mindnyájan megálltak a kereszt előtt, melyet Ivan emelt a dombtetőn, kissé felocsúdott, a keresztre mutatott, s így szólt a feleségéhez:

— Látod, öregasszony, a keresztünket? Rá van vésve a te neved is. Ne félj, ott van az enyim is, a tied is...

1899

A tanácsülés

A tanácstagok lassan szállingóztak az irodába. Mielőtt beléptek volna az ajtón, kifútták orrukat, majd megtörölték a báránybekecs szélével, s végezetül, biztonság okáért, a tenyerükkel is. Valahányan ekként léptek be a gyülekezetbe. „Dicsértessék." „Mindörökké." És sorra leültek a fal menti lócákra.

A tanácstagok fele már együtt volt, az öregebbek az asztal közelébe ültek, a fiatalabbak kissé távolabb. A sarokban, a kályhánál szalmazsákok tornyosodtak, egymásra rakva s mellettük egy fekete bádogedény. Mert ez ispotály volt. Évente egyszer vagy kétszer az orvos levelet írt a faluközösséghez, hogy ezen és ezen a napon a faluban lesz, mire a bíró magához hívatta Tomát, a csendbiztost:

— Hát, jóember, hónapra át kell rendezni az irodát, mert ehol el meggyütt a levél, hogy gyün a doktor. Felsúrolod egy kicsit a padlót, felszórod homokkal, szétrakod a fődön a szalmazsákokat, letakarod daróccal, odalöttyintsz a sarkokba abból a büdös vízből, ami a bádogedényben áll, és befogjuk még a szemünket is. Ha eccer rendelet van, hogy legyen meg a kolerakórház, hát akkor meglegyen!

Így csinált a csendbiztos évente egyszer avagy kétszer ispotályt az irodából. Mikor aztán a tanácstagok összegyűltek a tanácskozásra, egyre-másra tüsszögtek és háborogtak: „Pfü, de fertelmes szag!" Azok, akik megjárták a katonaságot, azt mondták, hogy biztosan „reparációt" végzett az orvos, és bódított, attól facsarodik úgy az ember orra. Csak Pavlo Dzinyót nem zavarta. Már bóbiskolt ültében.

— Hiába, tökfeje van ennek a Pavlónak — mondogatták

a kórházbűztől prüszkölő tanácstagok —, mi csak prüszkölünk, de ő már alszik is. Meg kell mondani a doktornak, hogy ne bódítsa itt nekünk a tanácstagokat, mert így nem lesz tanácskozás.

Pavlo nem mentegetőzött, csak bámult riadt szemekkel a tanácstagokra, s arca még bambább lett, mint annak előtte. Afféle „tanács bolondjának" tekintették, s folyton élcelődtek a rovására.

A tanácstagok üldögéltek a lócán, és beszélgettek — lassan, komótosan. Mindenki úgy ült, ahogy neki a legjobb volt, és ahogy megszokta. Ivan Pavljuk, aki legközelebb ült az asztalhoz, és a legöregebb volt közöttük, a hasára dőlt, kezét két térde között összekulcsolta, mintha imádkozna, időnként pökött egyet, s eregette pipájából a füstöt. Két tenyere, orra és térdei szomszédoltak egymással. Emigyen ült, s a vásárról beszélt:

— Haggyanak nekem békit az ilyen vásárokkal, mint a mostaniak! A zsidók meg az urak elfoglalták az egész világot. Aki elad — zsidó, aki veszen — az úr! A paraszt csak imitt-amott árul holmi vaskosabb portékát. Borjú, tehén, még csak akad, de ökör kevés vót.

— No persze, mert nehéz idők járják! És mindenki azt gondolja magában: veszek egy bornyút, felnevelem, forrázok neki egy kis szecskát, odavetek egy-két tököt, azám, felnövekszik a hullomáson. Nehéz idők járják!

— Bizony, nehéz idők! Régen a pap azért kárhoztatta volt a népet, hogy ne igyon, ne duhajkodjon, most bezzeg se nem iszik a nép, se nem duhajkodik, s krajcárt még úgyse lát, lássák. Kódussá lett a nép, még az is ritkaság, ha valahol húsvét napján szalonna kerül az asztalra. Én mondom kendteknek, olyan keservesen jut krajcárhoz az ember, mintha kőből facsarná ki.

— Minden megváltozott. Hiszen valamikor látni sem lehetett ezt a fajta szarvasmarhát. Ez a tiroli jószág most

csupa tarka, ámde az a régi — csupa patyolatfehér volt. Magam nem vagyok olyan öreg gazda, de a feleségemmel olyan fehér ökröket kaptam, mint a leesett hó, akkora szarvuk vót, hogy nem fért be a kapun. És szaladtak, mint a lovak. Ha beszekereztem a városba, felszerszámoztam őket. Azokra azt mondták, hogy magyar fajta, mint erre a mostanira, hogy tiroli fajta. No, de akkor olcsó vót a marha, ohohohó!

— Olcsón adták, olcsón vették, pedig különb vót. No, de vajon csak a szarvasbarom lett más? Hát a disznók — ilyenek vótak régen? Tudják-e, vót köztük mindenféle színű, a szőrük hosszú vót, a csülkük meg nyurga, ezek a mostaniak mind csupa fehérek, sima sörtéjűek. Ha megállsz a vásárban a disznófertályon, mintha teli vóna szórva fehér virággal. Csak a kupecek sétifikálnak köztük a nagy hasukkal.

— Úgy láccik, van ilyen is, meg amolyan is. Hát'jszen az emberek talán mind egyformák? Jártam eccer Kolomeában, hát csak nézem — megyen valami olyanféle, urambocsá, mint maga az ördög! Arca, keze koromfekete. Gondolom magamban: ha ez éccaka netán megállna a hídon, mindenkinek meg kéne szenteltetni a vizet. Bizonyisten! Egy zsidó azt mondta, hogy ilyen emberek is élnek a nap alatt.

— Ammá biztos, hogy van mindenféle fajta. Az én Vaszilom, amikor Bécsben vót, a katonaságnál, azt mondta, olyan disznót is látott, hogy se füle, se pofázmánya, se lába nem látszott, csupán csak a törzse.

— Van ezen a fődön mindenféle, de legtöbb a nyomorúság rajta.

A beszélgetés megszakadt, mert bejött a bíró.

— Mi hír a városban, bíró uram?

— Nem vón ott rossz, ha pénz vóna... Látom, az urak csak beülnek az étterembe, aztán esznek-isznak, amit sze-

mük-szájuk kíván és tele a zsebük. Hej, hacsak egy hétre átvedlenék úrrá! – mondta a bíró.

– Ura válogatja. Merthogy olyan is van, aki szalmán hál, és a fogát szíjja. Felül mellény, de ing nincs alatta. Odabiggyeszt a mejjire egy kis rongyot – s már fel van őtözve! Bizony, akad köztük olyan éhenkórász, méghozzá nem is egy, aki még az olajpogácsát is felfalná – mondta Proc, aki régebben az uraságnál szolgált.

– Jártam a titkárnál ama legelő dógában. Valamit locsogott nekem, hogy aszongya, a kendtek falujában, aszongya, kevesebb ojságot fizessenek be a postán. Szemenszedett csalás ez, aszongya. A parasztok, aszongya, sokan vannak. Ha csak huszadrészük ád egy levát ojságra, ezrek mennek veszendőbe. Holmi uracsok, aszongya, maguk tanálnak ki mindent, ködöt bocsájtanak, kutyulnak-kevernek, a paraszt meg, aszongya, buta, elolvassa, aztán nyalogatja a szája szélit, hogy az urasági birtok átszáll a népre.

– Kend meg biztosan csak állt és kontrázott? – kérdezte egy fiatal tanácstag, Petro Antoniv.

– Nem, majd egymás torkának ugrunk holmi senkiháziért, aki rászedi a népet! Jól mondta a hrusevói pap, hogy a paraszt hitelt ád minden szélhámosnak, aztán ha beüt valami, aszongya, amaz kereket old, a bolond paraszt pedig börtönbe jut. Talán bizony keveseket mételyeztek meg, és döntöttek romlásba?! Csak azt nem szeretem, ha valaki nekem az orrom alatt piszkálódik. Tán eladtam a népet, vagy tán elárultam? Tán nyomakszok, hogy megválasszanak? Válasszanak, akit akarnak, egy szó nélkül félreállok.

– Bizony, eladna kend, de mi azt kiáltjuk: nem addig a! Kend még kóbászt* is vinne haza a gyerekeinek – mondta Petro Antoniv.

* Galíciában választás idején a lengyel urak kolbásszal vendégelték meg a tudatlan parasztokat, hogy megnyerjék őket.

— Elhallgass — robbant ki a bíró —, elhallgass, mert vasra veretlek, taknyosa! Hát nézzenek oda, gazdurak, tán disznót őriztünk együtt?

— Kend az én orromat meg nem törölte, a beszédemre meg ugyanúgy kontrázhat, mint a titkáréra.

Az összetűzés kezdett elfajulni, és az öreg Ivan közbeavatkozott:

— Ne nyakaskodj, Petro komám, hiszen tudod, hogy a fiatalnak hallgatnia kell az öregebbre. Az egyik ember olyan, hogy semmitől se fél, a másik meg olyan, hogy igencsak fél. Jómagam, gazdurak, mindenkor a közösség mellett álltam, azelőtt is, most is, de a kendtek gyűléseire, isten bizony, nem mennék el. Eccer, ősszel a városban jártam. Tanálkozok az erdésszel, s az aszongya: gyűjjék már el a gyűlésre, vénségire legalább nézze meg, hogy s mint egyesülnek a parasztok. Mondom neki: isten őrizz, dehogy megyek! Ajjó, hogyha egyesülnek, mer ahogy mondani szokás, a sok ember nagy ember, de én mégse megyek. Én, mondok, felnőttem és megőszültem, de lakat alatt még egy órát se tőtöttem. Hát kell nekem, öregkoromra a szégyen? Hiszen úgy érezném, hogy minden pendelyes gyerek ujjal mutogat rám a faluban: ehol Ivan apó, aki börtönben ült! Nem megyek én, dehogy megyek! Mikolaj fiam elmegyen, de én el nem megyek.

Ezzel, vagy nem ezzel, de az öreg Ivan elcsitította a vihart. Ám a harag nem lohadt le.

— No, de mi csak jártatjuk a szánkat, és kend, bíró uram, nem mondja, mi végett hívott össze minket? — kérdezte Ivan, nehogy az indulat újra fellobbanjon.

— Én már kendteket nem fogom hívatni, csak teljék ki az időm, köpök én a hivatalra, bíráskodjanak kenteknek a taknyosok.

— Nono, talán azt gondolja, nem találunk más bírót?

Az egész környéket el tudná látni a falunk bírókkal — vágott vissza Petro.

— Az egyházgondnoknak lenne mondandója — jelentette be a bíró.

Vaszil, az egyházgondnok, beszélni kezdett:

— Már magam se tudom, csütörtökön vagy pénteken, szalad hozzám az írnok kisfia. „Jaj, bátyó — mondja —, láttam, hogy az öreg Romaniha elhordta a templom mellől a deszkákat." Odamegyek, hát egy szál deszka nem sok, annyi se vót. Még abból, ami a harangláb után maradt. Igaz, hogy már erősen elkorhadtak azok a deszkák, no de midolog az, elhordani a templom mellől? És lássák, egy ilyen idős asszony, s nem átallja elemelni, ami nem az övé. Megyek a paphoz, és mondom neki, a pap meg aszongya, tanácsülés elé kell vinni a dógot, mer aszongya, mégse járja az egyházat meglopni! Ha az enyim vóna, azt a kutyafáját, nem szólnék egy szót se, de hát az egyházé, és azt védeni kell — sopánkodott Vaszil.

Minden tanácstag hallgatott, mert ki gondolta volna, hogy az öreg Romaniha — tolvaj. Sosem esett híre a faluban, hogy lopott volna.

Egy perc múltán bejött Romaniha. Ágrólszakadt, kékült arcú öregasszony. Megállt az ajtónál, és könnyhullatva, szapora szóval beszélni kezdett:

— Én loptam el a deszkát, gazdácskák, igenis, elloptam, tudjátok meg, hogy gondoskodik rólam a fiam öreg napjaimra. Egy nyaláb szalma sincs számomra a háznál, hogy bepörkölhessek! Kuporgok a kemencén és fagyoskodok. Az egész falunak varrok, fonok, és az ujjaim meggémberednek. A szemem már oda van. Annyit még csak megvarrok, hogy tápláljam magamban a lelket, de tüzelőre egy krajcárom sincsen. Pedig odaadtam a fiamnak az egész házat, csak egy zugot tartottam meg magamnak, de ő havonta

egyszer nyitja rám az ajtót. Legalább bejönne, ördög és pokol, micsinálsz? Nem és nem!

— No, de a templom mellől lopni? Kend már nem él olyan soká, néne, gondoljon odaátra is, hogy mit viszen magával. Mivelhogy kend idős asszony, amondó vagyok, ne zárják be kendet, meg se verjék, hanem adjon egy levát a templomnak, és menjen isten hírével, s többet ne halljak semmiféle lopásról — ítélkezett a bíró.

Romaniha megugrott, mint akit leforráztak.

— Jaj, lelkem bírócskám, ha meghalok, akkor se tudok egy levát szerezni! Hol van nekem egy levám, hol, hol, hol?

— Muszáj! — volt a válasz.

A tanácstagok hallgattak. Hallották, hogy az öregasszony igen nyomorultul él, s tudták, hogy nincs egy levája. De hát lopott, ami igaz, az igaz, s méghozzá a templom mellől! Már nyelvük hegyén volt, hogy apránként adja meg, hatosával, kettesével, amikor megszólalt Petro Antoniv:

— Én azt javallanám, emberek, hogy ne bírságoljunk meg egy ilyen szegény öregasszonyt. Az egyházat nem hinném, hogy boldoggá tenné az özvegyasszony levája. Azt mesélik, régente a templomok összedőltek, és azon a helyen feneketlen tó keletkezett. Ha az özvegyasszonyok véres leváit összeszednék, és beraknák a templomi perselybe, bizony egy templom se állna ellen az özvegyek könnyének. Ez bizony igaztalan vóna. Ahelyett, hogy az egyház adna az öregasszonynak, még elvenne tőle egy hideg levát? Vótam eccer fonásért az anyónál. Bemegyek, hát hidegebb van a házban, mint a gazdáknál az istállóban. A gerendán ég egy mécses, akkorka, mint egy búzaszem, ez az egyedüli tűz a házban. Az anyó ül, nekem meg mintha fából lettek vóna az ujjaim. Én amondó vagyok, gazdák, ne fizettessék meg vele azt a levát.

A bíró mérgesen nézett Petróra. A tanácstagoknak mintha kő gördült volna le a szívükről. Valahányan egy em-

berként szólaltak meg, hogy nem kell az öregasszony levája. S az öreg Ivan azt mondta: segítse az Isten! Aztán behívatták még a néne fiát is, és az öreg Ivan korholni kezdte:

— Teringettét, hiszen valamikor a bokor alá rejtett a mezőn, s hiveset keresett neked. Teringettét, hiszen tisztán tartott, fótozott rád s megsiratott, mikor katonának mentél, te meg egy nyaláb szalmát se vetsz neki? Hej, ha én lennék a bíró, ítéletnapig láncra vernének! — dörögte Ivan.

1897

Hazafelé a városból

Az első:

— Egyedül csak vászon — ötven vég maradt utána. Még egy ilyen gazdag embert lámpással kell keresni. A gabona tíz éve őröletlen állott. Ott aztán vót bőség! És mennyi pénz! Hisz' a megboldogult minden esztendőben eladott egy pár ökröt négyszáz leváért. Hol van már az a pénz, hol az a nagy bőség? Még csak nem is tudni, kit boldogít most a pénze. Együtt a halál, és itt kellett hagyni mindent!

Elmentünk vót hozzá koledálni. Elkoledáljuk, amit szokás, ő meg kigyün a házból: tessék, barátaim, kerüljenek beljebb, hadd köszönjem meg illendően a köszöntőt. Bemegyünk a házba, odaültet az asztalhoz, s aszongya: érjétek be így, ahogy van, mert ha nem vónék magányos, a feleségem mindent módjával tenne elénk, de így — Isten nyugosztalja a sírjában, ti pedig legyetek hozzám elnézőek. És ő maga szolgált ki bennünket. Akkora kenyereket rakott vót elénk, mint a malomkő, és olyan fehéret, mint amilyent csak funtos lisztből* dagasztanak. Behozza a szalonnát, hát olyan, akár egy nagy, kövér tenyér. Manapság hentesnél se látni olyat. Pálinka pedig annyi vót, hogy dosztig elégséges. Eszünk, iszunk, ő meg kínál, mint a lakodalomban: igyatok, barátaim, ha kifogy, majd hozok, igyatok kedvetekre az öregnél! Hát ittunk is, s koledáltunk az öregnek:

* Fehér lisztből.

... Isten tartson, Makszim urunk, kelvén vasárnapra,
Vasárnap reggelen ültetik a ződ bort.
Boldogság, egészség legyen véled, kelvén vasárnapra,
Vasárnap reggelen ültetik a ződ bort,
Ki vagy igaz, áhítatos, az istenhez háládatos, kelvén
vasárnapra ...

Ahogy eldanoljuk, már emeli is áldomásra a poharát, s törülgeti a könnyeit. Amikor még az én öreg oldalbordám élt, néki is koledáltatok, de most nincs, akinek koledáljatok, nincs, aki a vénembernek kimossa az ingét. Azt se tudom, mondja, melyik sarokba fúrjam be a fejem, hol húzzam meg magam? Tudják-e, a könny is kibuggyant a szemünkből, olyan szívhez szólóan beszélt az egyedülségéről. Ilyenformán nemegyszer jó három órát elüldögéltünk Makszimnál. Vót úgy, hogy már cihelődtünk, de ő nem engedett. Van énnálam, mondja, enni is, inni is, ahogy az egyszeri ember mondta: kenyér meg kenyérre való is — hát mulatozzatok még, mert ha én meghalok, többé nem isztok e házban, annyi szent. Amihelyt engemet, mondja, elkaparnak, az én Timofejem mindent szélnek ereszt — az utolsó szalmaszálig. Én, mondja, már öreg vagyok ahhoz, hogy hazudozzak, de ti fiatalok vagytok, élni fogtok, és majd meglátjátok. Hát úgy is történt minden, ahogy a megboldogult megjósolta.

A második:

— A harangozó mesélte eccer, gyomlálás közben, hogy a megboldogult nem szeretett a korcsmába járni. Évente, aszongya, csak eccer-kétszer csatolta fel a csereszt, beletett egy ötöst a „tolvajkába" s uccu, a korcsmába! Igaz, nem szeretett a korcsmába járni, de ha mégis elment, még a szarkák s a varjak is ittak, ivott boldog, boldogtalan, ha akarta, ha nem! Aztán éjféltájon, már jó kapatosan, indult hazafelé. Azt, aszongya, minden szomszéd tudta, hogy most

megy hazafelé. Megállt vót a kapuban, és úgy kiabálta: az árvákra íratom, a szegényekre, annyit se hagyok neki, amivel a kisujját körülcsavarhatja! Azzal ment a házmelléki tapasztott padkára. Amikor részeg vót, sose ment be a házba, ha tél, ha nyár, odaki hált, a padkán. Azt beszélik, hogy ott a padkán megkörnyékezte holmi gonosz lélek, és kínozni kezdte. Hörög, hortyan, mint az állat, aztán felugrik a padkáról, szalad a ház körül, szalad és kiabál: rablók, tolvajok, miért hurcoljátok szét a két kezem munkáját? Ejsze, felkapott egy botot, s végighajkurássza az egész portát, mint a kutya kergeti a tolvajokat. Aztán ejsze, megint alszik a padkán. Az ám, de már egy perc múltán újra rikoltozik, hogy a fül is zeng belé: hé, te bitang, viszed a tehenet az istállóból?! Mingyárt agyonverlek! És megint futkosott a szérűn, mint a kelekótya. Úgyannyira, mondta a harangozó, hogy egész éjszaka igyen hajszolta s kínozta. Alszik a padkán, és álmában ordibál: ehol, ehol, árvereznek, ütik a pecsétet, pergetik a dobot! Úgy látszik, igaz lehet, hogy valamikor, még fiatal korában az ördöggel cimborált. A jószághoz is értett, hisz' a tehenei teli sajtár tejet adtak.

A harmadik:

— Nem sokkal azután, hogy Makszim meghalt, a fiam ágynak esett. Gondolom magamban: valamiféle orvosságot kéne találni! Meghal szegény s eltemetni se miből, se miben. Hát elmentem a mi javasasszonyunkhoz, Kaszanyihához. El is jött éppenségest, ráolvasott a fiúra, aztán, merhát tudják, ő a postás — leült s letyepetyélt. Járja a falut, mindent tud, hol mi történik. Hát, meséli a feleségemnek, hogy aszongya, egy héttel a halála előtt ott járt nála Makszim. Erre már én is odafülelek. Bizony, mondja, még nem is pitymallott, mikor beállított. Hallom, nyikordul az ajtó, kapom magam, mondja, biztos szülő nőhöz híjnak. Nézem, hát az öreg Makszim. Asszony, asszony, mondja a megbol-

dogult, te még alszol, pedig már fényes nappal van. Úgy ám, fényes nappal! Leült a lócára, s olyan idegen vót, ahogy ott ült, hogy még. Te javasasszony vagy, mondja a megboldogult, fejtsd meg az álmomat. Pontban éjfélkor, aszongya, azt álmodtam, hogy kimék a házból az udvarra, és délfelől olyan fekete felhő közeledik, hogy kéklik a széle! Gondolom magamban: mindjárt jégeső lesz, hajajajaj, tönkremegy a gabona! S bementem a házba, kivittem a piszkavasat meg a lapátot, és keresztbe raktam. Alighogy keresztbe rakom, odanézek, hát a ház sarkábul víz fakad fel. Állok és nézem. Tyű, már a második, a harmadik, majd valahány sarokból buzog a forrás! Elfogott a félsz. Nézem a szérűt, hát úgy játszadoztak rajta a csermelyek, mint a kaszálón. Futok az ásóért, beterelem a vizet a tóba, hát ama víz szétzilálja a kévéket, s a csűrt alámossa. Dobáltam a kévéket, csak úgy csurgott rólam a verejték, és ekkor felébredtem. Te, aszongya, afféle jósasszony vagy, fejtsd meg hát nekem ezt az álmot, ugyan mit jelenthetnek azok a források? Hát, mondja Kaszanyiha, mondtam neki, amit mondtam, ő pediglen egy hétre rá meghalt. A boszorkánya, Makszimot is éppúgy eligazította, akár a fiamat. Vigye is előlem a pofázmányát, mert megrugdosnám, mint egy kutyát. A pénzt elfogadta, a pálinkát is megitta, a fiú meg harmadnapra a lócán feküdt.

Az első:

— Ez is azt mutatja, hogy Makszim a jövőbe látott, mert minden úgy történt, ahogy jövendölte. Való igaz, hogy az udvarán most akár a csermely játszadozna! Se gabona a tárlóban, se lábasjószág, Timofej mindent elherdált. Elúszott a vagyon ama vízzel.

A második:

— Látják kendtek, életében nem szerette a fiát, egy jó szava se vót hozzá, és mikor a fiú beült a vagyonba, úgy összebogozott mindent, hogy senki meg nem tanálja se ele-

jit, se végit. Bankok, váltók, zsidók meg mifene. A tönk szélire jut. Pedig úgy tudják meg, hogy Timofej még csak nem is iszik, valahogyan mégis minden kifordul a kezéből. Tudj' isten, hogy és mint...

A harmadik:

— Hát azt hallották-e, micsoda nagy baj van Timofej és a felesége közt? Én már látom: halálra veri azt az asszonyt. Még az ősszel holmi bizottság együtt ide a banktól, és aszongya: vagy számlálja le a pénzt, vagy dobra kerül a birtok. Kapkodott Timofej jobbra, balra, s a végin a felesége jussához nyúlt. A bolond asszony aláírta a jegyzőnél, hogy hagyja eladni a fődjit. Úgy beszélik, mintha kapott vóna valami váltót, de most azzal is pórul járt...

Az első:

— Hej, bizony hogy bolond. Második asszony, gyereke nincs... Hogyha az embernek úgy hozza a kedve, szedd a sátorfádat, asszony, mehetsz az árokpartra. Hisz' az első asszony gyerekei már most elkergetnék. Akkor aztán keresheted az igazságot, asszony, csak nem tudhatni, hol és mivel?

A második:

— Ahogy hallom, odaadta azt a váltót a báttyának, most pedig záros határidőre fizetni kell, és szorongatják. Olyan pokol van most abban a házban, hogy még a madár is elkerüli. Amikor Timofej megtudta, hogy a váltó már a városban van, repült haza a városból, még a lovakat se fogta ki, hanem egyenest rohant be a házba, a feleségihez.

— Hol a váltó? — mondja.

— Jaj, od' adtam a bátyámnak.

— Hát ki a te urad, a bátyád vagy én? — és aszongyák, verte, verte, hogy az asszonynak a bordája is eltört. Azt beszélik, hogy megháborodott.

— Rakjad, mondja, a fejedet a küszöbre, hadd üssem le:

te elmégy a nyirkos fődet enni, én megyek a bitófára, a gyerekek meg vizet hordani a zsidóknak!

Az asszony meg, úgymond, könyörögve kérlelte:

— Jaj, aszongya, édes uram, ha énnékem tőled csak egy szem gyerekem is vóna, de így, ha netán történik veled valami, idegen házak sarkához járjak kakukkolni?

— Csak kakukkolj — mondja amaz —, mint a siket kakukk, amíg sírba nem kergetlek.

Azzal lefeküdtek aludni, az ember széliről, az asszony a faltól. Úgy tudják meg, hogy az ember minden áldott órában felkelt, és ütötte az asszonyt. Ripityára verte, azt beszélik. Reggel aztán az asszony el akart menekülni, de amaz elkapta, megkötözte, s megtaposta a csizmasarkával, mint a sarat. Őrizzen az Isten az ilyenektől.

A harmadik:

— Megbolondult az az ember — annyi biztos. Reggel kioldozta az asszonyt, ráparancsolt, öltözködjön ünneplőbe, mert templomszentje ünnepére mennek. És elvonszolta az az istentelen az agyba-főbe vert asszonyt a másik faluba. Hanem azt beszélik az emberek, hogy az asszony az ünnepségen ledobta magáról a kiptárt, hát csupa vér az inge! Körbefogták az asszonyok, kérdik, mi van vele? Az szegény csak rí keservesen! Az ünneplő sereg meg bámulja, mint a csudát. És Timofej, ahajt, feláll az asztaltól, s mondja az asszonynak: sipirc hazafelé! Hát így ütött be nekik az ünnep. Hogy s mint értek haza, csak az Isten tudja!

Az első:

— Némely ember úgy bukik a mélybe, mint kit szakadékba taszajtanak.

A második:

— Azért mégiscsak tudhatott valamit a megboldogult Makszim! Imhol, a forrásvíz szétmosta a vagyonát, s most a menye vállán csordul . . .

A harmadik:

— Tudta, amit mink is tudunk. Hát nem minden nagy gazdaság hasonló véget ért? Tán a Makszimé az egyetlen? Lám, a kend apjának még fődje vót, ökrei vótak, kend pedig már napszámba jár.

A második:

— Bizony, vót nekie, no de hol van az má-ár? Hol, hol, hol?

— Nicsak, már meg is érkeztünk a faluba. A száj csak jár, a lábak meg visznek, szegények. Kend hova megy hónap?

Az első:

— Hát az uradalomba!

A második:

— Én meg ahhoz a bitang Szrulikhoz, hogy a guta ütné meg. Adósa vagyok még nyár óta.

A harmadik:

— Én penig a paphoz.

1897—1898

Szenteste

Kéken kuporgott az öregasszony a kemencén, halomnyi rongy között, mint valami nagy púp, és megállás nélkül verte a fejét a falba. A kemence előtt ült az öregasszony fia.

— Ha eladnám mindenemet, akkor se kapnék kendnek tüzelőt sehonnan, ha meg lopnék, elkapnának. Csak üljön a kemencén, göngyölközzön a rongyokba, ahogy csak tud és várja a meleg időt. Nálam kisgyerekek vannak, és szikkadnak a fagyban. Ehol e, hoztam kendnek kenyeret, egy kis pálinkát meg fehér pendelyt, töltse tisztességgel az ünnepet. S lehet, hogy az emberek is hoznak kendnek valamit. Ne verje már a fejét a falba, úgysem ver ki abból semmit.

— De mikor ezt a nagy fagyot, ezt a nagy hideget nem bírom elviselni, édes fiam. Még a csontjaimban is érzem a fagyot. Azért verem a fejem a falba, mert meggebednék egyhelyben, ha nem verném.

— A lába nem zsibbad?

— A lábam, fiam, olyan, mint két köcsög, se behajlítani, se moccantani nem tudom.

Megmutatta fényes és kék lábát, mint két üvegtuskót.

— Nem győzöm kivárni az éccakákat, olyan végestelen hosszú az éccaka, mintha tízet raktak vóna egybe. Csak a miatyánkot mondogatom, s emlékezek folyvást, a legkisebb gyerektől, de még így is alig bírom elütni az időt virradatig. Meg olyan keserves egyedül gubbasztani ebben a hideg odúban.

— Bár megkönyörülne kenden az Isten, és ne adna kend-

nek hosszú gyötrődést meg nyomorú fekvést, hanem gyorsan magához venné.

— Jaj, fiacskám, úgy várom én a halált, mint egy édesanyát. Hányszor, de hányszor meresztem a szemem éccakánként, nem ólálkodik-é a ház sarkán, mert ha ólálkodik, be is gyün hamarost. De hát csak nem látom.

— Eccer elgyün, csak nem tudni, mikor. No, de állnak kinn a lovak: gyorsan dobja le magáról a szennyest, hadd húzom kendre az inget.

— Megfagyok, gyermekem, ha te engem fehér ingbe öltöztetel. Örülök, hogy emezt felmelegítettem, ahogy mondják, örülök még a kosznak is, ami megtermett rajtam, mert minden számít ám, amitől az emberjánya melegebben érzi magát a bőriben.

— Kend már az eszét is elvesztette. Hisz' nem illik karácsonykor ilyen pendelyben ülni!

Ráhúzta anyjára az inget.

— Nem sok van már kendnek hátra, a csontjai, mint a kardok, a bőrit is majd' kibökik. Bár minél hamarább vége vóna.

— Hisz' én is azt mondom, fiacskám, bár minél hamarább.

— Hát akkor, boldog ünnepeket.

— Eredj, eredj, mert vár az úrdóga.

Didergett a kemencén, s verte a fejét a falba.

— Milyen jó gyerekem van, hogy eljön hozzám, nem feledkezik meg rólam. Sose szégyellte, hogy az anyja tarisznyázik. Kísérjen az áldásom, fiacskám . . .

S kezét áldásra emelte.

Könnyeden kopogtatta fejével a falat, mintha örömében tenné, hogy jó fia van.

— Dicsértessék.

— Mindörökké.

— Édes búzát s tésztát hoztam kendnek, öreganyó, hogy mondjon egy miatyánkot az én Marijámért.

— Isten irgalma legyen veled, te szegény, elmondom a miatyánkot a te Marijádért.

S keresztet vetett megkékült kezével.

— Dicsértessék.

— Mindörökké.

— Egy kis derelyét hoztam kendnek, kend pedig mondja el a páromért az első miatyánkot.

— Isten irgalma legyen veled, Andrij, elmondom a miatyánkot a te Katerinádért.

Susogta az imádságot.

— Dicsértessék.

— Mindörökké.

— Hoztam kendnek, anyó, egy kis halat, kend pedig mondjon imádságot édesanyánk emlékéért. Máshol víg ünnepet ülnek, ámde nálunk, mintha most is a lócán feküdne a hóttest, csak rívunk. Még az elmúlt szentestére ő csinálta nekünk a vacsorát.

— Elmondom az imádságot éd'sanyátok emlékéért, kis árváim.

A lány sírva ment el, az öregasszony pedig fújta a port a kemencéről, csókolta a földet, és hajlongva imádkozott.

Sok-sok tálkát hordtak össze az emberek.

Az este befogta a világ szemét, s már nem lehetett látni az öregasszonyt, csak az imádsága hallatszott a kemence felől.

Körteág lengett az ablak előtt, s megrezgette az üveget.

— Koledálj nekem, körtefácskám, koledálj, mert nekem ez estén senki sem fog koledálni, ezen a nagy estén, csak te koledálsz az öreganyónak.

Szorongatta kezében a pálinkásüveget.

— Én majd iszogatom a pálinkácskát, te pedig koledálj,

danolj nekem, meg a fiamnak is, amiért nem hagyja cserben szülőanyját.

Ivott.

— Hogyha ő nem vóna, csak tavasszal lelnének rám, mikor a kemencéből kiáradna a dögszag az útra.

Ivott.

— Nosza, körtefácskám, azt az asszonynótát, hogy aszongya:

Új öröm támadott, a föd örömére,
Fényes csillag szórja fényit Betlehem fölébe...

Rozsdás hangján az egész dalt végigkoledálta.

— Ma az egész világ, az egész emberiség örvend és koledál, én meg a körtefácskával danolok, együtt danolunk mi ketten. Most ezt, körtefácska, ezt a réges-régit, az én Mitrovomnak:

Boldogságot, egészséget köszöntök im tereád
Szelíd szellő hajlongatja jávorfácska sudarát.

Sírt, mint akit nyúznak.

— Ezt szerette nekem az öregem koledálni. Ládd-é, öreg, tenélküled iszok és mulatok, tenélküled koledálok. A te körtefácskád koledál énvélem. Jaj, nem vagyok én már véled, jaj, nem vagyok! Jaj, nem vagyok én már a te gazdasszonyod...

Ivott.

— Jaj, nem vagyok én már a te párod! Tenélküled ültem tanácsot magammal, tarisznyát varrtam, és útnak eredtem az emberek közé. Amikor először léptem át tarisznyával a küszöböt, már nem vótam a te gazdasszonyod, nem vót hozzá többé jogom.

Ivott.

— És amikor először kimentem, Mihajlikom, tarisznyával az útra, éreztem, hogy megfordulsz a sírodban, elszégyelltem magam a szent napocskától, s visszafordultam a házba. Hát ilyen gazdasszonyt hagytál magad után.

Ivott.

— Most pediglen, tudd meg, ember, minden falvak kutyái ismernek, s én a fokosoddal kurgatom őket. Ám ezen a kolduskenyéren felneveltem a fiadat. S lám, eleséget hoz az édesanyjának, ráhúzza vállára a pendelyt, nem hagyja el a szülőanyját. Őérette, öreg, egyedül csak őérette minden vétked megbocsáttatik. Mivel a te gazdasszonyod révén az Isten szerelmét ugyan el nem nyered.

Nagyot húzott az üvegből.

— Öreg vagyok, részeg vagyok, utolsó rongy vagyok. De hogyha láthatnál, mégis örvendezne a lelkem. Bárcsak megvesszőznél, bárcsak ütnél-vernél! Markolj a hajamba, hajlítsd a fejemet a térgyem közé, s kötözz össze. Üsd-verd a koldusasszonyt, aki tarisznyájával elvitte a te emlékezetedet hetedhét határba! Üsd, mint az ebet, üsd, hogy ne hordjon alamizsnát atyáid házába!

Fenékig ürítette az üveget.

— Tanítsd meg móresre a gazdasszonyodat, markolj a hajába, s úgy ellásd a baját . . .

Nekivágta fejét a falnak, mint aki meghibbant.

— De úgy, hogy beledögöljön ez a mindenki tarisznyája!

A gyerekek

Letette a gereblyét maga mellé, leült a mezsgyére, pipára gyújtott s töprenkedett. Majd beszélni kezdett, hétmérföldes harsogással:

— Hadd pihenek egy kicsit békességben, mert amihelyt megmutatkozok odahaza, rögvest találnak munkát nagyapónak. Mivelhogy a menyem, az Isten tartsa meg, térülfordul és rám rippant: „Ne üljön itt nekem ölbe tett kézzel . . ."

— Pedig az Úristen látja ott fenn, hogy mozdítani is alig bírom a lábam. A kezem is, ni, hogy elgémberedett, már egy hónapja nem beretválkoztam, s a templomba már az utat is elfelejtettem. Miben is mennék, hiszen mindent lehúztak rólam?

Az apó hangja mezsgyéről mezsgyére röppent, bevándorolta az egész határt, és mindenki az apó felé fordult. Ő pedig sopánkodott szakadatlan:

— Hej, ilyenek manapság a gyerekek. Ámde nekem, hálaistennek, semmi nem esett ki az emlékezetemből, még jól tudom, milyen beszédünk vót a jegyzőnél. Szikár, hegyes szakállú uraság vót, s ekként magyarázta a fiamnak. Az ágy, aszongya, nagyapót illeti, élete végéig, alhat, heverészhet, akár napestig is. S majd amikor, aszongya, a lócára fektetitek, és elhantoljátok, te kerülsz a lócáról az ágyba. Nagyanyónak pedig meglegyen a nagyanyó-kuckója a kemencén, hogy melegedhessen, imádkozhasson az Istenhez, s ha majd megmosdatjátok, és keresztbe teszitek a kezit, akkor a meny mászhat fel a kemencére, mert akkor már az ő helye lesz az.

Őszi szél játszott az apó ősz hajával.

— Bezzeg, ha egy este benézne a jegyző házunkba. A fiam az ágyban, a menyem a suton, mi meg, az öregasszonynyal, a fődön, a szalmán. Hát igazság ez? Hát hol van az Isten? Nincs már ezeknek istenük, jaj, nincs bizony...

A fejével is mondta, hogy nincs istenük a fiataloknak.

— Dögöljetek meg, öregek, egy kanál étel is kár belétek. Tejecskét isznak, sajtocskát esznek, mi meg bámulunk rájuk, mint a kutyakölykök. Pedig odaadtam nekik a tehénkét, a juhocskákat, ekét adtam, mindent adtam. Ahogy mások adnak, éppúgy adtam én is. Ma meg, lám, aszongyák, kendtek már öregek, kendtek már gyengécskék, hát egyenek keveset. Ígyen mondják nekünk a gyerekeink.

Az öregapó hangja megremegett, s elcsuklott a szava.

— Úgy is kaparnak el majdan minket, akár a kutyákat, bizisten, még csizmát se húznak a lábunkra...

Gólyacsapat hussant alá, a nádasba, az apó megriadt, úgy csapkodtak feje fölött a szárnyaikkal. Készülődtek útra kelni melegebb vidékre.

— Hohó, már itt az ősz. Akkor hát, akkor hát a karácsony se marad el...

— Lám, milyen okos, madár létire is, éppen csak nem beszél. Rossz neki, hát jobbat keres. Télen nincsen béka, és hideg van. És ezt előre tudja. Nem úgy, mint az ember, aki egy helyben győzködi a maga arasznyi életét.

Feltápászkodott a mezsgyéről, eldugta a pipát, fogta a gereblyét, és indult hazafelé. Egyszer-egyszer visszafordult még a gólyák felé. Majd megállt.

— Hej, hej, ki az a jótét lélek, aki megmondaná, megérjük-é az anyóval, hogy újra lássuk őket, ha majd visszatérnek. Bizony-bizony, egyikünk leroskad, bizony-bizony, a gólyákat mi már nem látjuk...

1896

Az aláírás

A kis Doca fel-alá járt a lóca mentén, a gazdák háta mögött, akik nevüket körmölték a hosszú asztalnál. Ki-ki minta után. Innen is, onnan is nekiveselkedtek e kérges kezű íródeákok, hogy honnan lehetne legkönnyebben elkezdeni. Mellüket az asztalnak feszítették, hogy az csak úgy nyöszörgött. Csendben telt a leckeóra, csak a cuppanások hallatszottak, amint a gazdák megnedvezték szájukban az irónt. S a szöszhajú Doca mindegyikhez odanézett, jól írja-e.

— No, Doca, nézd meg, e' milyen lett?

— Még kócos, mint a csepületlen len, még írja.

A gazda szájába dugta a ceruzát, s újból nekilátott.

— Ejsze, pillants az enyimre, mivel én már második este csepülöm, hogy a mejjem is belefájdult. Nocsak, olvasd, mit írtam ide.

— Pavlo Lazizenko.

— Az csakugyan én lennék. Úgy áll az ottan, hogy mindenki felismer róla?

— Mindenki, aki ért a betűvetéshez.

Pavlo elpirult örömében, és minden oldalról megnézegette a papírlapot.

— Nohát, akkor hadd írom le még eccer.

Lehajolt, és megnyálazta a ceruzát.

Doca nagy komolyan sétált a gazdák mögött, édesanyja a kemencéről nézte, s csitította a fiúkat, hogy ne sivalkodjanak, mert a bátyók elvétik a betűk rendjét.

A vén Jakiv Jarimiv a lócán ült, s nagy elégedetten nézte

a tanulást. Végül nem tudta megállni szó nélkül. Két órája nézte odaadó figyelemmel, de tovább nem bírta.

— No, gazduraim, haggyanak egy keveset hónapra is, hisz' beleszakad a mejjük.

A gazdák felemelték fejüket. Olyan elcsigázottak voltak, mint a kerékbe törtek.

— Kikutattam kendteknek ezt a jótéteményt, bizony, köszönetet mondhatnak érte, Docának meg vegyenek ám valami szép ajándékot.

— Ki okította kendet erre?

— A saját bajom vót a tanácsadóm.

— Miféle baja?

— Hát a váltó . . .

S a vén Jakiv nekikezdett már vagy századszor, elmesélni, hogy volt, mint volt.

— Valamennyien tudhatják, nem a pálinka végett fanyalodtam arra, hogy leterheljem a fődemet a bankban, az Isten is megvert vóna érte. Hanem az anyjukom bujtatott fel engem.

— Hogyhogy?

— Kendtek még fiatalok, és bár látom, győzködik az írást, mégsem tudnak semmit. Kigyün az anyjukom a kamarából, s aszongya: haj, öregem, már lisztünk sincs, tán csak két mészöllyel a zsákban. Gondolkodtam, gondolkodtam, s nosza, gyerünk a városba, kérek egy százast a hitelbanktól.

— Főded van-e?

— Van, naccságos uram, hiszen főd nélkül manapság senki sem ád.

— És a te neveden van?

— Az enyimén.

— Nincsen betáblázva?

— Egy tapodtja se.

— Adósságod van-e?

— Hát, a zsidóknál van némi adósságom, de csak olyan csip-csup. Ebből a százasból a gyerekeknek is odavethetek egy kis kenyeret, meg a zsidóknak is betömöm a száját.

— Hát akkor hozd el a hivatalos papírokat, hogy a fődet a tiéd, s igazolást, hogy nincsen betáblázva. Majd csak akkor kerülsz az ülés elé.

— Mikor gyűjjek arra az ülésre?

— Beszélj a parasztnak! Nem neked kell ott lenni az ülésen, csak a papíroknak.

— Már engedelmet, naccságos uram, hogy meg nem értettem, de a papirosok imhol vannak. — Azzal előhúztam a kebelemből, és odaadtam. — Emitt — mondom — minden megvan, mert én mindent együvé rakok, minden hivatalos írást. Én, teccik-e tudni, semmit se értek hozzá, hát mind összerakom. — Átnézte s meglelte, ami neki kellett. — Egy hét múlva gyere el — aszongya.

— Jártam én ott háromszor is, míg végre aszongya, hogy jóváhagyták a pénzt.

— Írni tudsz-e, öreg?

— Már hogy tudnék, naccságos uram! Iskolában engem nem oktattak, katona se vótam, biz én tanulatlan vagyok.

— Akkor a jegyzővel kell aláíratni.

— Én, kérem, odateszem a kézjegyemet, ejsze egy keresztecskét, kegyelmed pediglen aláírja a nevemet...

— Nem lehet, aszongya, a váltóra kereszteket tenni...

— Főtt a fejem. Ha lefognak a pénzből az aláírásért, ha előre levonják a százalékot, meg ha kifizetem a jegyzőt, abból a pénzből nekem alig marad valamicske.

Lótok-futok kezesekért a városban, hát összeakadok a csizmadiával, azzal a bitang Ljapcsinckijjal. Folyvást a városban sétafikál a sátánfajzatja. Megállok, és elmondom neki a bajomat.

Bolond a paraszt, aszongya, egész télen poshad, és még

azt se képes megtanulni, hogy a nevit odabiggyessze a papirosra.

„Igaz, hogy hétpróbás gazember vagy, zsidók moslékkeverője, de azért jól beszélsz" — gondoltam magamban, és loholtam tovább.

Kerítettem kezeseket, aláíratkoztam a jegyzővel, hanem a százasból tizenhárom levát leszakítottak.

— Viszem a pénzt haza, hanem az a suszter nem megy ki a fejemből. Bitangnak bitang, de azért fején találta a szöget. Ehol e, lenyúzzák rólad a bőrt, leszedik, akár az ökörről. Egy százast tehettem vóna zsebre, s így mit viszek haza?

Emitt Jakiv mindig köpött egyet, és most nemkülönben.

— Mindenki csak szabadulni szeretne a dologtól, ölbe tett kézzel ülni, most aztán cudar világ lett, de még milyen cudar!

— Beraktam a pénzt a szekrénybe, jómagam meg aszondom Docának: „Te Docka, tanítsd meg nagyapádat aláírni a nevit, hogy ne tömje nagyapád az urak begyit, hisz meg van az már tömve. Veszek neked cserébe egy ruhára valót..."

— Hát meg is tanított, s nevették az öregapót, mikor hírét vették a faluban. De lám, mikor szorult a kapca, és váltót kell aláírni, kendtek is követték az apó példáját, és Docához fordultak. Megmutattam kendteknek az utat, hogy kendtek már ne vesztegessék hiába a pénzüket.

— Bizony, mi már nem vesztegetjük — felelték a gazdák —, köszönetet is mondunk kendnek meg Docának, a tanítónőnknek.

— De ajándékot is hozzanak neki, mindnyájan.

— Úgy lesz...

Docka a kemencén ült, s csak úgy ragyogott. Édesanyja mosolyogva nézte.

1899

A határ

Messzi, végestelen, be nem látja a szem. Úszik a szélben, fürdik verőfényben. Szerteárad az ember mezein. Mint valami széles, hosszú halászháló. Ölébe vonja a csöpp mezőket, mint apró halakat. Ez a határ.

Fonnyadt burgonyaszár susog rajta. Bokor tövén pici gyermek. Kenyér, ugorka s egy bögre. Fekete tücsök ér a pici lábhoz, meg-megugrik. A zöld szöcske távolabbról nézi. Mézszín futrinka futja körbe fürgén a kisdedet.

A szár susog, a gyermek sír. Megfordulna, ámde visszahuppan. Szájjal a bokorba esik. Rugdos lábacskáival, erőlködik, s lassan kékül.

A kiásott burgonyabokrok közt alszik az anya. Két lába, mint az eleven seb, csupa horzsolás, vagdosás, karcolás. Fekete haja súlyosan köti a fekete földhöz, mint a kő.

A nap arcába tűz, minden hevével. De nem tudja felkelteni, s felhő mögé búvik.

Fekete varjú röppen fel, köröz, köröz és károg.

Végre felébred az asszony. Hallgatózik, hallgatózik.

— Eh, én aztán! Alszom itt a munka mellett!

Fogja az ásót s ássa a bokrokat. Egyiket a másik után...

— Jó, hogy alszik. Gyötrelem ez neki, de még milyen gyötrelem, és véle nekem is! De hát dógozni kell, mert jön a tél, és senki sem ád...

Belegörnyed és ás, sebesen, serényen. S azt a bokrot elkerüli. Hisz' addig van nyugton, amíg alszik...

1899

A levél

Paraszt politikai foglyoknak karácsony estéjén

Olyan világos volt a házban, hogy Hriciha anyó Ivanko minden ujját láthatta, ahol a falhoz ért.

A nap lassan leszállt az erdőn, mely a ház előtt állt, a hegytetőn, a lombokon hagyta minden szikrázó drágakövét, és az erdő a ház ablakaiba szórta fényét.

S oly sok jutott belőle a házba, hogy az anyó Ivan minden ujját látta a falon.

— Hallod-e, Ivan, meg ne lássalak még eccer a lócán! Nicsak, micsináltál a fallal. Szaladgálj a fődön.

Ivanko futkosott, a küszöbtől az asztalig, húzta maga után cérnán a gurigurit, s azt mondta az anyónak:

— Ne féljen, többet nem fogok, bizonyisten.

Az anyó mellett, a kemencén ült a kis Marijka, hajfonatocskája, mint egérfarkinca.

„Istenem, istenem, milyen keservesen él a nép manapság, és amikor gyünnek az ünnepek, a nép mégis vigad" — tűnődött magában az anyó.

Ráncos orca, kék ajkak, két szikkadt kéz, ősz haj — ilyen volt az anyó.

— Ni, gyün Vaszil bátya, meg Nikolaj Szemeniv, aki oskolába jár.

— Pattanj a fődről, fussál nagyanyóhoz, a kemencére!

Belépett Vaszil az iskolással.

— Hát kendnél, éd'sanyám, a kemencén ülik a karácsonyt? Kívánok kendnek boldogságot, egészséget, hogy még soká éljen miközöttünk — köszöntötte a fiú az anyját, s megcsókolta a kezét.

— Jaj, fiacskám, nem a karácsony jár az én fejemben. Ál-

talsírok én, gyermekem, minden napot, ha ünnep, ha hétköznap — mondta az anyó, és könny csillant szemében.

— Én meg azért jöttem, hogy meghallgassa Fedir levelét, tegnap hozta meg a posta. Rajta, Szemeniv, olvasd.

— És mit ír? Egészséges, beteg?

Vaszil előhalászta a levelet széles bőrövéből, átadta az iskolásnak, az meg olvasni kezdte:

— „Szeretett bátyám, Vaszil és édesanyám!

Köszöntelek karácsony alkalmából, és jókívánságaimat küldöm az ünnepekre. Koledálnék nektek a tömlöcből, de attól félek, elveszejti a szél az erdőben a nótám, s el nem fújja ablakaitokhoz."

Az öreg édesanya könnyekre fakadt, Vaszil hallgatott.

— „Hogyha itt a rabok rákezdenek a koledálásra, leomlanak a nyirkos falak, a vasrácsról lepereg a rozsda. Ha kieresztik a hangjukat, még az őrök is belerendülnek. Szomorú és borzongató az ilyen börtönkarácsony! Éjjel tisztán felrémlett előttem az otthoni koledálás. Hogyan jártam dallos ünnepköszöntőre suttyókorom óta, hogyan beszélte rá éd'sanyám apámat, hogy engedjen koledálni, s később, kislegénykorunkban, amikor már hegedővel jártuk a falut. Álltunk vót az ablak alatt, akár egy erdő. Mi danoltunk, a hegedő meg rítt közöttünk, mint a gyermek. Még jobban rázendítettünk, ám a hegedő valósággal rítt, és mi sose tudtuk túldanolni. Ehol, most is hallom a hegedő rívását, még most is rí bennem . . ."

— Jaj, fiam, fiam, árvákká tetted a gyerekeidet — suttogta az anyó.

— „Ámde némelykor, éd'sanyám, szörnyű nékem e falak között, nem bírok egyedül feküdni a priccsen, odahúzódok a másikhoz, különben meghalnék. Eszembe jut Nasztya, hogy énmiattam ment a fődd

alá, hogy végképp árván hagyta a kicsinyeimet, s csak úgy lüktet szívemben a vér. A rácsokon túl a csillagokra látni. Nézem őket, van egy nagyobb, amék a kisebbeket vezérli. S úgy képzelem, hogy az a nagyobb — Nasztya, a kicsik meg — az ott, közvetlen mellette, Marijka, a másik Ivanko, és emez Vaszilko . . ."

— Jaj, édes fiam, ne vegyél magadra ilyen nagy szomorúságot! — kiáltotta az anyó, mintha pedig élő szóval szólna hozzá, s nem pedig levélben.

— „Én mindegyre magam előtt látom Nasztya temetését. Látom, ahogy mentek, látom, mennek a gyerekek a koporsó után, mennek az emberek. Lengeti a szél a zászlókat és kérdi: »Hát az ura hol van ennek az asszonynak?« És a szakadozott templomi zászló azt susogja neki egyre: »Sztaniszlavban, a tömlöcben!«"

— Jaj, befalaztak téged, édesegy fiam, a rabságba — jajdult fel az anya.

— „Ki akartam irtani az igaztalanságot, de amazok engem irtottak ki gyökerestül, feleségemet megölték, gyerekeimet Isten akaratára hagyták. Vaszil bátyám, s kend, édesanyám, gondoljanak a gyerekeimre, hogy szombatonként meg legyen mosva a fejük, és vasárnap tiszta ing legyen rajtuk. Ne járjanak piszkosan, meg ne egyék őket a tetvek. Legjobban a legkisebbre, Marijkára ügyeljen, éd'sanyám. Hogy a picinyke össze ne nyálazza az ingét, s hogy ne sírjon, amiért a nyál kieszi a mejjit. Hisz' tudja, mikor az árva sír, az angyalok is sírnak . . ."

— Megcsutakolom a gyerekeidet minden szombaton, inget is adok rájuk minden héten, a vízzel együtt öreg könnyeimmel is mosdatom őket — felelte az anyó.

— „Te meg, Vaszil bátyám, gondolj a fiaimra. Ne

engedd, hogy zsákban járjanak az esőben, hanem varrjál nekik ujjast. Tanítsd értelemre őket énhelyettem, és ne engedd, hogy elbitangoljanak. Neveld derék gazdákká őket, s azon legyél, hogy apjukat, anyjukat el ne felejtsék, mert nem sehonnai csavargó vót az apjuk, hanem ki mert állni a jogaiért..."

— Ó, Fedir, nem engedem, hogy a fiaid elbitangoljanak, okítani fogom őket, mintha sajátjaim vónának — mondta immár Vaszil.

— „S azt a fődet a határban vessétek be búzával, mert az jó főd, nemrégen vót megtrágyázva. És cselekedjetek úgy, hogy a gyerekeimet sérelem ne érje, mert olyan sejtésem van, hogy én már innen ki nem szabadulok. És írjatok nekem mindenről, ami odahaza történik.

Tiszteltetlek téged, bátyám, és mindnyájatokat, édesanyámat és gyermekeimet.

Fedir."

Az anyó keservesen sírt, s a két gyerek is rázendített.

— Nesze, itt egy krajcár, nesze, csak ne sírj. Ehol e, hallod, mit mond apád, hogy fogadj szót nagyanyónak, és ne haszontalankodj.

Emígy mondta Vaszil Ivankónak, s adott neki egy vadonatúj krajcárt.

1897

Esti óra

Nem bírt megülni, valami hajtotta faltól falig. Járt-kelt a szobában, fel és alá. A bútorok s a sarkok egybemosódtak, és belevesztek az esthomályba, ám a régi képek így még sokkal élesebben rajzolódtak ki fejében.

Ez az a perc, amikor a kisgyerekek kiszaladnak a házból a szérűskertbe, és ajzott elevenséggel játszanak. Ilyenkor a lányok nem akarják hazahajtani a jószágot, mert azt mondják, hogy ha az esthajnal csillag feljön az égre, a hang megtelepszik a harmaton — és dalolnak, hogy megtelepedjen a hangjuk. S télidőn az anyák fonják a csepűt, s leánydalaikat éneklik, olyan szomorúan, mintha fiatalságuk után búsonganának. A gyerekek kupacba gyűlnek, és sugdosnak a kemencén, s vacsora nélkül alusznak el. Különös ez az esti óra.

Járt-kelt, és simogatta a homlokát, mintha minden gondolatát szerette volna bezárni a fejébe, hogy ki ne röppenjenek, mert vágyva vágyott felidézni őket.

— Vajon mit csinálhat? Milyen jó barát volt. Emlékszem, egyszer együtt ültünk nála, a kis kertben. Talán akkor beszélt neked arról a fehér felhőcskéről. Fehér felhőcske, mondta, aranyszegéllyel, kúszik az égen, s fehér liliomokat hagy maga után, megy tovább, s hinti, hinti a virágot a kék égen, s egy óra múlva — se felhő, se liliom. Csak a kék ég fodrozódik, mint a kéklő tenger. Igaz, akkor szomorú volt valamiért . . .

Járt-kelt s szeme olyan szelíd lett, mint a gyermeké.

— Jaj, elfelejtettem a végét! Hát egyszer még az édesanyja énekét is elfelejti az ember! Pedig nem is olyan régen

még emlékeztem rá. Mindjárt... Birkákat legeltettem Marijkával a mezőn, szénakaszáláskor. Marijka az inge ujját hímezte, kis babszem mintákkal. Pirossal a babszemcséket, kékkel az indákat, s fekete fonállal töltötte ki a babszemek közét. Nekem kellett terelnem a birkákat, mert Marijka volt az idősebb. S egy fehér fejű birka, amolyan kódorgó, minden növényt le akart legelni. De én lecsatoltam a szíjamat, és megkötöztük a lábát. Nyugalom volt. Én szíj nélkül futkostam a fűzfa alatt, fütyörésztem és rikkantgattam, hogy visszhangzott bele a mező. Aztán Marijka enni hívott. Kenyeret ettünk meg túrót, levélből...

Már a puha fotelben ült, de a kisfiú emlékek az egyszeri virágos mezőre vitték, mint az álom, ahol temérdek virág volt, és marokszámra lehetett tépni, tépni.

— Aztán odajött hozzánk az édesanyánk. A mezőről jött, mert enni vitt a summásoknak. Tejet adott nekünk, és megnézte Marija ingujját. És lelkére kötötte Marijkának, hogy sose fűzzön három szálat a tűbe, hanem csak kettőt, mert hasasok lesznek a babszemek. Nekem meg azt mondta, ne hengergőzzek lefelé a hegyről, mert elszakítom az ingemet, vagy megnyomorítom a hasam. „Ne vágtázz a mezőn, te legényke, mint a kantártalan csikó, hanem ülj szépen Marija mellett, és ügyeljetek a birkákra." Feküdtem a fűben édesanyám mellett, s rugdostam a füvet, és édesanyám azt mondta: „Hát egy percig sem tudsz nyugton maradni?" S akkor gólya röppent a mocsárra, nem messzire tőlünk. Édesanyám megfogott, ölébe ültetett, és dalolni kezdett:

Ne kaszáld a szénát, gólya,
Sej, a rétet térdig róva,
Majd a sirály learatja,
Kinek begyes a kalpagja.

Erőltette az emlékezetét, hogy kitalálja a dal folytatását, de hiába. Szeme elborult.

— Mindjárt, mindjárt. Édesanyám hazament, és én estig futkostam a gólya után, és daloltam: „Ne kaszáld a szénát, gólya . . ."

Neki-nekifutott, mint holmi gyerkőc, aki át akarja ugrani az árkot, de a partján megcsökik. Fennhangon mondta a vers első szakaszát, de a folytatása nem jutott eszébe. Zihálva lélegzett, s a fekete karika még feketébb lett a szeme alatt.

— Édes istenem, hát nem tudom egybekötni az elszakadt szálat! Már akkor szakadozni kezdett, mikor édesanyám megmosta a lábam, tiszta kapcát hasított a keshedt ingből, és apám kifényesítette a csizmámat. Mindannyian sírtunk, mert kibocsájtottak a nagyvilágba, hogy tanuljak. S én megjártam ama világot, hajladoztam, mint a vessző, egy darab kenyérért, magamon érezve büszke szemek százait.

Legyintett, mintha el akarná űzni azokat a büszke szemeket.

— Hosszú évek múlva meglátogattam édesanyámat. Apám már nem élt. Anyám görnyetegen, bottal a kezében ült a ház előtt, a padkán, és sütkérezett a napon. Nem ismert meg. Aztán a nyakamba borult. „Kisfiam, Marijánk meghalt. Nem írtam meg neked, hogy ne szomorítsalak. Amikor haldoklott, mindig téged kérdett. Azzal áltattuk, hogy eljössz. És aznap, mikor meghalt, azt mondta, bár még láthatna utoljára, ha csak az ablakon, a küszöbön által. S meghalt."

Így szakadt el az a fonál . . .

Önfeledten ismételgette az anyja dalát: „Ne kaszáld a szénát, gólya . . ."

— Elmentünk anyámmal a sírhoz. Anyám alig tudott elvánszorogni odáig. „Hát itt van, kisfiam, ez a Marija sírja.

Már ültettem rá rutát és téliloncot, de meggyfácskát még nem ültettem, majd ősszel azt is ültetek." Ültünk a sírnál, és édesanyám Marija balsorsáról mesélt. Hitvány ember az ura, kicsik a gyerekek, nyomorúság van a házban. A szél fehér szirmokat fújdogált a meggyfákról. Hullt a virág, a sírra s mireánk. Úgy tűnt, mintha anyám fehér hajából nőtt volna a virág, s mintha a virág harmata pergett volna arcára. S én visszagondoltam, hogyan legeltettük a birkákat Marijával...

Forró könnyek hulltak az asztalra.

— Aztán anyám is meghalt. Sírja nem messze van a Marijáétól. Anyám meggyfácskájáról Marija sírjára hull a virág, s Marijáéról anyám sírjára. Voltam egyszer ott. Ültem a két sírnál, s eszembe jutott anyám nótája. De a végét nem tudom. Üldögéltem és eljöttem. Csak a meggyfavirág repült utánam a sírok felől, mintha e virággal kérlelne nővérem és anyám, hogy ne menjek el...

Még sokáig járt-kelt a házban, és suttogta önfeledten:

Ne kaszáld a szénát, gólya,
Sej, a rétet térdig róva,
Majd a sirály learatja,
Kinek begyes a kalpagja.

1898

Az út

Az út

— Megyek, anyám, megyek.
— Ne menj, fiam, ne menj . . .
S ment, mert szeme előtt kinyílott a fényes messzeség.
Elhagyott minden kaput, valahány fehér ablakot.
Szerette az útját, sose tért le róla.
Végestelen volt a nappal, mint a verőfény, s éjjel virrasztottak fölötte mind a csillagok.

Virágzott a föld, s virágaival nevetett felé. Tépdeste őket, fergeteg hajába dugdosta.

Minden virág gyöngyszemet szórt a lába elé.

Szeme vidám volt és homloka tiszta, mint poros út mentén a forrás.

S ím, emberekre lelt.

Földbe süppedve térdig, tengernyi sokaságban, leroskadtak és talpra álltak.

Szurtos tenyérrel törölgették homlokukról a verítéket, iromba kezükkel kapaszkodtak a földbe.

A fáradtság ledöntötte őket, gyermekeiket maguk alá tiporták, és vonyítottak a fájdalomtól.

Leroskadtak és talpra álltak.

S az éjszaka álomba sorjázta őket, mint a köveket.

Szörnyű arcuk az égnek szegezve, tengernyi fő a csillagtengereknek.

Szívdobbanásuktól jajdult a föld, s a szél a hegyek mögé bujdokolt.

Olvasott ezekben az arcokban, leolvasta róluk a küzdelem hatalmas énekét.

Ajkukról itta a szót, homlokukról elleste gondolataikat,

szívükből szívta az érzést. S mire megszületett vérben a nap, s hosszú pillájuk között szemükbe csókolt, az ő szívében dal született.

Felzengett lelkében, mint a vihar, ringatózott, mint az anyaszó. Erős lett és büszke.

Lengette felé a szél a virágokat.

És ment tovább a maga útján.

S terült-terült az út alatta, mint a vászon.

Elhagyott minden kaput, a fehér ablakok tovatűntek.

És embereket látott újra.

Rendekben álltak. Előttük arany kalászrengeteg, mögöttük, a kévék hivesében — gyermekek.

Perzselte őket az arany, sírt kezükben a vas.

A fakó égi pusztaságok részvétlenül csüggtek fölöttük.

Fehér ing mindőjükön, mint húsvét ünnepén.

Ám a kévék leomlottak a gyermekek feje felől, és a tűz belekapott fehér fejükbe.

S az emberek újra belevásódtak a sárga mezőkbe.

S ő látta kétségbeesésüket, erőtlenségüket.

Homlokukon barázdák sűrű árka. Ajkuk tikkadt, fehér. Szívük keserűséggel telve.

S lelkének dalai dohossá váltak, mint a fülledt búza.

Szeme elhomályosult, homloka — mint zavaros forrás az útszélen.

Ereje, büszkesége a sziklaútra omlott.

Átitatta a méreg.

S úgy ment az útján, mint a madár, amely nem érzi szárnyait.

Frissen felszántott mezőn, vidám szivárvánnyal övezve állt a kedvese. Örvendezve hordta a föld tiszta lábnyomát.

Mint gyönge gyermek nyújtogatta feléje kezét:

— Jöjj!

— Nem lehet — a lelked mérgezett!

Megtántorodott, s mintha önnönmaga fölött ülne ítéletet, tört dalait letette a felszántott, fekete földre, és tovább vánszorgott. Ment, akár a korhadt tölgyfa árnya napnyugta előtt.

Mint ifjú vak bolyongott a vaksetét úton.

Egy nap anyja sírhantjába botlott.

Könnytelen sírással borult le rá.

A hantba fúrta homlokát, s kérlelte anyját, szólítsa úgy, mint kisgyerek korában.

Csak egy szót szólna, egy csöppke szót!

Sokáig kérte.

Majd a keresztre hajtotta fejét, s érezte dermedt hidegét.

Megborzongott, megcsókolta a hantot, a kis almafát, és tovább vánszorgott, névtelenül és egyedül.

— Ó, add, hogy véget érjen az utam, Istenem, mert nem bírom tovább!

S már csak sodródott hantról hantra, mint őszi ördögszekér.

Száz hantot végigjárt és a százegyedik — övé volt.

És ráborult, mint hajdan anyja kebelére.

1900

A vég

Késő ősszel, mikor az erdő lombja egy szálig lehullt, s fekete varjak lepték el a mezőt, az öreg Leszhez eljött a halál.

Mindenkinek meg kell halni, a halálban nincs semmi borzasztó, a hosszú halódás — az a kínszenvedés. És Lesz kínlódott. Kínjai során hol elmerült holmi idegen világba, hol meg felbukkant belőle. S ez a másik világ oly sajgón furcsa volt. Lesz semmivel sem tudott neki ellenállni, csupán a szemével. Ezért ama csillogó, elgyötört szemekkel belekapaszkodott a csöppnyi mécsesbe. Megragadta, belécsimpaszkodott, és egyre rettegett, hogy szemei mindjárt lecsukódnak, s ő hanyatt-homlok belezuhan e láthatatlan világba.

Előtte a földön fiai és lányai aludtak, szorosan egymás mellett, nem tudtak ennyi éjszakát végigvirrasztani. Ő minden erejével belekapaszkodott a mécsesbe, és nem adta meg magát a halálnak. Szemhéja mázsás súllyal ereszkedett a szemére.

Sok-sok apró lánykát lát az udvaron, mindegyikük egy marék virágot tart a kezében. Valahányan egy hant felé néznek, a halált lesik. Majd reá fordítják szemüket mindnyájan. Kék, szürke, fekete szemek felhője. S e felhő homlokához úszik, megsimogatja s megdermeszti...

Megdörzsölte szemét, ujjai közé fogta nyakán az eret, mert a fejét már-már ledobta a válláról, s azt gondolta:

„Lám, ezek angyalok, s a halál előtt láthatóvá válnak."

És miközben ezt gondolta, a mécses elszökött a szeme elől.

Naptól perzselt, messzi, sík mező. Víz után eső, remeg, s minden fűszálacskát magához húz, hogy nedvet igyék belőle. Ő szánt a földön, keze nem bírja tartani az eke szarvát, mert szomjúság égeti a torkát. Az ökrökét is égeti, mert szájukkal a szikkadt földet túrják. Keze lehanyatlik az eke szarváról, a mezőre roskad, s az szénné égeti...

A mécses kivezérelte a túli világból.

„Nem eccer s nem kétszer döglődtem a mezőn víztelen, az Istennél minden fel van írva!"

És újra elmerült.

Az asztal végén ül szegény édesanyja, s éneket énekel. Halkan, búbánattal száll az ének, betölti a házat, s őhozzá is elér. Ezt a nótát énekelte neki az anyja, mikor kisgyermek volt. S az anya egyenest a lelkébe nótáz, s ott benn minden gyötrelem együtt zokog a nótával. Az anya elindul az ajtó felé, távolodik a nótaszó s véle a gyötrelem is a lelkéből.

A mécses ismét megjelent.

„Éd'sanyám szükségest ama világból gyütt, hogy elsirassa a gyermekét. Ezt a jussát meghagyta az Isten."

Lába vacogott a hidegtől. Rá akarta dobni a báránybekecset, ám eközben szeme lecsukódott.

Harsogó harangok kondultak fölötte, karimájuk a fejét érinti. Koponyája szétloccsan, fogai kirepülnek a szájából. A harangok szíve kiszakad, a fejére zuhan és szétzúzza...

Tágra tárta iszonytató és dermedt szemeit.

„Elmulasztottam megvenni a harangot, hogy hírül adhassa a tüzet a faluban, de hát igencsak szűkös esztendők látogattak, és nem vót rá tehetségem. Bocsásd meg nekem, irgalmas szívű Isten."

S újra beleszédült a szakadékba.

Fentről, a magasságos magasból árpakévék hullnak reá, záporozva. Hullnak reá s elborítják. A pozdorja behatol szájába, torkába. Vörös tűként égeti, s valamennyi szívébe

gyülemlik, poklok tüzével perzseli, s belehasít szíve kellős közepébe...

Felnyitotta immár halott, fénytelen szemeit.

„Martinovnak nem adtuk meg az árpát, amiért megdolgozott, és most ez az árpa okozza halálom."

Oda akart kiáltani a gyermekeinek, hogy Martinovnak adják meg az árpát, ám a kiáltás nem fért ki a torkán, csak forró szurokként áradt szét testében. Kinyújtotta fekete nyelvét, és ujjait a szájába dugta, hogy kivezesse torkából a hangot. De fogai összekattantak, és ujjai közéjük szorultak. Szemhéja dübörögve zuhant alá.

A ház ablakai kinyílnak. Fehér lepel nyomakszik be rajtok, se vége, se hossza. Világos van tőle, mint a naptól. S a lepel beburkolja, mint egy kisgyereket, előbb a lábait, majd a kezét, vállát. Szorosan. Könnyű, könnyű érzés támad belsejében. A fátyol bekúszik fejébe, az agyvelejébe, behálózza minden porcikáját, s puhán elteríti. Végezetül a torkát fonja körül, egyre feszesebben. Szélként suhan nyaka köré, göngyölödik, göngyölödik...

Régidők

Már a sírban nyugosznak mind a hárman, sírjuk fölött régen virágzanak és teremnek a meggyfák, fejüknél is meghajoltak a tölgyfa keresztek. Rég meghaltak: Dmitro apó, Dmitriha anyó és Bazo, a kántor.

Dmitro apó négy fiúgyermeket állított lábára. S mikor lábra állította őket, kettecskén maradt a régi házban az anyóval. No meg az ökrökkel, a tehénnel és néhány öl szántóföldde. A portán s az ökrök körül az apó foglalatoskodott, bent a házban az anyó tett-vett, a földet a fiai vetették be, s a szegény emberek aratták harmadrész kepéért. Az apó ellátta az ökröket, itatgatta, tisztogatta őket, kitakarította az istállót, rendben tartotta az udvart, kitépkedte a kerítés mentén a gyomokat. Ámde legfőbb dolga a következő volt: felmászott az istálló padlására, s átforgatta ott az öreg ekéket, boronákat, létrákat, jármokat; ötvenévi gazdálkodás során bizony sok efféle limlom összegyűlt. S mindet ledobálta a padlásról a földre, aztán elcipelte a ház elé. Ott, a füvön szemügyre vette, próbálgatta, javítgatta őket. Ez volt az ő legkedvesebb dolga. Bizton felidézte magában e munkálkodás közben a régi esztendőket, és ezért volt annyira szíve szerint való. Amikor nem az ökröket csutakolta, biztosan valamelyik ó-járom vagy öreg eke körül mesterkedett.

Három évig nevelte az ökröket. Három évente behajtotta őket a városba, a vásárra. Zsebre vágott értük négy darab százast, kétszáz rénesért meg újakat vett, fiatal ökröket, kétszázat pedig elrejtett az öreg adókönyvbe, és bezárta a szekrénybe.

A termést nem őrölte meg már évtizedek óta, s az udvara körös-körül volt rakva asztagokkal. A legrégibb asztag fekete volt, a rákövetkező sötétszürke, az annál is fiatalabb világosszürke, a tavalyi fehér, az idei sárga, mint a viasz.

Minden hónapban végigmustrálta ezeket az asztagokat, nem dézsmálták-e meg a rágcsálók, nem fogyatkoztak-e meg. Ha valamelyiket ki kellett csépelni, elhívatta a cséplőket, a pénzt ismét elrejtette az adókönyvbe, s bezárta, lakatra.

Templomba csak minden második vasárnap ment, mert megosztotta a sort az anyóval: az anyó ment első Szűzanya napjára, ő a másodikra, az anyó húsvétkor, ő meg karácsonykor. Az „ő vasárnapján" felmászott a ház padlására, s ledobálta onnan a pitvarba a csizmákat, kicsiket, nagyokat. A nagyok az ő legénykori, menyegzői s még ifjonti gazdálkodásának éveiből valók voltak. A kicsik a fiaié, amikor még itthon cseperedtek. Leült a csizmákkal a ház elé, a földpadkára, ronggyal letörölgette róluk a port, és bekente kocsikenőccsel. Az egyiket felhúzta a templomba, a többit kirakta szép sorban a napra, hogy beléivódjon a kence. Az anyónak pedig meghagyta, hogy ne csak az ökröket sikálja meg, hanem ügyeljen a csizmákra is, mert a kutya még el találja hurcolni. A templomban annak rendje-módja szerint lerótta a tiszteletet, a tálcára odatette a megpenészedett krajcárokat, és békességgel távozott a templom népével.

— Apó, kend már elfelejt beszélni — mondták néki az emberek.

— Az én korombeliek kihaltak vagy elpusztultak a háborúban, nincs énnekem kivel beszélgetni.

Hazatérve vagy kenyeret evett fokhagymával, vagy szalonnát, ha éppen nem volt böjt. A szalonna a kamrában állott, három hordóval. Egyikben a hároméves, sárga és

puha, mint a vaj, ez volt az apó hordója; másodikban a kétéves, félsárga, félfehér — az anyó hordója; harmadikban az idei hófehér, mert a gyerekek csak a friss szalonnát szerették. Ebéd után az apó ment ellátni az ökröket, aztán feldobálta a csizmákat és csizmácskákat a padlásra, s ment a meggyfa alá aludni. Így teltek az apó napjai, békességben, nyugalomban. A fogfájást nem ismerte, soha semmiféle betegség nem kínozta, világéletében se látott maga mellett javasasszonyokat.

Dmitriha anyó — csupa tűz volt, nem is asszony. Nagyon szeretett beszélni és diskurálni, enélkül nem tudott se enni, se aludni. Pedig az öreghez még csak nem is közelíthetett. Az apó konokul hallgatott, és ha az anyó csak három szót szeretett volna véle váltani, otthagyta az öreg boronát vagy villásrudat és elmenekült.

— A vén madárijesztője, tán azt hiszi, csókolgatni akarom.

Pökött, és ment a kapuba, vagy az úsztatónál keresett pergő nyelvű asszonyokat. Az apó meg visszament a munkájához, és dörmögött az orra alatt:

— Látnivaló, hogy megvénült: arca — mint az öreg csizma bőre, haja, akár a tej, csak a nyelve nem öregedett meg. Száz zsákkal megőrölne egy nap, s még szétnézne, nincs-e másik száz is . . .

Az anyónak nem adott az Isten lánygyermeket. Mindig reménykedett fiatal korában, hogy lánya születik, és elkészítette a kelengyéjét. Csakhogy leányt nem adott az Isten, ám az anyó annyi mindent összeszőtt, összevarrt, hogy a rudak hajladoztak a sok vászon és szőttes alatt. Az apó nem egyszer mérgesen szóvá tette, hogy kinek varrja, szövi ezt a sok katránt.*

— Eredj, öreg, eredj, ne beszélj nekem, mert tűzbe do-

* Katrán – a pendely fölött viselt, kétrészes, kötényszerű szőttes.

bom az ócskaságaidat, amiket a szú eszik a padláson. Úgy merészeld bántani az én rúdjaimat, hogy fogom magam és az ekéidet meg a szekereidet egy szálig bedobom a kemencébe!

Az apó behúzta a nyakát, mint a veréb, és menekült az anyó elől, mert hogy is tudott volna az anyóval síkra szállni! Az anyó pedig leült a lócára, szemben a rudakkal, s így beszélt magában:

— Minden rúdon egyformán van mindenből, itt is, ott is, amott is. Minden menyem vegye el magának akár ezt, akár azt, mivel mind egyforma. De az ötödiket az egyházra hagyom, az öregért s érettem, azt ne bántsa nekem egyikük se, mert leütöm a kezit!

Vasárnap délután eljöttek az anyóhoz a menyei az unokákkal. Feketeszemöldűek, akár a szegfűszeg, pirosak, mint az alma. Az anyó asztalhoz ültette őket, adott nekik az idei szalonnából, tereferélt velük, kotkodácsolt, mint a kotlós a csibéi közt.

— Ha meghalok, mindőtök vegyen el magának egy-egy rudat a gerendáról, mindegyik egyforma, mert ti is egyformák vagytok énnekem, gyermekeim. De hogyha az apó utánam halna meg, ne merészeljetek egy cérnaszálat se elvenni. Úgy fájlalná, hogy menten belehalna. Az embereiteknek is kössétek lelkére, nehogy a padlásról elvigyenek valamit, ha csak egy morzsát is, mert ő azokat úgy szereti, hogy egy napig se tudna nélkülük meglenni. Ezzel megölnék. Az Úristen őrizzen meg ettől! És majd ha meghalok, sirassatok el engemet mind a négyen, csuda siratással, szép istenhozzáddal! S ha az apó meghal, még szebb siratással, még csudább istenhozzáddal. Annyi pénzt hagy rátok, hogy nem győztök majd gyönyörködni benne . . .

Az anyó sírt, a menyek is sírtak, azután az anyó mindegyiket megcsókolta, és átvitte őket a másik szobába, megmutatni a szőtteseket. Az unokák az udvaron játszadoztak

az apóval: mindőjük kezében egy-egy cipó, alma az anyótól, és figyelmesen nézegették az öreg kőrisfa jármot. Az apó megmutogatta nekik a belefaragott ekéket, ökröket, hajcsárokat és azt mondta, hogy ők is hamarosan mennek szántani a mezőre.

Mikor a nap lenyugodott, a menyek hazafelé indultak az unokákkal, az anyó kikísérte őket a kapun túl, és még ott is soká beszélgetett velük.

És a harmadik közöttük Bazo volt, a kántor. Ő nem volt se sógor, se koma, csak éppen kertszomszéd. Dmitriha anyó ebédet s vacsorát vitt néki, mert magányos volt és öreg. De ő talán sose ette meg az anyó ebédjét, mert mindig részeg volt.

— Miért iszik annyi pálinkát, Bazo? Eccer még meggyullad kendben!

— Már hogyne innék, Mitriska anyó, mikor a könyvek úgy futkosnak a fejemben, mint a nyulak! Minden passzus, minden templomi betű, amit olvasni kell avagy énekelni, és nekem szétpattan a fejem. Felkerekednek, mint egy gyermeksereg, valahányan egy szűköcske ajtón iparkodnak általnyomakodni, s hallatni a szavuk. Az én fejem pediglen ehol, milyen kicsi, még le is van nyírva, így hát hova tegyem őket. Jó, hogy kendtek saját fészkükbe rakosgatták a gyerekeiket, ámde az enyémek egyhalomban vannak. Így hát muszáj pálinkával megitatni őket, hogy az itókától legalább egy kicsit békiben hagyjanak!

Az anyó aggodalmasan csóválta a fejét.

— Lám, lám, a tudomány, be fura portéka, nem olyan az, mint a lánccal hadonászni!

És újra meg újra csúsztatott egy kis pénzt Bazónak, pálinkára. Ezért aztán vasárnapokon gyakorta eljött az anyó házához, és mulatságos könyvecskéket olvasgatott nékik. A fiai s a menyei majd' meghaltak a nevetéstől Luc Zali-

vajko históriáit hallván s a pulykáét, amelyik a farkában hordozza az eszét.

Hanem egyszer olyan szörnyűséges könyvet olvasott fel Bazo, hogy az anyó és menyei sírva fakadtak féltükben, a fiai meg belesápadtak.

„Nem ád gyümölcsöt a föld, barmaitokra betegséget küldök, és az embereket vízbe fojtom. Eső nem esend a földre, és a föld olyanná lészen, mint a szikla, és termését ki nem adja magából..."

Bazo maga is látta, hogy bakot lőtt, mígnem e szavakra lelt a könyvben:

„Ám akinél megvan ez az írás, vagy aki gyakorta olvassa, vagy szorgalmasan hallgatja, avagy lemásolja, az kedves az isteni irgalom színe előtt... Amelyik házban megvan ez az írás, ott tűz, víz, villám, s bármi rossz elveszti ártó hatalmát..."

Ez valamelyest lelket öntött Bazóba, az anyóba és a menyekbe. Tüstént pénzt adtak a kántornak, hogy vegye meg nekik ezt a könyvecskét. Az anyó s a menyek példáját követte a falu valahány asszonya, s ők is pénzt adtak a kántornak, hogy bebiztosítsák a hajlékukat tűz és villám ellen. A kántor megvette a könyvecskéket, új bundát is csináltatott egyúttal, és új porcelán pipát vásárolt magának. Ettől kezdve minden vasárnap más és más gazdasszonyságnál olvasta fel a könyvecskét, kapott érte húsz krajcárt pálinkára meg kalácsot, hogy legyen mit ráharapni.

Már nem sok hiányzott hozzá, hogy végigolvasson valamennyi házat, mert már csak néhány földhözragadt kunyhó maradt az erdőszélen, amikor Bazo ágynak esett. Vacogott, majd láza szökkent, és azután — így mesélik — kék lángocska csapott ki a szájából, és Bazo visszaadta lelkét az Istennek. Talán a pálinka gyulladt meg benne. Elég az hozzá, hogy minden asszony elsiratta, eljajgatta, mint tulajdon bátyját.

Dmitriha anyó nem sokáig bánkódott utána, mert őszszel maga is követte a kántort ama messzi útra. Dmitro apó se húzta sokáig az anyó nélkül, s tavasztájon ő is a sírba vándorolt.

Az emberek régen elfeledték őket, mert hisz' nem tegnap volt, amikor meghaltak. Csak az írástudók emlékeznek meg róluk néha-néha, mikor szóba került az olvasás kezdete.

— Az olvasás hagyománya még az öreg Mitrótól, Mitriha anyótól és Bazo kántortól ered. Az ő hajlékukban olvasott először könyvecskét a kántor. Még most is itt van a tartógerenda alatt az „Isten üzenete" és „Luc Zalivajko", de ma már senki se olvassa. Az az idő már múlté...

— Abbizony a múlté.

— A háromféle szalonna is a múlté...

— Az ám, lóháton se éred utol!

1900

Előhírnökök

Szegény öreg özvegyasszonyok lesznek azok, vagy unokáik, vagy öregapók, akik gyermekeik mellett húzzák meg magukat, és mindennap hallják, milyen nyűgök a házon, vagy fiatal menyecskék pici gyerekekkel, akiket odahagyott az emberük, és megfeledkezett róluk valahol a nagyvárosban. Mennek majd sorjában a határ felé, elhagyják a kereszteket, amelyeket már nem borít semmiféle lomb, maguk mögött hagyják a csillogó, sima vasúti síneket, szétszélednek a szürke, egyhangú tarlókon, a gyerekek kalászokat, az öregek tavalyi kórókat böngésznek.

Majd Mihajlo apó is útnak indul az unokáival, a két fiúcskával és Okszanával, ki a legidősebb köztük. A lurkók hol az apó elé nyargalnak, akár a kiscsikók, hol messzi elmaradnak mögötte, de Okszana mindig mellette fog menni. Az apó rongyos, fekete darócot visz majd a vállán, és köhécsel, Okszana kezében szorongatja a fiúk s a maga kenyerét. Délidő lesz, és az apó mindegyre azt mondogatja majd Okszanának:

— Bizony, fiam, foga van már a napnak.

Mennek, mennek, és majd megállnak egy szántóföldön. Az apó a mezsgyén marad, Okszana bemegy a mező közepébe, a fiúk meg üregeket, tiszta forrásokat, pásztor felejtette bicskákat, ostorokat keresgélnek a határban.

Okszana összeszedeget minden kalászkát, amit csak talál, és a bal kezébe teszi, s mikor a nyaláb vastagszik, majd leteszi a horhos szélére, hogy azután könnyen meglelhesse. Végigböngészi a mélyedéseket, a gödröket, mert ott a legtöbb kalász. Percente százszor is lehajol, s olyan képet nyújt

majd, mint egy igen serény sommáslány. Egy idő múlva kék vagy sárga foltok vibrálnak a szeme előtt, vagy a mező egyik fele olyan lesz, amilyennek lennie kell, a másik fele pedig merő zöld lesz. Megáll, tenyerével befogja szemét, egy percig így marad, aztán hirtelen elveszi kezét a szeme elől, és az egész káprázat semmivé lesz. Vagy dalolni kezd egy dalocskát, dalolgatja csendeskén, nagy szégyenkezéssel és tiszta örömmel, hogy már tud dalolni. Hangot hanghoz, szót szóhoz illeszt, remegő bizonytalansággal, mint a kisgyermek, aki most próbál először járni, és fehér lábacskáit boldogan rakosgatja a földön. Valahányszor felemel egy kalászt, félbeszakítja a dalolást, majd újrakezdi, vézna hangocskája újnan remeg, mint a tarlókon lebegő pókháló. És mikor a mező széléhez ér, leül a poros utacskára, fejét rátámasztja picinyke öklére, akkorka, mint a kóró feje, mely halkan susogja majd fölötte egész élete jóslatát...

Ezalatt az apó sem fog üldögélni, ívbe hajlik és köhécsel.

— Csak tudnám, mi az, ami nem enged ott bévül lélegzeni? Ha felvágnák a mejjem, hogy azt az alvadt vért kidobjam onnan, tán még elélhetnék valameddig...

S tovább húzkodja a szárakat, tovább köhécsel s le-leül. És munka közben szállingóznak majd a gondolatok, őszről, télről, tavaszról. S fejében olyasmi motoszkál, hogy elfelejtkezik a kórókról és a köhögésről.

— Ha van mivel begyújtani télen, kevésbé akaródzik enni az embernek. Kelj fel korán, seperd el a havat a küszöbről, hozzál kórócskát a csűrből, szórd a kemence alá, s máris vidámabb lesz a ház. Katerina puliszkát főz, a gyerekek felkelnek, és egy kanál forró borscs meg meleg kemence várja őket, és te is melegben leszel köztük, nagyapó. Ha nem lehet jobban, hát így is jó. Ha a kórócska száraz, bizony, jó az.

És tépegeti tovább, hévvel s nagy erővel. Egyik gondolatot követi a másik, s ő nem hessenti el őket.

— Csak addig meg ne halnék, míg a fiúk fel nem cseperednek. Az anyjuknak is szerencséje vóna, mert én bevezetném őket az emberek közé, hogy dógozzanak magukra, de a buta asszony — mit tud az? Csak sírni! Én jobban útjukra igazítnám őket, mint ő...

Magához szólítja a fiúcskákat. Azok odafutnak egy kibelezett tökkel.

— Ejnye, nektek csak az evésen jár az eszetek. Miért nem segíttek Okszanának? Eredjetek, játsszatok egy kicsit körülötte, mert szegényke unatkozik.

A fiúk odamennek Okszanához, és az apó tovább teregeti majd a gondolatait.

— A fiúk erősek, egészségesek, csak így is maradjon! A kisebbik olyan okos, mint egy öreg. Télen elkunyerálja a csizmát, mert aszongya, nem jó neki a kemencén. Menynyit nevetünk rajta, ha meg találna halni, egész elárvulnánk...

S majd rápillant a napra, elég alacsonyra ereszkedett-e már és a kórókra, hogy eleget szedett-e. Azután hívja Okszanát, hogy jöjjön, és segítsen összehordani a kórókat és leverni róla a földet. Egy csomóba hordják, s kezdik veregetni a botokkal. Poroszlop emelkedik föléjük és az apó köhögni fog. Okszana hunyorog, és a fiúk majszolják a kenyeret. Ekkorra már nyugvóban lesz a nap. A környékbeli falvakból harangszó úszik a határ felé, s a harmattal együtt megtelepszik a tarlókon, az utakon birkák bégetnek, rikkantgatnak a pásztorok, a mezőn a szántók kihúzzák az ekét a barázdából, és készülődnek hazafelé. A völgyekből kékes köd száll, varjak húznak a falu kertjei felé, s a kutyák is hazafelé futnak, mert már nem tudnak fürjet fogni a mezőn.

Mihajlo apó keresztet vet, leveri a port ingéről, s igenigen köhögni fog. Aztán a daróckendőt megrakja kóróval, az unokák majd segítenek a vállára rakni, és kimennek az

útra. Okszana viszi a kalászkévéit, s a fiúk kebelükbe dugják a daróckendőből kipotyogó kórót. Mire hazaérnek, a kebelük erősen megdagad, és hasuk fekete lesz a portól.

A faluban mind összetalálkoznak — a szegény özvegyek és unokáik, öregapók és ifjú menyecskék, akiket odahagyott az emberük, valamennyien megrakodva kórókkal és kalászkévékkel. A közelgő ősz előhírnökei.

1900

Május

Danilo a fehér kapu előtt várakozott, csak leskelt az urasági kert felé, mint a tolvaj, és nem mert bemenni.

— Mit tudom én, szabad-e ide bemenni, hátha kiszalad valaki, és képen törül, honnan tudjam, hogy nem törül képen?

Fehér, egyenes ösvények voltak az urasági kertben, s félt, hogy elagyabugyálják miattuk, mert csak rajtuk lehetett a gazdasági udvarba jutni. Így hát egyelőre a kapunál várakozott.

Az a sokmillió paraszt mind sokáig és türelmesen tud várni. Ha az úr bent van az irodában, állva várakoznak. Legcsekélyebb életjelt sem adnak magukról, hogy ki ne derüljön, milyen sokan vannak. Állnak csendben, arcuk lassacskán elbávul, a kifejezés alászáll arcukról, a vállukra vagy az ingük alá. Álló álomba, határtalan közönybe révednek, és a hivatalnok fekete legyecskére hasonlít közöttük, amely belemászott a sűrű mézbe. A szélsőnek a legrosszabb, aki legközelebb áll a hivatalnoki asztalhoz, mert ő nem süppedhet bele az álomba. Minduntalan kipeckeli szemét a feje búbjáig, s nyugtalanul nézelődik. Mögötte felrebbennek a szemek, a szomszédok összenéznek, és a legelső moccanása végigbolydul a legutolsóig, ki a kályhát támogatja. Az a legelülső úgy felkavar mindent, mint a mezei szél, az útszéltől végig a kalászon, a puszta határig.

Hogyha az úr netán nincs az irodában, leülnek a földre. Jólesik egy félórácska pihenő, jólesik, még ha csak fél kezük, fél lábuk pihen is valameddig. Összekuporodnak, ki erre a felére ül, ki amarra. Némelyek óvatosan tartják kal-

pagjukat a kezükben, hogy össze ne gyűrődjön. Amikor már jól összepréselődtek, suttogva beszélgetni kezdenek.

— Mi lenne, ha kicsit rágyújtanék a pipára?

— Haggya kend a fenébe.

— Vásárolja kend a dohányt?

— Nálam nől a kertben.

— Csendesebben, még meghallja valaki...

Kebelükbe dugják a kezüket, s a kecskelábakat zekéjük elejébe rejtik, egészen a vállukhoz, lám, mit ki nem talál a szükség! A suttogás elcsitul, az arcok kővé merevednek, nyál csordul a szájak sarkán, s a fejek lekonyulnak. Ám ha akad köztük valami izgága, akkor éppúgy, mint ama legelső, nem hagyja a többieket békén üldögélni a padlón. Mert akár a keze zsibbad, akár a gerincébe áll belé a nyű, az ilyen nem bírja ki mocorgás nélkül. Erre a szomszédok is megmozdulnak, és a közös kuporgás összhangja odavész. Újfent kezdődik a kezek-lábak rakosgatása, míg valami nyűglődés megint meg nem bontja.

— Ollyik ember olyan türelmetlen, hogy uramisten! — mondja valamelyik béketűrő, azzal újra lehunyja szemét.

Emígy várakoznak mindannyian, s emígy várakozott Danilo is a kapu előtt, bárha egyedül volt. Őt is megszállta az álmosság, az egykedvűség, gondolatai is összemosódtak. Pedig mikor elindult az urasághoz, pontról pontra tudta, mi a teendője. Amihelyt meglátja az uraságot, lekapja fövegét, s úgy indul el felé, mint a gólya lépked a mocsaras réten — lassúdan vigyázva, nehogy megzörrentse az uraági nádast. Amikor a közelébe kerül, rámereszti szemét az uraságra, és úgy néz rá, hogy amaz azt gondolja: „Ez valami igen szegény ember!" Majd a kezeihez járul, megcsókolja jobbról is, balról is, tenyeréhez érteti homlokát, s kissé hátrahúzódik. Vállát leereszti, fövegét maga mögé dobja, a földre, megtörli száját az inge ujjával, s beszélni kezd:

— Azért jöttem, hogy elszegődjek a tekintetes úrhoz. Nehéz kihúzni az aratásig, mert négy gyermekem van és csak talpalatnyi kertem. El kell hát szegődnöm, értek én, kérem, mindenhez, hiszen a két kezem munkájából élek. Így hát esedezek az Istenhez és a tekintetes úrhoz, tessen felfogadni engem, és tessen a tekintetes úrnak a természetbeni gabonát ideadni már most, hogy vihessem az asszonynak meg a gyerekeknek, én meg rögvest munkába állhatok.

Mire az uraság első szava az lesz:

— Biztosan tolvaj vagy?

— Én ugyan még egy fűszálat se vettem el senki idegentől, tekintetes uram.

— Hazudsz, bitangja, miféle beszéd az, hogy a paraszt nem lop? Te tán nem vagy paraszt?!

— Egyszerű paraszt vagyok, bizony, de a másét nem szeretem bántani.

— Akkor biztos' részeges vagy?

— Pálinkával én nem élek, mivelhogy nincs miből.

— Ugatsz, mint a kutya, hisz' meghalnál pálinka nélkül!

— Pálinka nélkül nem halnék meg, ámde kenyér nélkül lehet, hogy meghalnék!

— Azért vagy ilyen nagyokos, mert megjártad a börtönt, és ott észre okítottak.

— Attól őrizzen az Isten! Életem felét leéltem, de még be nem tettem a lábam a tömlöcbe.

— Hát miért csináltál ennyi gyereket?

— A gyereket Isten adja, tekintetes uram.

— Erre a pap tanított?

— Pappal nekem nincsen dógom, mert az pénzbe kerül, templomba se járok, mert nincs miben.

— Akkor radikális vagy, és azért nem hagyod, hogy a pap megkopasszon.

— Én a papnak akkor se tudnék mit adni, ha akarnék, mivel semmim sincsen, ő pedig akkor se kopaszthatna

meg, ha akarna, mivel nincs mit kopasztani rajtam. Így aztán semmi dógunk egymással...

Előre tudta, hogy az uraság előbb összefeni sárral a parasztot, kigúnyolja, és csak aztán fogadja fel. Amikor elindult, biztos volt a dolgában, de a kapu előtt megtorpant. Más faluban volt a porta, s nem tudta, hogyan kell bejutni. Méghozzá a mezőn állott, nem volt kitől kérdezősködni sem. Daniło várt. Feltett szándéka megingott, vakargatta a tarkóját, s bátortalanul nézegetett be a kertbe.

— Eme ösvényeken sétafikál őkegyelme, mert ehol el felszórták homokkal.

Szeme sokáig tévelygett ide-oda, míg egy páván állapodott meg, mely az udvar elején pompázott.

— A farkából szert tehetnék pár krajcárra, hogyha beszaladnék, és két marokkal beleragadnék... Fene tudja, hogy a húsát meg lehet-e enni.

Nézegette a gazdasági épületeket.

— Ennek bezzeg szépecskén van fődje, s el is követ mindent a dús aratásért. Az ám, vajon hova teszi ezt a tenger termést?

Gondolatai elkalandoztak.

— Hej, de szép tavasz, olyan szép, hogy mégámugyan!

Most már nem is nézelődött. Ült, mint egy pózna, és érezte, hogy mindjárt elalszik. S hogy el ne aludjon, erőlködve felnyitotta szemét, s kezével dörzsölgette arcát. Mint a csatát vesztett harcos, aki már-már megadja magát az ellen kényére-kedvére. Egy idő múlva oldalvást a kerítésre dőlt, és szemlátomást úgy próbált elhelyezkedni, hogy egyszerre alhasson és várakozhasson is. Majd egészen elnyúlt, és behunyta a szemét. De még egy percet sem aludt, amikor valami azt súgta neki:

— Aludj, csak aludj az urasági kapunál, majd a kocsis úgy meglegyint az ostorral, hogy a véred is kiserked!

Felrezzent, holtrémülten körülnézett, s úgy felugrott,

mint akit puskából lőttek ki. Egy másodpercig tétován állt, majd legyintett, hátat fordított a kapunak, és nekivágott a határnak. Bebújt a fű közé, s eltanyázott az igazak álmára. Az uraságot vélte maga előtt látni, a kertet, a fehér ösvényeket. Az uraság azt mondta neki, tegye fel a fövegét, de ő nem akarta.

— Már megkövetem a tekintetes urat, én szegény ember vagyok, nem visz rá a lélek, hogy fejemre tegyem a föveget, mert én szegény ember vagyok, olyan szegény ember...

Édes álom űzte el e látomásokat. Békésen elaludt.

A nap kacagott fölötte, leküldte hozzá sugarait és becézte, mint az édesanyja. Virágok csókolgatták kócos, fekete haját, fürge tücskök ugrándoztak rajta. És ő aludt, békességgel, fekete keze, fekete lába olyan volt, mintha csak hozzáeszkábálták volna téglaszínű testéhez.

1900

A gyújtogató

I

Andrij Kurocska, a falu gazdaga, asztalnál ült, s az ebédjét ette — nem is ette, hanem dobálta a falatokat lefelé a torkán. Jött a házbeli fehérnép, nagy moslékos vedreket cipeltek, s perlekedve, sürgölődve vitték ki a maradékot a jószágnak. A gazdaember gyerekei és szolgálói piszkosak és csenevészek voltak. A paraszti gazdagság súlyos, durva jármát cipelték, amely sohasem ád se nyugalmat, se örömöt. Maga a gazda gyötrődött legjobban ebben a járomban, ő átkozta legjobban a sorsát, és folyton-folyvást hajszolta gyermekeit és cselédeit.

Az öreg Fedir ült mellette, az ablak alatti lócán, aki hosszú éveken át a sommása volt.

— Nincs énnekem egy boldog órám se, hogy nyugodtan lenyeljek egy falás kenyeret. Futok, noszogatok, majd meglátja kend, eccer csak összerogyok és megdöglök! Hogy is menne le a torkomon a falat, mikor tudom, hogy nélkülem semmit se csinálnak a cséplőszínben? Csak arra van gondjuk, hogy megtömjék a bendőjüket, és a napot lopják! De mit szóljak az idegenekre, mikor a saját kölykeim — még azok se akarnak dolgozni! Bizisten, nem tudom, hogy él majd meg ez a pereputty a maga erejéből ezen a világon? Koldusbotra jutnak mind egy szálig.

S kapkodta magába a sok finomságot, hogy a szeme is majd' kiguvadt.

— Hát kend, Fedir, mi végett jött?

— Mintha nem tudná kend, minek gyün a magunkféle? Közel a tél, és én mezítláb vagyok, hát adjon nekem két levát, majd ledógozom.

— Hát kelmed még bír dógozni? Ledógozta kend már a magáét, Fedir.

— Nem is dógoznék én, ha valaki ingyen adna enni.

— No, azt nem! Manapság ingyen senkit sem etetnek, manapság a munkáért se kéne enni adni, olyan az a munka! Megmondtam kelmednek: adja hozzám szolgálni a jányát, akkor most vón pênze.

— De ha nem akart, ha az uradalomba ment.

— No persze, akinek nem ízlik a munka, az megy az uradalomba. Ha nem is eszi degeszre magát, de lehet lustálkodni. A szegény ma úgy gondolkodik, hogy egyen ő csak eccer egy nap, de semmit ne dógozzon, az ám a mennyország! Hát úgy is megy nekik, ahogyan dógoznak, annyi rajtuk az istenáldás. Hisz' manapság össze kell guborodni, mint a sündisznónak, ha az ember azt akarja, hogy legyen valamije... Azt a két levát még odaadom kendnek, micsináljak kenddel, lehet hogy valamiképp még visszafizetheti, de többet ne is jöjjön és ne sopánkodjon, mert nem adok. Kend is láthatja, hogy a munkája már egy lyukas garast se ér.

— De hát, Andrij, nekem az emberek közt a helyem, hát hova menjek?

— Menjen, ahova akar, de a gazdaportán kend már nem alkalmas. Keressen magának helyet a zsidónál vagy az uraságnál, ott könnyebb a munka.

— Jól tanácsolja, nem mondom! Az erőmet itthagytam kendnél, vénségemre meg menjek vizet hordani a zsidónak?

— Amit dógozott kend nekem, azt meg is fizettem.

— Hát akkor, minden jót.

Azzal Fedir otthagyta a házat.

— Nahát, ezek a kódusok képesek lennének kifosztani. Olyan kehes, olyan nyálas, hogy a láncot se tudja megtar-

tani a kezében, és még neki van szava! Eredj a fejreesetthez, gondolja, hát verem én vagy tán lopom a pénzt?

Fedir caplatott hazafelé, s egyre azt suttogta:

— Hol hagytam el az erőmet, Andrij? Eltáncoltam vagy elittam? Tebeléd szállott az egész, a te portádba. Hol hagytam el az erőmet, Andrij?

Odahaza ledobta a csizmáját, és lefeküdt az ágyra. Feküdt késő estig, és vacsora nélkül aludt el. De a kakasok még meg se szólaltak, amikor felugrott, az oldalát úgy belevágta a deszkába, hogy csak úgy dübbent, majd visszafeküdt, de megint felugrott. A kis ablakon benézett rá az őszi éjszaka. Nem is éjszaka volt az, hanem a fekete bánat, amely ott jajgatott a ház sarkán, és rideg, szürke szemmel nézett reá. Úgy megbénította, hogy Fedir moccanni sem tudott, és úgy rémlett neki, mintha látomások ködlenének be a kisablakon, mintha kísértetek kószálnának a levegőben.

... Mintha apró zsidóporontyok közt ülne, vigyáz rájuk, dajkálja őket, azok meg a haját cibálják, és arcába köpnek ...

... Majd meg templomban térdepel, abban a sarokban, ahol a koldusok verdesik homlokukkal a padlót. S ő verdesi a leghangosabban, minden asszony odamegy hozzá, és mindegyik ád egy darab kenyeret. Beletömködi a kebelébe, feláll, hát olyan terebélyes lett, hogy az emberek félrehúzódnak az útjából. Ő meg szégyent érez, olyan szégyent, hogy a homloka is sajog belé! ...

... Ott megy, Kurocska kertjében, vagy nem is megy, odalopakodik a csűrhöz. Kihúz a padlásról egy kis kévét, rászórja a pipája parazsát, es fut, fut ... Háta mögött érzi, mintha a szemével látná, hogy a padlás alól kicsap egy piros nyelvecske, majd elbúvik ...

— Jaj, jaj, jaj!

Az a nyelvecske az agyát perzseli. Erőnek erejével szabadulni iparkodik a láthatatlan béklyóból, majd felugrik, s

bámul ki a kisablakon. Amaz, mint a hóhér, hasít a szívébe. Mindjárt újra ledönti, és ő újra hadakozni fog a rémképekkel. Megrémült, nem látott semmilyen kiutat, forgott jobbra-balra, hogy elmeneküljön valamerre. És mintha egy kapu nyílt volna meg előtte, megkönnyebbült, és hanyatt-homlok belérohant.

2

Tizenhat esztendős lehetett, amikor elhagyta a faluját. Olyan derűs napot, olyan vidám verőfényt sose látott világéletében. Csókolgatta a zöld füvet, a kéklő erdőket, a kristályvizű patakocska. Visszanézett a falura. Ha valaki utánajön, s csak egy szót szól, visszafordult volna, jaj, milyen szívesen visszafordult volna!

— Út-ver, kínoz, enni nem ád, nem is ruház — görgött tova a hangja a zöld füveken.

— Ne fogadja be a föld, apám!

És mindjobban szaporázta a lépteit. Elhagyta a falu mezeit, elhagyott még vagy két falut, és egy kurgán tetejéről meglátta a várost, amely úgy csillogott a napfényben, mint egy fényes kígyó.

Mindenki bámulta az erejét, és féltek tőle. A zsidók nem nógatták, a munkások nem űztek gúnyt belőle, és sose tréfálták meg. Úgy dobálta a zsákokat, mint a galuskákat. Így telt nap nap után, a szekértől a hombárig, a hombártól a szekérig.

— Recseg a gerincem ezektől a zsákoktól!

— Igyál pálinkát, és elnémul.

S csakugyan, a pálinkától úgy elnémult a gerince, mintha kézzel vették volna el a hangját.

Vasár- és ünnepnapokon korcsmába ment a cimboráival. A városon kívül voltak ezek a korcsmák, a város és a falu

között. Akinek nem volt maradás a faluban, az legelőbb ide vándorolt, és aki nem tudott semmire sem jutni a városban, szintén ide tért vissza. Mert ez nem volt se falu, se város.

Micsoda mulatások voltak azokban a korcsmákban!

Először a városi urak hozakodtak elő. Letűnt fénykorukról meséltek, hogy mennyi pénzt kaptak elsején a császár kasszájából, milyen pompás ruhákat viseltek. A parasztok tátott szájjal hallgatták, s nagy tiszteletükben megvendégelték pálinkával őket. De amikor felöntöttek a garatra, kiszabadultak erkölcsi hatalmuk alól, és lett haddelhadd az uraknak.

— Nosza urak, teljesítsék a kívánságunkat! Ragadják meg egymás nyakát, és járják el nekünk a polkát, hadd lássuk, hogy ropják az ilyen nagy urak.

Az urak táncra perdültek, nem tehettek egyebet, a parasztok meg körbefogták őket, és úgy hahotáztak, hogy rengett belé a korcsma.

— Hopszasza!

— Na még eccer!

— Csak könnyedén, simán, eccerre!

— Hopp, elég! Most igyák meg a pálinkájukat, szedjék össze az úri tetveiket a zsebükbe, és mars ki a korcsmából, mert a parasztok maguk közt akarnak mulatni!

És az urak úgy iszkoltak, mint a nyulak.

— Tudom én, hogy s mint kell az urakat egzecíroztatni. Olyan könnyű, akár a tollpihe, egyet fújsz — s már repül.

— Hé, te Júdás, adj pálinkát, adj sört, adj tiszta szeszt, hisz' ismerjük egymást!

A zsidó sebtiben mindent az asztalra tett, s mindjárt be is szedte érte a pénzt.

— Te meg mit bőgsz, Lábatlan? Tán a lábadat siratod? Igyál, és csukd be a gambád, mert nekem jókedvem van!

A Lábatlan még keservesebben rázendített.

— Kuss, mert ellátom a bajod!
— Ne bánts!
— Hát ki vagy te?!
— És te miféle úr vagy?
Fedir felállt az asztaltól, és képen vágta a kötekedőt.
— Te vasárnap verekszel? Hiszen az bűn!
Lesújtott a lócával, és földre terítette Fedirt. Két párt kerekedett. A korcsmában minden tótágast állt. A zsidó elmenekült, a pálinka bugyogott a földre, az asztalok, lócák piroslottak a vértől, és ripityára hulltak. Csak Lábatlan ült a sarokban, és bőgött, mint az ökör — nem tudni, ki után, mi után.
Kisvártatva berohantak a rendőrök, és kijózanították a toprongyosokat. Nagy keservesen lábra állították őket, majd egyetlen ütéssel földre terítették. Zuhantak a toprongyosok, mint a tölgyek, s úgy tápászkodtak fel, mintha agyagból lennének. Amikor kijózanították őket, valamenynyiüket fogdába kísérték.

Mezők között vitt az útja, a zsákos szekéren. A búza meg a rozs, mint arany és ezüst rengeteg, s a könnyű szél hajlongatta őket. Az aranyon és ezüstön könnyű, sötét felhők úsztak, mint vékony selyemhálók. Tenger nap a végestelen határ tengerében. A kalászok alatt zengett, dalolt, szavakkal beszélt a föld.
— Nne, itt a gyeplő, Mosja, mert én megyek!
Leugrott a szekérről, és elindult a mezsgyéken a gabonatáblák közt. Estére betért Andrij Kurocskához.
— Biztos valami zsivány vagy, vagy pedig naplopó, mert jóravaló ember nem hagyja ott a faluját, s nem csavarog a vakvilágban!
— Megláthatja kend... Amit apám a földesúri robot után el nem ivott, azt eladogatta az ínséges esztendőkben,

aztán befogadta a nővérem urát, és meghalt. A vő pedig addig vert, míg megszöktem a házból.

— Kelmeteknél, a bojkoknál, úgy hallom, tehénnel szántanak?

— Nem, de utánunk vannak a németek, azok szántanak tehénnel.

— Na, dobd le a bocskorod, és vidd ki a báránybekecset a pitvarba, nehogy behozd a tetveket, és feküdj le. Hát a templom milyen nálatok? Van papotok?

— Minden olyan, mint kendteknél.

— No, majd meglátom, hogy válsz be. Ha nem hepciáskodsz, s nem félsz a munkától, felfogadlak.

Elszegődött. A falu megismerte, hogy nem bitang, hogy derék munkás, hogy ad is magára, s befogadta. Ő is megismerte a mezőket, melyiket hogy hívják, kié, ázik-e vagy szárad, megtudta, ki a falu rossza, a falu gazdaga — s jómaga is falubelivé lett.

Néhány évig szolgált, és a jóemberek azt javallották, vágjon neki a gazdálkodásnak.

— Ne légy bolond, ha adnak egy darabka kertet, és a jány takaros, dógos, vedd el. Van megszolgált pénzed, még keresel hozzá, és felhúzol egy házat. Még ha akkorka is, mint egy kalicka, de sajátod! Ha esik, ha tél van, vagy ha netán nincs munka, nem kakukkolsz a gazdag háza sarkán, és nem rohadsz jászolokban, mert megvan a saját kuckód. Hallgass rám, öregre . . .

Megházasodott és házat épített, majd' beleszakadt a munkába, a magáéba s a máséba. Hátán cipelte a városból a deszkát, ledolgozta az eszterhának szánt öreg kévéket, hol az ajtóra gürcölte össze a pénzt, hol az ablakokra. Két év is elmúlott, mire felhúzta a házat. Apró, igénytelen házikó volt, olyannak tűnt a többi ház között, mintha egy pompás madárseregbe valaki beszabadított volna egy kis borzas csirkét. De Fedirnek így is kedves volt . . .

Elmúlt tíz és valahány esztendő, s Fedir házikója elé piros templomi zászlókat hoztak az emberek. Odabenn az ő Katerinája feküdt a lócán, ormótlan volt, dagadt, szinte félelmetes. Fedir magához ölelte két kislányát, a tizenegy éves Nasztyát és a nyolcéves Marijkát, s minduntalan azt kérdezte tőlük:

— Mihez kezdünk éd'sanyátok nélkül, leánykáim? Melyikőtök főzi eztán az apátoknak az ebédet?

És amikor a feleségét betették a koporsóba, keserves sírásra fakadt:

— Óvatosan fogják, mert nagyon beteg a teste. Jaj, Katerinka, arra sem értem rá, hogy istenigazában kibeszélgessem magam veled, lám, megharagudtál, és elmentél tőlem.

Ráborult a halottra, és megcsókolta az arcát.

— Jaj, emberek, emberek, sose volt hozzá szavam se, mindig csak a munkával törődtem, el is feledkeztem róla s a beszédről. Bocsáss meg nekem, Katerina, én hűséges társam!

Az asszonyok sírása kiszökött a házból, messzi a faluba.

— Jaj, emberek, akár a vízbe merült vón, amikor hozzám gyött. Senki se látta őt többé az emberek között. Csak most bukkant fel újra köztetek — a lócán. És énnekem szavam se volt hozzá, egyetlen szavam se . . .

Aztán megint elmúlt valahány esztendő. Egy este megjött a szolgálatból Nasztya. Fedir ránézett s elsápadt.

— Nasztya, te szerencsétlen, hiszen te még jány vagy, hol a te embered?

Nasztya sírva fakadt, jajveszékelt, ő pedig elnémult. Csak akkor szólalt meg, amikor elkísérte a városba, ahová cselédnek ment Nasztya, s elbúcsúzott tőle:

— Áldjon meg az Isten, édes gyermekem, vigyázz, nehogy elemészd a gyermekedet, mert a szégyent már el nem takarod; csak halálos vétket vennél a lelkedre. Hát majd izenj, hogy megy sorod itten . . .

S az esztendők múltak, meg nem álltak. Fedir télhosszat el nem eresztette a láncot, tavaszhosszat az eke szarvát, nyárhosszat a kaszát. Fájtak a csontjai, ízületei megkoptak és égtek. Csak a vasárnap volt az ő menedéke, mert vasárnaponta kiment a meggyfa alá, lefeküdt a zöld fűbe, és a föld kiszívta belőle a fájdalmat. Ámde eljött az idő, amikor már a vasárnap nem tudta helyrehozni a hétköznapok rongálását, s a fű nem tudta többé kiszívni az öreg csontokba beleégett fájdalmat. Aztán beléköltözött a köhögés, ami el nem hagyta sem a kasza, sem az eke, sem a lánc mellett...

Virradt, a kisablak kivilágosodott és Fedir visszatért elmúlt életének messzi vándorútjairól. Megmosakodott, imádkozott, és úgy döntött, elmegy az uradalomba.

— Tavasztól beszegődök az urasághoz, kérek egy kis előleget csizmára, meg valamit természetben, és valahogy áthúzom a telet, amíg szolgálatba állok.

3

Fehér, keskeny ösvények faluszerte, minden házat egybekötnek, csak Fedir házikója állt kívül az ösvényhálón, mintha üres lenne. Fedir úgy telelt, mint a medve. Reggel felkelt egy órára, hogy befűtsön, s ételt kotyvasszon magának, majd egész nap s egész éjjel a kemencén feküdt. S ahogy húzódott a tél, egyre inkább kezdett gyerekésszel gondolkodni.

— No, szegény Fedir, most kelj fel, és szeljél magadnak egy karéj kenyeret, mivel látom, megéheztél, de vékonyat szelj ám, urasat...

Nevetett, lekászálódott a kemencéről, kenyeret szelt, és az ablaknál megnézte, elég vékony, elég uras-e.

És a sötét, téli éjszakákon fennhangon, hogy zöngött belé a ház, borzongató beszédeket mondott.

— Halott már a falu, temető lett végtől végig, gondolatot nem gondolok, arrafelé nem is nézek!

Rémülettel töltötték el a saját szavai, kiverte a veríték féltében, s a kemencétől az ablakhoz szökdécselt, hogy meglesse, világosság van-e a korcsmában. Megnyugodva ment vissza a kemencére.

Hogyha éjjel felriadt álmából, nem emlékezett semmire, elfelejtette önmagát, és csak akkor ocsúdott fel, mikor az öklével megdöngette halántékát.

Azon a télen démonokkal, kísértetekkel, jelenésekkel népesült be a házikó. Rajcsúroztak szerte a házban, mint a vásott gyerekek. Kirontottak a pitvarba, és kihűtötték a házat, a kemence kéményén felrepültek a padlásra, és úgy hancúroztak, hogy recsegett-ropogott belé a mennyezet, az ablak alatt kolompoltak, hogy kicsalogassák Fedirt az udvarra. Ő ellenállt nekik, iparkodott elnyomni félelmét, ámde akkor felszaladtak a kemencére, csipkedték, fojtogatták, kapcát tömtek a szájába. Egy éjjel a poklok minden ördöge berepült a házba. Tivornyáztak, csak úgy rengett a ház, s olyan szelet támasztottak, hogy Fedir majd' megfagyott a kemencén. Aztán leültek az asztal köré, és unalmukban nyújtogatni kezdték a nyelvüket, mely ugyanolyan volt, mint az a pici nyelvecske, amit Fedir a Kurocska csűrjében lobbantott. Feküdt, mint a halott, míg kukorékolni nem kezdtek a kakasok, akkor nagy nehezen feltápászkodott, és imádságba fogott. De még imádkozás közben sem hagyták nyugton. És Fedirnek nem jutott eszébe az imádság, még az sem, amelyiket legjobban tudott, s még keresztet vetni is elfelejtett. Úgy tönkretették a kísértetek, hogy mire megjött a tavasz, Fedir már alig lélegzett, s olyan fehér lett az arca, mint a papiros.

— Pénzt kell szerezni, a föld alól is és megszenteltetni a

házat, mert a gonosz suttyomban befészkelt, hozzám költözött minden kísértet az egész faluból. Kiszítták a vérem, hogy a szél is ledönt a lábamról.

Amint felragyogott a tavasz napja, kikente csizmáját, megfoltozta ingét, madzagot fűzött a bocskorába, és örült, hogy immár hamarosan mehet a munkába.

— Felöltözök, felkötötm a lábbelit fájintosan és uccu — az uradalomba. Megkövetem a méltóságos urat, imhol jelentkezek uradalmi szolgálatra.

— Jól van, Fedir — felelte képzeletében az uraság —, derék ember vagy s jelentkezel, ahogy a törvény kívánja.

És Fedir, öltögetve ingét, édesdeden nevetett.

4

Fedir az urasági szérű közepén állt, s szomorúan nézte az ekéket, amint egymás után sorjáztak a kapu felé, mint a lánc, melynek vasa egybekovácsolta az ember húsát az ökör húsával.

— Én már sose szántok többet! Elvénült a láncszem és kidobták, nehogy szétszakítsa menet közben a láncot!

Csóválta a fejét, s indult a csűr felé, hogy takarmányt vigyen a disznóknak. Csend honolt a szérűn, csend honolt napestig. Csak a cselédházak felől hallatszott asszonyrikoltozás, gyereksírás.

Ha valaki kiválogatná a legsiralmasabb kunyhókat, betelepítené a legágrólszakadtabb parasztokat, a legsápadtabb asszonyokat s ráadásul még egy mezítelen apróhadat — a gyerekeket —, és mindezt egymás hegyén-hátán, egy halomba hányná, csak az formálhatna valós képet e vityillókról és lakóiról.

Fedir a szérűről elnézte ezeket a vityillókat, és tiltakozva megrázta fejét:

— Dehogyis mennék én ebbe a pokolba! Majd az istállóban alszok, hiszen nincs tél. Nem megyek én oda, abba a romlásba.

Este beállított az istállóba. A jászlak mentén, két hosszú sorban álltak az ökrök, és lustán rágták a szénát. Minden negyediknél ott ült egy-egy hajcsár, és ügyelt, nehogy maguk alá szórják a takarmányt. A két sor közt, a földön tanyáztak a szántók s a vetők. Bocskorukat tákolgatták, spárgával összeöltögették rongyos gúnyáikat, és javítgatták az ösztökéket. Mindegyik foglalatoskodott valamivel. Fedir letelepedett közéjük. Az ökrök egymás után leheveredtek a szalmára, majd a hajcsárok fészkelődtek be a jászlakba, a hajcsárokat követték a szántók. Súlyos nyugalom lett úrrá az istállón, mely a fáradtságos mezei munka után úgy zuhan az istállókra, mint a nehéz kő. Fedir is befészkelte magát az ökrök elé.

— Hé, disznóetető, mars az ökrök elől a disznók közé! Még csak az hiányzik, hogy ágyat vessünk neked! Jól kibabrál velünk a te Marijkád. Szaladgál a parádés kocsissal, mint valami szuka, neki adja mindenből a javát, és még te is ide másztál a nyakunkra? Takarodj az ökrök elől!

Fedir kimászott a jászolból, és lefeküdt a bejáratnál egy köteg szénára. Ebben a pillanatban felébredt benne az elfelejtett sérelem.

— Vétkeztél ellenem, Andrij, vétkeztél...

Az istálló nyögött, ásítozott, álmában beszélt. Olyan súlyosan lélegzett, mintha ezer és ezer ember fuldokolt volna a föld mélyében.

— Imádkozz érettem, hogy óvjon az Isten engem, hogy jobbik eszemre térítsen, mert megsütlek a tűzben, mint egy malacot, mert három napig kaparhatod a hamut, ami a gazdaságodból megmarad...

Hajnal felé ő is belebukott az istálló-álom fekete szakadékába.

5

Fedir ettől kezdve be nem tette lábát az istállóba, és nem beszélt a cselédekkel. A csűrben hált, és nem mutatkozott mások szeme előtt. Húsvétkor Marija férjhez ment a parádés kocsishoz, és vele együtt elszegődött egy másik földesúrhoz. Fedir kikísérte őket a kapu elé, és elbúcsúzott tőlük.

— Marija, tartsd észben, hogy a házat én az emberek füle hallatára Nasztyára hagyom, nehogy kikergesd, mert neki, szegénynek, senkije sincs ezen a világon.

Azzal sarkon fordult. Az ólban, ahol senki se látta, sírva fakadt.

— Most aztán élj, akivel akarsz!

Azon a napon leitta magát, és bement az istállóba.

— No, uraságiak, most már ne kergessetek el, nincs már itt az én Marijám.

— Ugyan ki kergetné el, feküdjön le és aludjon, ha lehúzza a feje.

— Ammá biztos, hogy a részegnek javára válik az alvás, az Isten is így rendelte el. Hanem te aszondod, hogy menjek aludni, én meg azt kérdezem tőled: hova menjek én aludni? Ha te olyan nagyokos vagy, mondd meg nekem, hova menjek én aludni?

Szinte érintette Proc orrát, olyan közel hajolt hozzá a kérdésével.

— Hát ahol lefekszik, ott fog aludni kend.

— És ha a jászolkába feküdnék, he?

Keserűen nevetett.

— Befekszek a jászolba, te pedig üstökön ragadsz, nyakon vágsz, bottal látod el a bajom: pusztulj, öreg kutya!

A hajcsárok kimásztak a jászlakból, hogy lássák a komédiát.

— Verj ki a jászolból, mert te mindig itt dögöltél, s itt is kell dögölnöd, mert te nem tudod, mi az ember, te ökör

vagy, sose láttál még belülről házat! Te a tisztességes embert fütykössel vered ki a jászolból! De kérdezd meg tőlem: „Hát eddig hol vótál, naccsuram?" És én erre azt felelem neked: „Az emberek között vótam, jól ment sorom." Mire te azt mondod: „Aztán miért kergettek el az emberek?" Hát ez a bökkenő! Erre már semmit se mondok, csak ennyit: „Nincs istenük az embereknek." És már mindent értesz, ha olyan okos vagy...

— Menjen aludni, öreg, ne beszéljen itt összevissza. Hónap elmegyünk a választásra, és megfingatjuk egy kicsit azokat a gazdagokat.

— Majd elmegyek arra a gyűlésre, és elmondom az embereknek minden sérelmemet, de a jászolba nem megyek, mert nem jár az nekem nyugvóhelynek. Én jobban tudom a különbséget, mint te, többet láttam én a világból, mint a te uraságod. De várj, majd elmondom neked, mint a kihallgatáson. Zsidók cimborája vótam, fetrengtem a lócáik alatt, minden tömlöcöt megjártam. Csak rója fel nekem az Isten, én nem félek, én mindenre megfelelek, úgy megmondom, mint akárkinek. Ki tanított engem értelemre, he? Mikor engemet csak vertek, azzal, ami éppeg kézre esett. Ne félj, én kimondom, mindent kipakolok, ami a begyemben van. No de Isten olyan világosságot gyújtott a fejembe, hogy viszszatértem a paraszthitre. A határban tanálkoztam az ég kegyelmével, mikor a rozs sarló alá kérezkedett, és a föld valósággal sóhajtotta: „Gyere, Fedir, vedd az én gyümölcsöm" — és én faképnél hagytam a zsidót az út közepén, s elgyüttem istenáldotta munkára. Köszönöm az Úrnak mind a mai napig!

Keresztet vetett, megcsókolta a földet, s hajlongott.

— Az emberek közé gyüttem, kinyílt előttem a világ! Mennyit gürcöltem keservesen, pihenés nélkül! Megházasodtam, felhúztam a hajlékunkat, ehol, ezzel a két bütykös kezemmel. Most már igazában jó dógom lehetne. Csakhogy

a vétkekért lakolni kell, és Isten nem bottal ver! Meghótt az én Katerinám, no de mindegy, az ő akarata, az ő rendelése. Majd vigasztalódok a gyerekeimben, táplálom őket, gondjukat viselem. Felneveltem őket, ámde az emberek elvették éntőlem, s megnyomorítottak. Elment az én Nasztyám, se így, se úgy, elment a zsidókhoz. Marija meg, imhol, elment ezzel a polyákkal. Nyomoroghat élete végéig. No de semmi, verjen meg az Isten, ha csak egy szót mondok. Bűn büntetés nélkül nem maradhat!

Mezítláb maradtam. Megyek a gazdához, ilyen ősz derekán: „Adjál nekem egy-két krajcárt, hogy beledughassam valamibe a lábam." És aszongya nekem: „Eredj a zsidókhoz." Én hozzátok gyüttem, de ti azt mondjátok: „Kotródj innen!" Mármost hova menjek? Büntet az Isten, büntetnek az emberek, még ti is büntettek, el nem bírom én már ezt a sok büntetést!

— Menjen, apó, a jászolba, szépen kérjük kendet.

— Sújtson a büntetés, elfogadom, de igazság szerint! Te talán szeretnéd, ha a kenyeredből mind kienném a puháját, s neked csak az égett kérgét hagynám? Igaz-e, te sem szeretnéd, mert ez nem lenne igazság szerint?

Felhasította mellén az inget, s ledobta magáról az ökrök alá.

— Nézd meg, milyen bőrt hagytak rajtam a gazdagok. Hát lehet itt élni? Mit lehet még itt büntetni?

Meztelenül leroskadt a földre. A cselédek betakargatták, amivel csak tudták.

6

Két csoport állt a faluháza előtt. Egyik toprongyos, egykedvű, falu mostohája, másik tiszta, fehér, csupa elevenség — zsellérek és gazdák. Hol egyik, hol másik csoportból

szólítottak egyet, azok bementek az irodába, és szavaztak. Az ispán egészen berekedt, mert minden zsellér előtt meg kellett neveznie az urat, a bírót és a zsidót. A csendőrök fel-alá járkáltak és nevettek, mintha gyermekjáték zajlott volna a szemük előtt.

— No, fiúk, hát megválasztottátok az uraságot, üljetek le, és igyatok pálinkát — mondta az ispán. A gazdák felfortyantak:

— A tetvesek, a kódusok, urasági barmok!

— Nicsak, halljátok, hogy csikorognak a gazdagok?

— Hadd csikorogjanak, mi csak igyuk a pálinkát.

— Igyatok parazsat, igyátok a véreteket, bitangok!

— Ide azzal a pálinkával!

— Jó kis törvényt hoztak az urak, rászabadították a falura a senkiháziakat, mint egy rablóbandát!

— Hé, te írástudó, tán azt hiszed, én nem jártam az olvasdában? Bezzeg a szegénynek még ott is küszöbön a helye. Csak a pap, az egyházgondnokok meg a gazdagok ülnek az asztalnál, a kántor olvassa azokat az ojságokat, ti meg bólogattok, mint az ökrök, mintha bizony értenétek egy szót is belőle. Pedig egyik-másik olyan buta, mint a setét éjszaka! Hát ilyen a kendtek olvasdája, hogy a módos az asztalnál terpeszkedik, a zsellér meg a küszöbnél ácsorog. Így van ez a templomban, így az irodában, így van mindenfelé. Hogy is gyühetnénk mi kendtekhez?

— Nem való a bugris feje az írástudásra, se az ülepe a karosszékbe!

A zsellérek hahotáztak.

— Kuss, koszosok, elébb irtsátok ki a tetveiteket, aztán tanítsátok észre a gazdákat!

— Hé, Kurocska, te is ezekkel tartasz? Hisz' rosszabb vagy a zsidónál! Mit ordibálsz? Ne félj, semmivé lesz a te gazdagságod. Emlékezz rá, hogy szógáltam nálad, hogy bete-

gedtem bele a munkába. Tán kihoztál nekem egész héten által egy darab kenyeret vagy vizet, hogy ihassak? Hát te embernek tartod magad? Nálad hagytam minden csepp erőmet, te meg elkergettél mezítláb a télbe! Rosszabb vagy a zsidónál, mert amaz nem a mi hitünket vallja. No de elherdálják majd a gyerekeid a gazdagságodat, hírmondónak se marad belőle. Te, te istentelen!

Kurocska pofon vágta Fedirt, de úgy, hogy amaz vérbe borulva esett össze.

— Nosza, fiúk, táncoltassuk meg egy kicsit a gazdagot!

A zsellérek elkapták Kurocskát, a gazdák Kurocska védelmére álltak, patakzott a vér . . .

7

Fedir a házikójában feküdt, az ágyon. Szeme égett, mint a parázs azoktól a piros nyelvecskéktől, melyek ezer lánggal nyargaltak a testén, és szénné égették minden porcikáját. A nyelvecskék pici villámokként cikáztak szerte az ereiben, s vissza-visszatértek a szemébe. Fedir rágta az öklét, homlokát a falba verdeste, hogy kiszóródjon szeméből a parázs.

Egész teste égett, érezte bensejében a lángok tombolását, s a szeméhez kapott. Egy szörnyű kiáltás, emberhangra nem is hasonlító jajszó! A nyelvecskék kicsaptak testéből, s nekiestek a kisablak üvegének. Fedir felugrott. Piroslott az ablak, mint a friss seb, vér öntötte el a házat.

— Égjen el minden, ami tőlem való! Minden, amit a portáján hagytam!

Ugrált, táncolt, hahotázott.

A kisablak csörömpölt, remegett, s a vér egyre jobban elárasztotta a házat.

Kiszaladt a küszöbre.

A csillagok leestek az égről, az erdő megkövült, valahonnan, a föld mélyéből vad hangok törtek fel, s el is vesztek nyomban. A házak megelevenedtek, reszkettek, lángoltak a tűzben.

— Én a mását nem akarom, csak az enyém vesszen!

1900

Juharlevelek

I

Az ágy elkerítve szőttessel, az asztalnál, a külső és a belső lócán tanyázik a rokonság, a kemence szélén, sorban a gyerekek. Kezük lecsüggesztve. Mint pihenő fürjsereg, bármely pillanatban hessenésre készen. Moccanatlan ült az atyafiság, csak a kezüket nyújtották a kenyér s a pálinkáspohár után, ám legszívesebben a kezek se mozdultak volna, csak pihentek volna a térdeken, ökölbe gyűrve. Kelletlenül nyúlt az atyafiság a kenyér s a pohár után. A kemencén pislákolt a mécses, és az atyafikat nagy, fekete árnyak gyanánt a mennyezetre ültette. Megtörtek a gerendákon, ott is moccanatlan.

Az asztalnál görnyedten állt Ivan, a ház gazdája s apja a kisdednek, akit kereszteltek.

— Ne vessék meg, fogyasszanak még egy pohárkával, komák. Bár ez nem pálinka, hanem afféle kotyvalék, de így van ez már a parasztnál: azzal kell élnie, ami leghitványabb ezen a világon, végezni pedig azt kell, ami legnehezebb ezen a világon . . .

— Evégre születtünk — felelték a komák alázattal.

Amikor a pohár végigjárta a kört, Ivan lefektette az üveg mellé, nehogy le találjon esni a földre az apróka jószág.

— Harapjanak egy falatot . . . Hát lássák, mekkora gond szakadt a nyakamba aratás közepén, a munka dandárjában. Istenuccse, azt se tudom, micsináljak? Hagyjam az aratást, istápoljam az asszonyt, és főzzek a gyerekeknek, avagy őket hagyjam Isten kegyelmére, és húzzam éhen a kaszát? Mert másképp nem lehet, hisz' ilyenkor semmi pénzért nem

gyün ide senki segítségnek. Nesze neked gyerek, Ivan, örvendezhetsz, mintha bizony nem lettek vóna elegen...

— Ne zúgolódjon, koma, ne haragítsa magára az Istent, mert ez az ő akaratja, nem pedig a kendé. A gyerek olyan, mint víz tetején a hab... ha beléjük üt valami nyavalya, viheti kend mind a temetőbe.

— Az enyéimbe nem üt bele semmi, bezzeg, ahol egy gyerek van, abba bizton beleüt. Aki kódus, az ne nyúljon a feleségéhez, még a tájékára se nézzen, azt tenné legjobban. Akkor az Isten se küldené az áldást...

— Hiába is mondja, koma, így sosem lesz, mivel az embernek sokasodnia kell.

— Még hogy az embernek, de hát a kódusok sokasodnak. Én meg aszondom az ilyennek: ha kódus vagy, ne párzzál és ne szaporodj, mint az egér, örülj, ha gúnya fedi a gerinced, ha van egy darab kenyered, hogy ne éhezzél, örülj, ha nem vág senki a képedbe... Hogyha ez a három megvan, akkor minden jól van, az asszonyt meg messzi elkerüljed.

— Csillapodjon, Ivan koma, hiszen tudja, hogy s mint vannak ilyenkor az asszonyok, nem kell ezt neki hallani, mert az ilyen beszéd nem szógálja az egészséget. Majd máskor, jobb időben.

— Tiszta szívből megkövetem kendteket ezért az én beszédemért, de azt hiszik, hogy törődök én vele vagy magammal?! Istenuccse, nem törődök, törje ki őket a nyavalya, s velük együtt engemet is! Az ám, földi mennyországot vesztenénk el, nagy gazdagságtól kéne búcsút venni!

A rokonok már semmit se szóltak, nem ellenkeztek, mert látták, hogy úgysem bírják Ivant jobb belátásra, s azt akarták, hogy minél előbb kibeszélje magát és minél előbb eressze el őket aludni. Ivan felállt az asztaltól, megállt a ház közepén, karját lehorgasztotta, mint a gyerekek a kemencén, és feléjük fordult:

— Miért nem repültök el a fejemről? Kinyitom nektek az ajtót, az ablakokat, hess!

A gyerekek úgy hátrahúzódtak a kemencén, hogy már nem is látszottak.

— Nézd a sáskahadat, csak kenyér, kenyér, kenyér kell nekik! De hát honnan vegyem nektek a kenyeret? Hányszor kell meghúzni a kaszát azért a tizenkettedik kévéért, hányszor kell lehajolni, csakúgy szóródik a parázs az ember derekáról a kebelébe! Szíven kólint minden kalászocska!

Ezt a gyerekeknek mondta, s most az atyafisághoz fordult:

— Esténként alighogy betoppansz a házba, mint egy csutak, mint egy kifacsart mosogatórongy, mind eccerre neked esnek, a feleség, a gyerekek: „Nincs kenyér!" És te, szerencsétlen, nem mehetsz aludni, hanem húzkodod a láncot, és csépelsz a sötétben, hogy másnap legyen mivel a malomba menni. Ledönt a lánc a kévére, és úgy alszol virradatig, akár egy fatuskó, amíg rád nem hull a harmat. Alig nyitod ki a szemed, máris enni kezd a harmat, mert nem elég baj eszen úgyis téged, még éccaka sincs tőle nyugtod! Megmosod a szemed, és olyan setéten vonszolod magad a mezőre, hogy a nap is elborul előtted.

— Ne búsuljon, Ivan, a gyerekek miatt, hiszen kenden kívül az Isten is atyjuk, aki öregebb kelmednél.

— Nem szállhatok perbe az Istennel, de minek bocsájtja a világra ezeket, mintha mezítelent fektetne a csipkebokorba?! Elbocsájtja őket a földre, szerencsét nem ád a kezükbe, mannát nem hullajt az égből, s aztán mindenki azt kiabálja: „Zsivány, rabló, gyilkos a paraszt!" Tanálkozik egyik a másikkal a templomban, amaz olyan zsíros, hogy a légy nem mászik végig rajta, s még ő leckéztet és korhol! „Kend, aszongya, nem tanítja a gyerekeit istenfélelemre, még kend küldi lopni őket . . ." Eh, én nem tudnék így senkit megalázni! Ha az én gyerekeim mellett anya is, dada

is, gazdasszony is lenne, hogyha az emberek nekem is mindent helyembe hoznának, akkor én is tudnám, ténsuram, mire tanítsam a gyerekeimet! De az én kölykeim gyomon nőnek, a tyúkokkal együtt, és ha még adódik is valami, mint mostan, senki sem tudhatja, mit esznek egész nap. Lopnak, koldulnak, legelnek — honnan tudjam? Kaszálom a kendtek mezeit, és elfeledkezek nemcsak a kölykökről, de saját magamat se tartom észben! Kendtek azt akarnák, hogy a mezejükön is dógozzak, meg a gyerekeimet is okítsam. Hogy gondolják ezt kelmetek? Hát így, emberek, kendtek is tudják, milyen az életünk . . .

— Tudjuk, koma, tudjuk! Hogyne tudnánk, mikor mimagunk is ezt az utat járjuk.

— Ha ránézek a gyerekeimre, nem arra gondolok, hogy legyen illemtudó, vagy hogy törvény szerint cselekedjen. Csak arra gondolok, áll-e már a lábán, hogy odalökhessem szolgálni, én csak erre várok. Még azt se várom ki, amíg erőre kap, felcseperedik, embernyi emberré lesz mellettem. Amihelyt valamék gazdag avagy az uraság kinyitja a száját, odadobom, csakhogy szabaduljak tőle! S aztán szaladgál a jószág körül, a lába merő seb, harmat eszi, tövis szúrja, ő meg ugrál és sír. De szívesen behajtanám helyette a barmot, csókolnám a lábát, hiszen én nemzettem, meg a lelkiismeret is mardos, ámde mégse teszem, még búvok is előle, hogy ne is halljam! . . .

Egész belevörösödött, egész belefulladt.

— És nől a jászlakban, az asztal vagy a lóca alatt, rágja az öklét, könnyekkel mosakszik. Aztán ha felnő, és valamit elcsen, mivel sosem ismerte a jót, és lopással akarja magát kárpótolni, ehol, gyün a csendőr. Megbilincsel, agyba-főbe ver, mint a barmot, mert tolvaj apja vagy, s így biztosan cinkosok is vagytok. És tolvaj maradsz örökre! De ez még nem minden, a vége még hátra van. Legyen a fiú, a kendék gyermeke, elvetemült tolvaj, rohadjon meg a börtönben,

egy tolvajért nem kár! Isten neki! De ők elveszik az egészségét, beadják gyógyíttatni az ispotályba, aztán írást menesztenek a bíróhoz, hogy az apja fizesse ki a számlát. A házból kiebrudalnak, a kerítés tövébe penderítenek a rözméddel együtt! Mégy a bíróhoz, csókolod a kezit: „Bíró uram, szabadítson meg a pénzbírságtól." „Hát — mondja a bíró —, szegény ember vagy, az igaz, meglehet, hogy elengedjük neked, ámde mi hasznom lesz nekem a te hasznodból?" Behúzod a vállad, összecsuklasz, mint a bugylibicska, és azt mondod: „Egy hónapig ingyért szolgálom kigyelmed..." Így van, emberek, vagy nem így van, igazat mondok, vagy hazudok, mint a kutya?!

— Bizony így van, ez a dolgok rendje, egy szóval se másította meg kend.

Ivan egész testében reszketett, mintegy magán érezve szörnyű szavainak mázsás súlyát.

— Hát akkor ne mondják, emberek, hogy károgok a gyerekeim felett, mint varjú a tarló felett, ne mondják, emberek, ne mondják! Nem én károgok, én igazat beszélek, a fájdalmam károg, a szívem károg!

Szeme parázslott s valami iszonyú apai szeretet izzott benne, amint a gyermekeit kereste szemével.

— Mert most olyanformán áll a dolog, mintha én a gyerekeim ellen cselekedtem volna, mintha ádáz ellenségük volnék. De lássák, nem cselekedtem én velük semmi roszszat, csupáncsak szemem elé idéztem a mát, a hónapot, az egész esztendőt és az azutánit, és megnéztem a gyerekeimet, vajon micsinálnak? S amit láttam, azt ki is mondottam. Elmentem hozzájuk vendégségbe, s meghűlt bennem a vér gazdaságuk láttán...

Egy perc múltán:

— Ha ama Kanada előtt nem lenne ott a tenger, beraknám őket egy zsákba, és gyalog mennék velük oda, hogy

elvigyem őket messze ettől a gyalázattól. Körbevándorolnám a part mentén azokat a tengereket...

Az atyafiak már-már elfeledkeztek a nyugovóról, de most eszükbe jutott, gyorsan felszedelőzködtek és elmentek.

2

Reggel.

A gyerekek a földön ettek, lecsurgatták a mellüket, csörömpöltek a kanalakkal. Mellettük feküdt az anyjuk, sápadtan, soványan, térdét melle alá húzta. Fésületlen fekete haján kín és fájdalom kígyózott, ajkait összeszorította, hogy fel ne kiáltson. A gyerekek, kanállal a szájukban, anyjuk felé fordultak, nézték valameddig, majd újra a tálka felé fordultak.

— Szemeno, te már jóllaktál?

— Már jól — felelte a hatéves kisfiú.

— Akkor fogd a vesszőt, locsold fel a földet, és seperd össze a házat. Anyja nem tud lehajolni, mert nagyon fáj belül. Ne verj nagy port.

— Menjen innét, mert kendtől nem tudok sepergetni.

Az anya felkelt, és az ágyhoz vánszorgott.

— Szemenko, most mosakodj meg szépen, Katruszja és Marija is mosakodjon meg, szaladj, hozzál vizet a csobolyóban, de nehogy beleessél a kútba, ne hajolj nagyon fölé...

— Szemenko, eredj, törjél ugorkát a rostába, hogy anyja besavanyítsa a bögrében, mert látom, hogy beteg leszek, és nem lesz mit ennetek a kenyérrel. Tépjél kaprot és meggyfalevelet.

— Szemenko, vedd le az inget a rúdról, hogy megfoltozzam, mert olyan feketén jártok, mint a varjak.

Szemenko folyvást futott, mindent megcsinált, amit

anyja mondott, hébe-hóba meglökte húgait, és kijelentette, hogy a lányok nem tudnak semmit, csak enni.

— Még kicsik, Szemenko, ha megnőnek, majd ők fogják az ingedet mosni.

— Én elszegődök, ott majd mosnak nekem inget, nincs nekem rájuk szükségem.

— Ne örülj, gyermekem, a szolgasorsnak, mert nemegyszer fogod a napjaidat általsírni.

— Lám, apja is szolgaságban nőtt fel, mégsem hiányzik semmije.

— Te is szolgaságban fogsz felnőni, a bőröd is recsegni fog attól a növéstől. No de ne kerepelj, Szemen, hanem eredj, vigyél ebédet apádnak. Hiszen olyan éhes, hogy majd kinézi a szemét utánad.

— El kell vinnem az apja botját, hogy a kutyákat el tudjam kergetni.

— De ha elveszíted, az apád mindkettőnket megver. Ne menj csupasz fejjel, vedd fel legalább az apád kalpagját.

— Az a kalpag a szememre esik, és nem látom tőle az utat.

— Mosd ki az ibriket, és töltsd bele a borscsot.

— Ne tanítson már annyit, tudom én magamtól is.

— Szemenko, vigyázz, nehogy megharapjanak a kutyák...

3

Szedte a lábát a vastag porban, kicsi nyomok maradtak utána, mint fehér virágok.

— Tyű, jócskán megizzaszt a nap, amíg odaérek. De majd bedugom a hajam, olyan leszek, mint a katonák, és úgy jobb lesz menni.

Letette az ebédet az útra, s feltolta a haját a feje búb-

jára, hogy odafogja a kalpaggal, s olyan legyen, mint a kopaszra nyírt katonák. A szeme nevetett. Felugrott, és iparkodott lefelé a parton. Ám a haja a bő kalpag alól visszacsúszott a nyakába.

— Vacak ez a kalpag, majd ha elszegődök, olyan kalpagot veszek, de olyat...

S megnyalta szája szélét. Mendegélt egy darabig, majd újra letette az ebédet a porba.

— Rajzolok magamnak egy nagy kereket küllőkkel.

Leült az út közepére, a porba, a bottal meghúzta maga körül a kereket, aztán belehúzta a küllőket is. Majd felpattant, átugrott a karikán, és nagy örvendezve futott tovább.

Lopva közeledett a kapukhoz, bekukkantott, nincs-e kutya az udvarban, és akkor fürgén átszaladt. Egyik portáról kifutott egy kutya, és utánaeredt. Szemenko felsikított félelmében, és leült az ebéddel. A bot is leesett az útra. Sokáig ült összeguborodva, várta, hogy a kutya megharapja. Aztán megemberelte magát, felnézett, s ott látta a fekete kutyát, amely békésen állt mellette:

— Nesze, Cigány, nesze puliszka, csak meg ne harapj, mert az nagyon fáj, és büntetést is fog fizetni a gazdád. Eltöri a lábad a bírságért.

Puliszkát csípett a tányérból, morzsánként odadobta a kutyának, és nevetett, ahogy az állat kapkodott a levegőben. Valahányszor a kutya kitátotta a száját, ő is kitátotta az övét.

— Kié vagy, te gézengúz, hogy a kutyákat eteted útközben, hát a mezőre mit viszel?

És az asszony nyakon legyintette.

— Jaj, kend verekszik, mikor a kutya szét akart tépni!

— Ki fija vagy, te illemtudó?

— Ivan Petrové, de éd'sanyámnak gyereke lett és beteg, és nekem kell az ebédet elvinni, és a kutyák megharapnak, és kend még üt is...

— Jaj, amekkorát én ütöttem rád... Hova viszed az ételt?

— Éd'sapámnak, az úsztató melletti mezőre.

— Gyere velem, te rosszcsont, én is oda viszem az ebédet.

Mentek egymás mellett.

— És ki főzte az ebédet?

— Anyja főzte, mert én még nem tudok, de Marija és Katerina még tőlem is kisebbek.

— Hát nem beteg az anyád?

— Mért ne lenne beteg, úgy fetreng a földön, és úgy jajgat, hogy még! De én dolgozok helyette...

— Jó kis segítség lehetsz te!

— Kend nem ismer, hát csak beszél. Nocsak, kérdezze meg éd'sapámat, milyen okos vagyok! Tudom végig a Miatyánkot...

Az asszony nevetett, és Szemenko vállat rántott s elhallgatott. A kutya loholt utána, ő úgy tett, mintha puliszkát dobna neki, és csalta maga után.

4

Három nap múltán.

A ház közepén ott ült Szemenko a húgaival, s ott állt a teknő is kisgyerekkel. Mellettük tálka, benne zöld kovászos ugorka és kenyér. Az ágyon feküdt az anyjuk, körülrakva zöld fűzfagallyakkal. Rajnyi légy zsongott felette.

— Egyetek csak, és üljetek csendben, én elviszem a gyereket Vasziliszához, hogy megszoptassa. Apja azt mondta, hogy vigyem reggel, délben és alkonyatkor, estére már ő is meggyün.

— Szemenko, ki ne törd a gyerek gerincét.

— Azt hittem, hogy aluszik kend. Apja azt mondta, ád-

jak kendnek hideg vizet és cipót. De Marija olyan mohó volt, hogy elkapta a cipót, és belé is harapott. De én megvertem, és elvettem tőle. Akar enni?

— Nem akarok.

— Apja gyertyát is gyúrt, és azt mondta, majd ha kend haldoklik, adjam a kezébe, és gyújtsam meg. De hát honnan tudjam, mikor kell odaadni?

Az anya ránézett a fiára, nagy, fénylő szemével. Mélységes bánat, szánalom és tehetetlen félelem egyesült szemében, s együtt két csillogó könnycseppet termettek. Kiszökkent a pillájára, és megdermedt.

— Apja is sírt reggel a pitvarban, és a fejét az ajtófélfába verdeste! Amikor kisírta magát, fogta a kaszát és elment.

Karjára vette a gyereket s elindult.

— Szemenko, ne hagyd, hogy a mostoha megverje Katruszját, Marijkát és Vaszilkót. Hallod? Mert a mostoha ütniverni fog benneteket, elkerget az ételtől, és nem ad rátok fehér pendelyt.

— Nem hagyom én, majd szólok apjának.

— Nem segít semmi se, legkedvesebb kisfiam, legaranyosabb gyerekem! Ha felnőttök, szeressétek egymást nagyon, nagyon! Gyámolítsad őket, ne engedd, hogy sérelem érje bármelyiket.

— Ha majd szógálni fogok, és erős leszek, nem fogom engedni, és minden vasárnap eljövök hozzájuk.

— Szemenko, mondd meg apjának, anyja meghagyta, hogy szeressen benneteket...

— Egyen cipót...

— Danolj a gyereknek, hogy ne sírjon.

Szemenko ringatta a picit, de danolni nem tudott. És az anya megtörölte tenyerével tikkadt ajkát, s énekelni kezdett.

E gyengécske, akadozó hanggal a lelke is elszivárgott, csendeskén lehullt a gyerekek közé, s megcsókolta a fejüket. A halk, elmosódott nóta arról szólt, hogy a juharlevelek szerteszállingóznak a kopár mezőn, s már senki sem tudja összeszedni, és nem zöldellenek már soha többé. A nótaszó iparkodott kijutni a házból s elrepülni a kopár mezőre, a levelek után...

1900

Temetés

Elöl toprongyos kisfiú, fehér gallérral a nyakán. Kezében fekete kereszt, s mindegyre azt nézi. Mögötte négy hasonlóforma kisfiú viszi a koporsót. A kék koporsó fedelén vékony, fehér keresztecske. A fejénél kicsinyke koszorú, fakó, sárga virágokból, amilyenek a kövek közt nőlnek, köves udvarokon. Olyan ez a kis koszorú, mint a szegény paraszt kis kalácsa, melyet a templomnak ád engesztelő adományul.

A koporsó után néhány asszony ballag. Nem lehet tudni róluk, melyik fiatal, melyik öreg. Kialudt kis gyertyát tartanak kezükben. Hónuk alatt kókadt cserepes virágot visznek. Amolyan satnya virágot, amely sohasem kap elegendő napot, s egyik oldaluk piszkoszöld, a másik harsánysárga.

Lábuk alatt nyirkos kövek, ólmosan szitáló köd tesped a levegőben.

Egyik asszony sír, egy másik beszél hozzá:

— Mikor még egészséges vót, egész nap a bódém körül játszadozott. Abban az árokban turkált buzgalommal, amit eső vájt ki a bódé körül. Mint a csibe, kotlós nélkül, bizony mondom, mint a csibe... Nem hazudok, igazat beszélek, minden nap kiválasztottam a legropogósabb zsemlyét, és odahívtam a bódéhoz. Leült mellém, és majszolt. Milyen szépen evett! Olyan csöpp keze volt, csipegette vele a falatkákat s be a kis szájába, be a kis szájába. Jegyezze fel nekem az Isten, ha csak azokat a zsemlyéket, amiket neki adtam...

Az asszony csak sír.

— Az ősz végzett vele, az ősz. A nedves levegő meg a

hideg. Mert hát maga egész nap el volt hazulról, hát csak halódott magában, s a végén meg is halt. Elmentem hozzá, vittem neki friss zsemlyét, de már nem ette meg. Vizecske kellett neki minduntalan. Feküdt, mint a halacska, és tátogott a kis szájával. Aztán egészen elkékült, s csak úgy sütött a kis teste! Mintha valaki tüzet rakott volna alá, és rádobta volna a csontocskáit, mint az ürömszálakat, hogy elégjenek...

Mennek, fonnyadtan, elgyötörten, a szürke ködöt hasítják a kereszttel.

— Az is lehet, hogy az az ágyszék okozta a halálát, amelyiken feküdt. Honnan vette az ágyszéket? Bizonyisten olyan, mint a rongyos zsákokkal leterített ravatal. Egy ilyen ágyszéken még az egészséges is meghalna. Én bizony nem mertem vón egyedül maradni azzal az ágyszékkel. Vagy elszöktem vóna, vagy széthasogatom, dehogyis tűrtem vóna meg a házban!

— Az apjáé vót az az ágyszék, azon született, aztán örökölte. Mikor elköltözött az emeletről, nekünk hagyta.

— És most hol van?

— Nem tudom...

A kis temetési menet befordul a másik utcába. A fekete keresztet szürke csöppekkel lepte be a szitáló köd, a kisfiúk átfagytak, az asszonyok alig vánszorognak.

Az úttesten mennek, mint törődött árnyak, idegenül, ismeretlenül.

A temető már nem messze van, csak a szürke köd eltakarja.

1900

Álom

Mélyen aludt.

Az erdő zúgott, sóhajtozott, halk suttogás surrant az ágak között, s a földre hullt a fagyott zúzmarával. Mintha pici csengettyűk hulltak volna a fákról.

Üvöltött a szél, mint az űzött eb.

Az égbolt tiszta volt és mozdulatlan, s rajta a hold olyan fényes, mint karácsonykor.

A harmados mélyen aludt. Fejét a maga kukoricahalmára hajtotta, két lába — a két urasági halmon. Hollóhaja megőszült a zúzmarától, vörös ujjasa megfehérült, iromba keze nem érezte a hideget, csak szélcserzett arca vált téglaszínűre.

Beszélt álmában, és minden szavával fehér párakévét lehelt ki szájából. Hangja az erdő felé szállt a széllel, és sokáig sodródott fától fáig.

— Ne nyúlj hozzá, a tulajdon két kezemmel dolgoztam meg érte, épp tőlem veszed el, derék gazdagra találtál...

Ökle meglendült, majd erőtlenül csüggedt a száraz góréra.

— Dógozni, azt tudok, van két erős kezem, mint a ló patája... Egyet sújtok — és kiszáll a lélek!

— Csókold meg a fődet, amerre lépsz, ha tied, ha másé, de te belőle élsz, saját főded éppúgy terem, mint a másé... Biztos, hogy így igaz, hajaj, de biztos ám! A saját főd — mindent megad. Melegít, betakar, táplál, becsületet hoz rád...

Köhögni kezdett, mintha óriás trombitása fújt volna.

— Ha nincs saját meződ, nincs hova menned, nincs mi végett... Nincs, nincs, jaj, nincs...

Öklét feje alá tette.

— Sokáig sínylődtem az idegen fődön. De Isten megsegített engem, bár mindenkit így megsegítene. Fogta és adott. Nesze, mondja, egy marék főd, el ne engedd, erősen megtartsad. Kapaszkodj belé a fogaiddal, szeresd, mint az asszonyt, aki kezed alá adta magát...

A kalpag leesett fejéről, és elgurult a széllel.

— Hallod-e, Tanasz, kapd le a kalpagod, hisz' először gyüttél ki ezen a tavaszon — így illik... Ha Isten is úgy akarja, lesz elég búza. Majd sütünk kalácsot, s azoknak is adunk, akiknek nincs miből sütni... Adunk, adunk, ahogy az Isten ád, adunk, adunk, adunk...

Úgy feküdt, mint akit keresztre feszítettek, két karját széttárva.

— A mezsgye is kalászt akar teremni, mert a mezsgye is főd, még jobb is amannál... Halálom után rád hagyom... Ládd, olyan, mint a sima abrosz, csak fekete. Megterítem néked ezzel az abrosszal a mező asztalát, s te majd eszel róla, s imádkozol az Istenhez, hogy ilyen apád vót...

— Szép tavasz van, nosza, kezdd a szántást, de bele ne szilajodj, itasd az ökröket, és napnyugta előtt hazatérjél, mert nagy vétek az a jószággal szemben, ha...

Felébredt, s félálomban még hallotta utolsó szavait. Felnézett az égre, megfordult a kalpagjáért, tenyerével megsimogatta csupasz mellét, és keresztet vetett.

— Ilyen cudar idő, holott még csak ősz van. Ehol, még hó is hulldogál. Körös-körül tél lett, én meg olyan szépséges tavaszról álmodtam... Hej, törd a tengerit, Jakov, hát való ilyen sokat aludni!...

1900

A Beszarábok

1

Toma Beszaráb pontosan délben akarta felkötni magát a tengeripajtában...

De Tomiha jajveszékelni kezdett, minden szomszéd ledobta a láncot, minden szomszéd rohant a házakból, s futott Toma portájára. A bátor Antin, aki tíz krajcárért szokott fogat húzni, bemászott a pajtába, s isten tudja, hogy s mint boldogult, de kivonszolta Tomát, s amaz még lélegzett. Ezalatt az egész udvar megtelt emberekkel, gyerekekkel. Álltak, és bámulták nagy borzadállyal.

— Mit állnak itt, mint menyegzőnyitáson, inkább segítsenek bevinni a házba. Milyen bolond a nép — tán azt hiszed, harap?

Tomát bevitték a házba, és a csődület megindult kifelé a kapun, s megvitatták az esetet a maguk eszével.

— A Beszarábok már megint kezdik felkötni magukat, valami nincs rendben a fejükben.

— Még csak három éve, hogy Lesz felakasztotta magát; uramfia, micsoda vihar kerekedett akkor! Az egész oldalfalat levitte a házamról.

— A Beszarábokná az a szokás, hogy ha az egyik felakasztja magát, a másik követi a példát.

— Én emlékszem, hogy akasztotta fel magát Nikolaj Beszaráb, minekután Ivan Beszaráb öngyilkos lett. S még egy esztendő se telt el, egy hajnalon már meg Vaszil kötötte fel magát, erre a kis meggyfára e! Lerázta róla az összes virágot, tele vót a haja fehér virággal. Ez már három, pedig én még fiatal vagyok, harmincöt éves lehetek, vagy még annyi se.

— Te erre emlékszel, én meg arra, szinte most is látom, hogyan lógott a dédapjuk a keresztgerendán. Dúsgazdag volt, a pénzt ponyván szárította, és sehova se ment gyalog. Vót egy holló-lova, az olyan vót, hogy átugrotta a kaput. A kancsuka mindig vele vót, azt beszélik, robotra hajtotta a népet, és kancsukával tépte az emberek húsát. És egy reggel híre kélt, hogy az öreg atamán a gerendán lóg. Én még kicsi vótam, de még ma is magam előtt látom azt a tenger sokaságot az udvarán. Amikor leszedték, s bevitték a házba, olyan szörnyű vót, hogy az asszonyok ríttak félelmükben. Az emberek ugyan nem, ők csak annyit mondtak: „Hej, nem fogod már cafatonként lenyúzni a bőrünk, felrakott az ördög a gerendára!" Aztán egy vagy két nap múlva olyan vihar támadt, olyan szelek fújtak, hogy tövestől kitépte a fákat, és lesodorta a házak fedelét...

— A nép még mindig mutogatja az ótemetőben a Beszarábok sírjait. Az árkon túl temették el őket, nem a temetőben. Ott vannak azok a sírok a régi s az új temető mögött, csupa Beszaráb van bennük eltemetve.

— Hát kend tán azt hiszi, hogy a papnak jogában áll az ilyet a temetőben elhantolni?! Ha minden vagyonát odaadná érte, akkor se tehetné. Hogy is lehetne egy ilyen kárhozottat istenfélő emberek közé temetni?

— Haj, haj, most majd lekonyul a Beszarábok feje. Járnak-kelnek majd sötéten, felleges orcával.

— Csak ez az egy maga után ne húzza a többit, mert rájöhet akármékre. Nézed — az egyik végzett magával, nézed — hát már tíz is végzett. Mivel egy húron pendülnek. Valami közös nyavalya összefűzi őket.

— A hetedik nemzedékig fogja őket fojtogatni, és amikor kihal a hetedik nemzedék — hatalmát veszti. Valamék jól megszolgálta az Úristen előtt. Átok ez, emberek, hetedízigleni átok! Nincs ezen a fődön nagyobb istenverés...

— Látnivaló, hogy rajtuk az istenverés. Mert ád ugyan

nekik az Isten birtokot, gazdagságot; észt is ád — de el is veszi, és felparancsolja őket a gerendára.

— Csak meg kell nézni a szemüket. Nem is szem az, hanem két fekete seb a homlokukon, ami élve rothad. Az egyiknek olyan a szeme, mint a szakadék, néz, de semmit sem lát, mert ez a szem látni nem rendeltetett. A másiknak egyedül csak a szeme él, körülötte minden más kő: kő az arca, kő a homloka, mindene kőből van. Itt van ez a Toma, hát nézett ez valaha is az emberre úgy, ahogy kell? A szemét mintha rádfordítaná, pedig csak önmagába bámul, valami feneketlen mélységbe.

— A szem arra a régi bűnre néz, ami miatt bűnhődnie kell. Oda van az téve mindannyiuk kellős közepébe, hogy folyvást azt nézzék, hogy ne legyen nyugalmuk, hogy megbűnhődjenek.

— Ezek a Beszarábok földi kárhozatra születtek, gazdagodnak és megölik magukat.

— Valami súlyos bűn lehet a családban, és viselniük kell, még ha mindannyian belepusztulnak is.

— A bűn, emberek, a bűn el nem aluszik, azért lakolni kell! Megmételyezi a jószágot, fellobbantja az asztagokat, jégverésként zúdul a mezőre, rabul ejti az ember lelkét, és örök kínra adja . . .

Az asszonyok hallgatták a szót és már-már keresztet vetettek, a gyerekek nem mozdultak mellőlük, a férfiak pedig még sokáig beszélgettek a bűnről, s végezetül elballagtak a korcsma felé . . .

2

A Beszarábok valamennyien összegyűltek Szemeniha Beszarábihánál, mert ő volt a legöregebb és a leggazdagabb a családban. Tomát is elhozták. Szemeniha traktát csapott,

körülültette a nagy asztalt az atyafiságával, s Tomát a főhelyre ültette.

— Ne ríj már, Todoszka, no, elég legyen már, gyere, ülj le, és örüljünk, hogy mind együtt vagyunk. Ülj le, édes gyerekem, s veled együtt a boldogság is telepedjen meg nálunk. Hogyha Szemen élne, ő hívott vóna egybe, és ő hallgatott vóna meg benneteket. Emlékszik-e, Nikolaj, mikor szétverte kend fején a pálinkáspoharat, és a tésztát kidobta a kutyáknak, mert kend vonakodott vele inni!

— Bizony, anyó, az apóval nem lehetett kukoricázni, vagy igyál, vagy pusztulj!

— Én terád iszok, Toma, mert te vagy nekem a legkedvesebb! Hadd legyen jókedvem! Nem sok kell a vénasszonynak, hogy rágyújtson a leánynótára . . .

— Hej, Toma, Toma, lennék én csak a te korodban! Igyál hát, ne süsd a szemedet az asztal alá. Hogyha nem lefelé szegeznéd a szemed, de felfelé, könnyebb lenne a lelkednek. Igyál Mikola nagybátyádra . . .

Magasan, őszen, egyenes derékkal állt az asztal előtt. Nagy szeme volt, szürke, okos szeme. S úgy nézett azokkal, mintha az egész világon nem lenne olyan zugocska, amelyikbe bele nem látna, s meg ne cselekedné benne, amit egy derék gazdasszony cselekszik, hogy ne fonna, takarítna, és ne igazgatna mindent annak rendje-módja szerint.

— Jó itt kendnél, anyó, enni is, inni is, mert ha kend hallgat is, a szemei kérdeznek.

— Nálam ez már így van, azért van a szemem, hogy nevessen, hamiskodjon. Nem pedig arra, hiszen éd'sanyám se avégett pingálta, hogy sírjon. Bár ti is elűznétek a szemetekből azt a setét felhőt, amék homályba borítja előttetek a világot. Az én szemeimben, gyerekeim, benne van a mezőm, jószágom, pajtáim, mért is fedné be a bánat? S ha meglátogat a bánat, hát kisírom magam, hullatom a könnyem, és letörlöm.

— Nem minden természet egyforma ám, anyó. Olyan is van, hogy bár mézzel táplálod, s a legszebb tavaszban eriszted a ződ mezőre, amaz mégis csak sír.

— Hej, Beszarábok, Beszarábok! Nincs tinéktek se ivadékotok, se szántóföldetek, se jószágotok! Csak a felhő van tinéktek, a hályog, meg az a hosszú fekete hajatok, ami elfedi előttetek a napot. És az Isten büntet benneteket, mert azt várja, hogy rányíljon szemetek az ő napjára, örömötök teljen gyerekeitekben, s vidám arccal tekintsetek a ződ kalászra. Nesze, Toma, fogjad a poharat, s ne haragudj az anyóra. Az anyó vitt a keresztelődre, az anyó megsiratott, mikor besoroztak katonának, az anyó minden csontját megrezgette a lakodalmadon. Az anyó néktek nem ellenségetek. Csak azért az egyért, azért haragszom rád, mert kezet emeltél magadra. No de előbb fogyasszátok, amit készítettem nektek, mert hiába én nem szeretek fáradozni, s majd utána beszélgetünk.

— Derék s terebélyes atyafiságom, ti! Örvendezek néktek, mint isten tudja, minek, hogy el nem felejtetek engem, hogy szerettek, hogy az asztalomnál esztek-isztok, s szép szavakat mondtok nékem!

A vendégeken átrebben a boldogság derengése, mint mikor egy percre megcsillan a napfény a mély, fekete tavon. Felemelődtek a szemek, s az anyóra nyíltak.

— Hej, Beszarábok, lám, lám, valahány szem, mindegyikben szomorúság, bánat...

— Ne mondja ezt, anyó, mert minékünk olyan gyönyörűség hallgatni a kend szavait, mintha édes bort kortyolnánk. Legszívesebben sorjában magunkhoz vennénk, hogy kenddel együtt vidámság lakozzék a házunkban.

— Hát én kellek nektek, vénasszony létemre, hogy megvidámítsam a hajlékotokat? Tán az asszonyaitok nem hímezik ki az ingeteket, nem mossák meg tisztességgel a gye-

rekeitek fejét? Nem láttok ti semmit, nem láttok, mert vakok vagytok. Vakséggal vert meg benneteket az Isten...

— Ejsze, anyó, mi felkelnénk, s rágyújtanánk a pipára, mert minek üljünk az asztalnál, ha a gyomor már be nem fogad semmit?

— Hát csak keljetek fel, keljetek csak, és fújjátok a füstöt, én meg leülök ide, Toma mellé, és megkérdem tőle, mi vót az a súlyos teher, ami a lelkét megülte?...

3

Kisnövésű, szikár emberke volt Toma, hosszú, fekete haja sima, lágy fürtökben hullt széles homlokára. Sötétbarna szeme tévetegen vándorolt ide-oda, mintha határtalan rónaságon állna, s nem találná rajta az utat. Napbarnított arca riadt, mint a kisgyermeké. Kikászálódott az asztal mögül, és leült Szemeniha anyó mellé.

— Mondd hát el nekünk, Toma, miért olyan nehéz neked a világon élni, miért akarod itthagyni a gyerekeidet, a feleségedet meg a rokonságot? Ne restelkedj, hanem mondd ki, miféle mély az, ami téged emészt, s meglehet, hogy mi tanácsot adunk, vagy segíthetünk rajtad.

Mindannyian Toma felé fordultak.

— Beszélj, beszélj, ne hallgass el semmit, meglásd, megkönnyebbülsz.

— Nincs már nekem titkom — felelte Toma —, titkolóztam, amíg bírtam, most már mindent tudtok.

— Nem tudunk mi semmit, beszélj hát, mert ha nem beszélsz, még azt gondoljuk, hogy rossz feleséged van, hogy sikeredetlenek a gyerekeid, vagy hogy mi keserítettünk meg. Tekints mireánk is. Tudod, ha a családunkban kezet emel magára az egyik, nyomban magával húzza a másikat is. Lehet, hogy köztünk is van olyan, aki hallván a te dó-

god, máris azt forgatja a fejében, hogy ő is végez magával – mondta az ősz hajú Lesz.

A Beszarábok lesütötték szemüket, mint a bűnösök.

– Todoszka, csitulj már, ne sírj, ne sírj . . .

– Én nem tudom, hogy honnan és miképpen, de olyan gondolatok támadnak bennem, hogy nincs tőlük nyugalmam. Teszed a magadét, a gondolatok meg szintúgy a magukét, majd kidörzsölöd a szemed, hogy elkergesd őket, amazok meg csak ólálkodnak a fejed körül, mint a kutyák. Jódógában, emberek, senki se teszi az ökröskötelet a nyakára!

– És mikor ez a háborgás elkezdődik a fejedben, miért nem szólsz a feleségednek, miért nem mégy a templomba?

– Hiába, anyó. Amikor rám törnek, egy tapodtat sem engednek attól a helytől, ahol meg akarnak kötözni. Ó, ha tudnák, ó, ha tudnák! Úgy összekötöznek, hogy nincs a világon olyan lánc, amék mélyebben belém vásna. Hallom, amint csörömpölnek körülöttem: csör, csör, csin, csin. Mikor rákezdik a zenebonát, a fejem négyfelé reped, és a fülem úgy kinyílik, akár a szám, úgy szereti hallgatni azt a zenebonát. Éccaka az egyik fülemre fekszek, és eltömöm, hanem a másik nyitva van . . . és a csontok csak úgy csikorognak a fejemben. Magamra húzom a párnát, hát azok a láncok a vánkost verdesik. Mintha azt mondanák, mintha könnyű lapáttal szórná mindig ugyanazt a szót a fejembe: „Gyere, gyere, jó lesz, jó, jó, jó . . ." Megfogom az ágyat, és úgy szorítom, hogy az inak recsegnek a kezemben, mintha meg akarnának szakadni . . .

– Miért mondol ilyeneket, és miket tanálsz ki? – kiáltotta Toma felesége.

– Ne riadozz, asszony, most már elfordultak tőlem, elmaradtak, és én olyan könnyűséget érzek, mintha most születtem volna a világra. De hát el akarom nektek mon-

dani, milyen gyötrelmeket szenved, aki elveszejti önmagát. Az ilyen ember idvességet érdemel! Mert a gonosz egész életében vássa belőle a lelket, addig-addig, hogy kiássa. Húsát szétszaggatja, a csontjait összetöri, hogy utat csináljon magának a lélekhez, s azon által kivehesse. Milyen kín az, micsoda félelem és minő fájdalom! E kínszenvedésért cserébe kezem-lábam levágatnám!

— És miként leskel rád éccaka és hol kap el téged?

— Érezni azt előre, amikor gyün, nem kérdez az se nappalt, se éccakát, se napot vagy felhőt. Íme, felkeltek reggel, imádkoztok az Istenhez, s indulnátok dógotokra az udvarra. Hát megálltok a küszöbön, s megdermedtek. A napocska süt, az emberek kurjongatnak a ház körül, ti meg csak álltok. Miért álltok? Azért álltok, mert valami könnyeden fejen legyintett ódalról. S továbbmegyen, fejtől a torokba, torokból a szembe, a homlokotokba. S már tudjátok, hogy valahol, a hegyeken túl, a tiszta ég mögül és még a nap mögül, egy fekete felleg közeledik úszva. Nem tudjátok megmondani, honnan tudnátok, hogy közeledik, de három napig csak hallgatóztok, mikor veszitek neszét a suhogásának, mikor tűnik fel lebegve az égen. S az eszetek teljességgel elhágy, úgy megfut tőletek, mint a pásztor, ki cserben hagyja a juhait, s emígy maradtok a jelenésig, és olyan nagy félelem van bennetek, hogy mukkanni se mertek.

— Tudom, Toma, én értelek, pontosan így van — szólt közbe Mikolaj Beszaráb.

— Megbolondultál, Mikolaj, mi ütött beléd?!

— Csak úgy mondom . . .

A Beszarábok gyanakodva néztek Mikolajra, s elhallgattak.

— Emberek, ne féljetek attól, amit Toma elmond, mert abból, ahogy mondja, láthatjátok, hogy már közel van a megigazuláshoz. Mert valamikor még a szépapátok a török

ellen harcolt, és megölt hét kisdedet. Rászúrta őket a kopjára, mint a kiscsibéket, és ekkor utolérte az istenverés, mert rögvest otthagyta a hadat, és tizenhárom esztendőn által bolyongott ama kisdedekkel. Vagyishogy nem velük, mert azok elrohadtak, de ahogy cipelte a kopját, mindig úgy rémlett neki, hogy a gyermekeket is cipeli. Hát innen együtt az átok a Beszarábokra. Ezt az édesanyám mondotta el nekem, még amikor Szemen felesége lettem, és le akart beszélni, hogy hozzámenjek. Hát ezt a bűnt nyögitek, ama kisdedekért, hol itt, hol ott bukkan fel köztetek... Nem minden Beszaráb viseli a vétket, csak egynek-egynek rója lelkire az Isten. Ezért ne riadjatok meg attól, amit Toma mond, hanem véssétek az eszetekbe, hogyan pusztít a bűn, amíglen nincs levezekelve. Mert a test mindent elfedez, abba senki bele nem lát, de ott belül emészt a lelkiismeret. Láthatjátok ezt a fánál, még ha olyan nagy is, hogy a felhőkig ér. Szétvágod, és csupa féregjárás, a férget nem látni, azt sose tanáljátok, mégis keresztül-kasul van fúrva. Ekként furdal a lelkiismeret is, nemzedékről nemzedékre.

— Nincs nagyobb büntetés a lelkiismeret-furdalásnál.

— Mondjad hát el, Toma, téged hogyan furdal? Nincs itt más segítség, mint hogy meghallgatjuk.

— Furdal, de nem mondja, miért, mert ha öltem vagy gyújtogattam, azt szem előtt tartja az ember, de én nem vétettem, és ő mégis büntet. S mikor az a felhő csapkodni kezd az égen, akkor elérkezett az idő, és el kell magam veszejteni. Ha víz mellett jártok, húzni-vonni kezd a víz maga felé, szinte csókol, szinte ölel, s nézi a homlokod. Olyan az a homlok, mint a parázs. Úgy kívánkozik a vízbe, mint a mennyországba. Ámde valahonnan felbukkan egy hang a fejedben: menekülj, menekülj, menekülj! És száz lóval kerget a víz közeléből, minden csepp szuszt kiszed a mejjedből, és a fejed már-már nincs is sehol, olyan kába. Szinte most is érzem azt a kábaságot. Vagy egy fűzfára pillantotok,

és újfent rabul ejt. A kezed olyan vidám, hogy szinte ugrándozik, de magamagától, anélkül hogy akarnátok. Belekapaszkodnak az ágba, próbálgatják, elég erős-e, s ti magatok közben mintha valahol oldalt állnátok, mintha nem is te csinálnád, csak a kezed. S megint odaszökken a hang: menekülj, menekülj, menekülj! Kezed tűzbe borul s lehanyatlik, mintha elszáradt vóna, s te ismét menekülsz. És ha szemed elé kerül valaki, az asszony vagy a gyereked, az is azt kiáltja: menekülj! De ha beszélsz velük, ha nevetsz is, olyan az, mintha nem is beszélnél, s oda kívánkozol, ahol senki sincsen. Eszedbe jut egy körtefa, amit valamikor gyermekkorodban láttál. Vagy egy ék a falban, egy kampó, vagy egy gerenda — mind, mind eszetekbe jut. És eccerre ezerfelé kerget, és nem tudod, merre menjél. Aztán otthagy, eccerre csak otthagy. Eltelik egy óra, kettő vagy egy nap — és újra itt van. A szív megdermed, a szemek sírnak, de úgy, hogy maguk is könnyé válnak. Ám azt a könnyet senki más nem látja, azt a sírást senki más nem hallja. És újra csak kísér, és újra csak gyötör. Sokszor egy egész icce pálinkát megittam, csak úgy dűtöttem magamba a paprikapálinkát, hogy kimarja belőlem, de semmi nem segített . . .

Tegnap már úgy agyonszorongatott, hogy elvesztettem eszem, szemem, kezem. Pontosan délben jött. Ahogy megjött, már mutatta is a keresztgerendát a tengeripajtában. Minden repedést, minden görcsöt megmutatott rajta. Nem tértem ki előle, mert nem vót hova, csak eloldoztam az istrángot a jászoltól, és mentem a tengeripajtába. Olyan nyugalom, olyan könnyűség szállt meg! Felkötöttem a kötelet, kipróbáltam, elbír-é, s mindent tudtam: miképpen kell a hurkot csinálni, milyen magasra kell felhúzni. Most már magam is csodálkozok, milyen nyugodtan s vidáman veszejtettem el magamat. De hálistennek, már elmúlott rólam, és én úgy örülök, úgy örülök . . .

A Beszarábok mintha álomba kövültek volna.

— A bűnök, emberek, a bűnök, esdekelni kell Istenhez.

— A doktorok azt mondják, van egy olyan ideg, amék éppúgy megbetegszik, mint az ember. Valahol a testünkben van, és ha megbetegszik, az ember eszét veszti.

— Eh, mit tudnak a doktorok! . . .

4

— Ugyan, hova lett Mikolaj, menjetek csak utána — mondta Szemeniha.

A Beszarábok megrezzentek, de egyikük se mozdult. Megkövültek.

— Azt mondtam, menjetek Mikolaj után . . . Hova tűnt?

Az asszonyok jajveszékelni kezdtek. A Beszarábok felugrottak, és kitódultak az udvarra.

— Csitt, csitt, ki tudhassa még, ne óbégassatok . . .

1900

Őszi vetés

Vékony sugarakban folydogál a dal, végig a falun, s pici csöppecskékre porlik a falu őszi éneke. Egybeöleli a falut, a határt, az égboltot. Hosszan elnyújtva, búsongva kanyarog a felszántott földeken, zümmög a mezsgye füvén, megbúvik a fekete sövények tövén, s a falevelekkel hull a földre. Dalol a falu. A fehér házak szemérmesen nevetnek, az ablakok isszák a napot.

Az egyik kertben őszi vetés foltocskája zöldell, és mellette galambősz parasztapó heverész báránybekecsén. Igen öreg, szeme már fénytelen. Botja a bekecs mellett hever, az is igen öreg, a kampója egészen elkopott. A nap egyenest az aggastyán arcába süt, mintha egyes-egyedül csak ő lenne a földtekén.

Az öreg úgy belefeledkezett az őszi dana hallgatásába, hogy gyermekhangon maga is dúdolásba kezd. Dudorászik, s a diófa néha-néha reáhullajt egy-egy széles levelet. Fehér lepkék játszadoznak feje felett, szeretnének, ráreppenni az öreg galambősz hajára. De ő csak dúdol, motyogja a nóta szavát, a szomszédos kakasok hallgatják, s ők is fújják kakasszóval.

Az öreg a halállal perlekedik.

— Nem kellesz így nekem — sipítja a naphoz —, ne vigyorogj rám, hasztalan. Egy gödör kell nekem meg négy deszka. Kár tüstént kedned, keress inkább valami fiatalt, énhozzám meg küldd el a halált, mert elfelejtkezett az apóról az ebadta . . .

— Derék kaszás, nem mondom! Szárba szökött a kalász,

meg is hajolt, a fődet csókolja, már fekete, és csak várja-várja a kaszát. Hát mit gondolsz, hogy tán még táncolni mék? Letőtöttem én már a magam idejét, betelt az én sorsom. Vedd el hát a lélek utolsó morzsáját, és bocsáss el az asztaltól – mert megelégültem.

— Vagy talán ott futkos, ahol háborúznak, ott a sok fiatal, hát azokat csókolgatja. Hisz mit tanál itt nálam – csak puszta porhüvelyt! Ne nyomakodj, hé, a fiatalok közé, hanem érd be azzal, aki a pofádhoz illik. A fiatal hadd gazdálkodjon, hadd tanítsa értelemre a gyerekeit, úgysem szalad el tőled, ne bántsd őket, még ha csatáznak is! Vidd a gödörbe azt, aki gödörbe való . . .

— Ni, a kezem – s megemeli, közel a szeméhez –, ugyan, mire jó már? Ezzel a vén bőrrel még az elnyűtt bocskort se foltozod meg. Mihez kezdel egy ilyen kézzel? Várj, ne reszkess, ha hozzád beszélek. Hát a hús hova lett? Tán megettem? Nem én harapdáltam azt le, és ha ízlett a hús, fanyalodj rá a csontra is. Ha elkezdted, edd is végig . . .

— Mert amíg kezem van, addig járom az utamat. Az én utam, ládd, száz ösvényre ágazik a határban. Kiásom a kolompért, feltöltögetem a kukoricát, nap felé fordítom a barázdát, elvetem a magvacskát – mindent megcsinálok a kezemmel! De kéz nélkül – fajankó vagyok, ha tudni akarod! Ez nem eljárás. Tönkretenni az embert, aztán sebbellobbal odábbállni! Nem, naccs uram, vegyél a válladra, és tégy a helyemre, ahol elnyughatok.

Tyúkok bukkannak fel az őszi vetésen, s csipegetni kezdik.

— Hess-te, vagy felaprítlak, mint a káposztát! Csak ne bízd el magad, azért, mert én öreg vagyok, elbírok még egy ekkora fenevaddal, de bizony elbírok. Nincs mit enned az udvaron?

Felkél, és a botra támaszkodva az őszi vetéshez baktat.

— Milyen szép ződ, az meg kárt tesz benne . . . A fődet

mindig fiatal, olyan, mint egy hajadonka: ha ünnep van — díszruhát vesz, ha hétköznap — egyszerű ruhát ölt, s a jánykodást meg nem unja — amióta a nap az égen jár. — Lekuporodik az őszi vetés közepébe, botjára támaszkodik némán Hallgat az apó, de körülötte szomorkásan dalol a falu, s a fűzfáról peregnek rá a száraz levelek . . .

1900

A tolvaj

Két férfi állt a ház közepén, két behemót paraszt. Ingük rongyos, arcuk véres.

— Ne is álmodd, jóember, hogy kieresztlek a kezemből...

Fáradtan szuszogott mind a kettő, mellük fel-alá járt, ahogy kapkodták a levegőt. Az ágy mellett fiatal menyecske állt, álmos képpel, rémülettől földbegyökerezve.

— Ne állj itt, hanem szaladj gyorsan Mihajlóért és Makszimért, mondd meg nekik, jöjjenek azonnal, mert tolvajt fogtam.

A menyecske elment, ők maradtak.

— Ha valami gyenge legényre akad, képes lett vón kioltani az életét a saját portáján.

A lócához lépett, megmerítette a kalánt, s olyan mohón ivott, hogy a víz hangosan kotkodácsolt a torkában. Majd inge ujjával megtörölte arcát, s a másikra pillantva, azt mondta:

— Ennek se kell a borbélyhoz menni, jól megcsapolódott.

De még ki se mondta, amikor a tolvaj ököllel a szeme közé vágott.

— Ha te ütsz, majd én is ütök, nosza, ki üt nagyobbat?

Meglendítette a vaskos tölgyfatuskót, és a tolvaj földre roskadt. Lábából ömlött a vér.

— Most menekülj, ha tudsz, szavam sincs ellene.

Sokáig hallgattak. A pisla mécses hasztalan birkózott a sötétséggel, nem tudott a sarkokig elhatni. Bátortalanul zizegni kezdtek a legyek.

— Állítsd meg a véredet, jóember, mert mind kifolyik.

— Adj vizet, gazda.

— Ehol a víz, erősödjél, mert nem tudod, mi vár rád!

Hosszú hallgatás.

— Látom, kemény fából faragtak, gazda.

— Kemény fából, bizony, galambocskám, a lovat is vállra veszem, bennem emberedre leltél.

— A szíved is ilyen kemény?

— Nem, a szívem puha, de a tolvajt ki nem eresztem élve a kezem közül!

— Akkor hát itt kell elpusztulnom?

— Hát tudom én, hogy téged minő fából faragtak? Ha keménybül, tán kibírod . . .

Megint csend vette birtokba az alacsony házat.

— Állítsd meg a véred.

— Minek, hogy jobban fájjon, amikor verni fogsz? A vér — maga a fájdalom.

— Ha én verni foglak, bizony kell, hogy fájjon, még ha a lelked adnád is ki.

— Nem félsz az Istentől?

— Hát te nem féltél tőle, amikor bemásztál a pajtámba? Hiszen ott van minden vagyonom. Ha elvitted vón, örök időkre tönkretettél vóna! Miért nem a gazdaghoz mászol be, miért a szegényhez?

— Veszett fejsze nyele, kár a szóért! Üss-verj, de hagyj nekem békét!

— Ammán biztos, hogy ellátom a bajod.

A földpadlón tócsává nőtt a vér.

— Ha van benned lelkiismeret, gazda, ne apránként verj agyon, hanem fogd meg azt a tuskót, és vágd a fejemhez, ahogy a lábamba vágtad, így eccerre letudod a gondját, s nekem is könnyebb lesz.

— Te mindent eccerre akarnál! Csak várj, nyughass magad, bírd ki, amíg jönnek az emberek.

— A jószomszédokkal akarsz altatót csinálni?
— Már jönnek . . .
— Dicsértessék.
— Mindörökké.
— Mi történt kendnél, Hrihorij?
— Az történt, hogy vendég érkezett a házhoz, és fogadni kell.
— Bizony, fogadni kell, ahhoz szó nem férhet.
Makszim és Mihajlo betöltötte az egész házat, fejük a mennyezetet súrolta, s a hajuk lelapult.
— Hát csak üljenek le, és nézzék meg, kiért zörgettem fel kendteket éjnek idején.
— Ő lenne az, itt a fődön?
— Ő.
— Akkora, mint egy bivaly, elég baja lehetett vele, míg behozta a házba.
— Bivalynak bivaly, de még nagyobb bivallyal akadt össze! Üljenek asztalhoz, amíg lesz valahogy, és a vendéget is hívják ide.
Horhij kiment, s egy perc múltán hozta a pálinkásüveget, a szalonnát s a kenyeret.
— Hát mért nem ültetik őkelmét is az asztalhoz?
— Aszongya, nem bír felállni.
— Majd én segítek neki.
És a gazda hónaljon markolta a tolvajt, és asztalhoz ültette.
— Még idebe' a házban is volt véle összekoccanása, Horhij?
— Le akart ütni. Akkorát vágott ököllel a szemem közé, hogy más már leesett vón a lábáról, én mondom kendteknek. Én meg felkaptam magam mellől a tuskót, s oda a lábához, ettül aztán megszelídült.
— Ezen ne csudálkozzon, mert mindenki védekezni akar.

— Nem is szólok én egy szót se.

A tolvaj sápadtan, egykedvűen ült az asztalnál, mellette ült Makszim s távolabb Mihajlo. A menyecske a kemencénél állt, báránybekecsben.

— Horhij, mit akarsz vele csinálni? Térítsék már észre, jóemberek, mert embert akar ölni!

— Látom, hogy félsz, asszony, eredj el hát az anyádhoz, maradj nála éccakára, s holnap gyere vissza.

— Egy tapodtat se mozdulok a házból!

— Akkor igyál velünk pálinkát, de ne óbégass, mert eltángállak. Mássz fel a kemencére, és aludj vagy bámulj, ahogy akarod.

A menyecske nem moccant a kemencétől.

— Az asszonynép már csak ilyen, Horhij, fél a verekedéstől, mint a zsidó, ne botránkozzon meg rajta.

— Eh, még hogy rajta botránkozzunk! Adjisten erőt, egészséget, jóember, én terád iszok! Nem tudom, melyikünk viseli majd a bűnt a másik miatt, te-é miattam, vagy én te miattad? De a bűnnek meg kell lennie, mert olyasmi történt, hogy bűn nélkül át nem léphecc rajta. Nosza, igyál.

— Nem akarok.

— Innod kell, hogyha én kérlek! A pálinka feltüzel egy kicsit, mert már egész' elkókadtál.

— Nem akarok én kendtekkel iddogálni.

Három szempár fordult a tolvaj felé. A szilaj fekete szemek nem sok jót ígértek.

— Na jó, gyerünk, iszok, de öt porciót egyszerre.

— Igyál, és ha nekünk nem jut, hát majd szerzünk.

A tolvaj egymás után töltött, és felhajtott hat pohárral. Azután Mihajlo és Makszim ivott. Haraptak rá, s újra ittak.

Mihajlo:

— Mondd meg nekünk, jóember, honnan vetődtél a falunkba, közelről, messziről?

— A világból.

— Miféle szerzet vagy, parasztfajta, mint mimagunk, polgár avagy úri fajzat? Mert aszerint bánunk veled. A parasztot emígy verjük: hármat a fejére a lőcs bunkójával, néhányat a pofájába, attól összecsuklik. Mert a paraszt kemény fajta, így hát keményen kell kézbe venni; amikor már a láb előtt fekszik, a többi gyerekjáték. Az urat ismét más módon puhítjuk: meg se mutasd előtte a lőcsöt, mert menten szörnyethal, hanem fenyegetéssel félemlítsd meg. S amikor már minden porcikája reszket, vágd pofon vagy kétszer, és az úr a földön hever! Tapogassad egy-két percig és már kampec, a bordái ripityára törnek, mint a rőzse, fehér csontocska az, olyan, mint a papiros. A zsidóknál meg elsőbben elkapod a pajeszát, mire ugrál, köpköd, összeguborodik, mint a rugó. De te nem törődsz vele, csak két ujjad közé dugod a hüvelykujjad, és a bordái alá bököd, mást se teszel, csak böködöd. Ez könnyű fenyítés, de annál cudarabb...

A gazdák súlyosan, tompán röhögtek, és Mihajlo Makszim felé fordította fejét, és várta, mit felel a tolvaj.

— No, melyik szerzethez tartozol?

— Úgy van az, gazdák, hogy ha kendtek pálinkáznak, akkor engem élve semmiképpen ki nem engednek a kezük közül.

— Igazat beszélsz, bizistók, igazat, ezért már szeretlek!

— De amíg nekem esnek, adjanak még pálinkát, hadd igyam le magam, hogy ne tudjam, mikor és miképpen.

— Igyál, ilyen dolog előtt igyál, én nem ellenzem, de azért, amire engem rákényszerítettél, verjen meg az Isten téged. Bizony, én kemény vagyok, mint a kő, és senki tégedet ki nem szed a kezeim közül!

A tolvaj megivott még öt pohárral.

— Üssetek, ahogy akarok, én már megbékéltem a sorsommal.

— Várj, baráték, jó, hogy már beteltél, de mi még nem teltünk be, te ötöt ittál, mi csak egyet-egyet. Majd ha utolérünk, elkezdjük a beszélgetést.

Mihajlo már vígan nézett, Makszimban motoszkált valami, de nem merte kimondani, Horhij pedig izgatott volt.

— Látom, emberek, hogy baj lesz, legszívesebben elmennék innen a világ végire, de valami húz feléje, mintha lánccal húzna . . . Hej-haj, igyunk, falatozzunk . . .

— Gazduram, hadd csókolom meg a kezét — mondta a tolvaj Makszimnak.

— Tyű, jóember, te nagyon félsz, tyű, ez nem jó dolog!

— Bizonyisten, kendtől nem félek, bizonyisten, százszor is megesküszök, hogy nem félek!

— Hát akkor?

— Olyan könnyű lett a lelkem, meg akarom csókolni a kezét ennek a gazdának; ősz a feje, apám is lehetne . . .

— Hagyj engem, jóember, mert én puha vagyok, nem akarom, csak maradj magadnak . . .

— De adja ide a kezét, mert vétket vesz a lelkére, meg akarom csókolni, mint az édesapámét.

— Én teljesen puha vagyok, ember, ne csókolj engemet.

Mihajlo és Horhij a szájukat is eltátották, s abbahagyták a pálinkázást. Hajuk égnek állt, nem hittek a fülüknek.

— Játssza a bolondját, mit akar ez? Te nyomorult, ilyen furfanggal élsz, he! Csakhogy átlátunk a szitán.

Makszim csak meresztette a szemét, mint a birka, és semmit sem értett.

— Észrevette, hogy puha vagyok, rögtön kitanálta . . . — mondta, hogy mentse magát Mihajlo és Horhij előtt.

— Adja ide, adja a kezét, gazduram, de tiszta szívből, mert ha kendet megcsókolom, könnyebbségemre lesz. Látom már, hogy bevégeztem az utamat ezen a világon, és szeretnék elbúcsúzni kendtől.

— Meg ne csókolj, mert teljesen ellágyulok, és megbocsájtok neked.

— De én nagyon kérem kendet, mert nagyon nehéz lesz enélkül a halál, én még soha senkinek ilyen szívemből meg nem csókoltam a kezét. Nem vagyok részeg, bizonyisten, hogy nem, de én úgy szeretném . . .

— Elhallgass, hallod, ne komédiázz itt, ne közelíts hozzám, mert ha odaütök, meg se moccansz többet!

— Ne gondolja, hogy komédiázok, bizonyisten, igazán beszélek. Lássa, ahogy megittam a pálinkát, megvilágosult a fejemben, hogy mielőtt elpusztulok, meg kell csókolnom eme gazda kezét, hogy az Isten kisebbítse a bűnömet. Adja hát a kezét, gazduram, ugyan, mondják neki, hogy adja ide.

— Mit akar tőlem ez az ember, mikor úgyse segíthetek rajta, olyan gyengeszívű vagyok, hogy én ezt nem bírom elviselni . . .

Makszim azt sem tudta, hova legyen, mit csináljon ilyen gondban. Szégyenkezett, mint egy szűzlány.

— Ilyen, aki puha, csak nevetségre szógál az emberek között az ilyen pocsék természet! De hisz' tudják kendtek, ha megiszok egy kis pálinkát, mindjárt sírok, hisz' tudják. Nem kellett vón engem idehívni, tudhassák, hogy olyan vagyok, akár a kenderrost . . .

A tolvaj meg akarta ragadni Makszim kezét, hogy megcsókolja.

— Ez a tolvaj bolondot akar űzni belőlünk. Menjen a közeléből, Makszim, húzódjon arrébb.

— Adja ide a pálinkát, Horhij, igyunk hármat-hármat, hogy eccerre kapjunk tüzet — mondta Mihajlo.

— Ne menjen el, Makszim, ne menjen el tőlem, bátyókám, mert menten meghalok. Nem félek én, bizonyisten, de olyan gyötrelem van bennem . . .

Egész testében reszketett, s vonaglott az ajka, mintha félne. Mihajlo és Horhij itták a pálinkát, s feléje se néztek.

— De hát mitől félsz, nincs mitől, jól van, odaadom a kezem, csókold meg, már adom is, még ha megvernek is érte, adom, nesze, csókold, ha csak ez a kívánságod...

A tolvaj rátapadt kezére, s Makszim szeme úgy megrebbent, mintha valaki hirtelen arcul ütötte volna.

— Az ember sose legyen puha, nem ember a puha ember...

Mihajlo szétterpesztette a keze ujjait, s Horhij elé tartotta:

— Ehol e! milyen erősek és olyan éhesek a verésre, de olyan éhesek, hogy ott tépik, ahol érik!

Horhij semmit se szólt, csak elszántan a tenyerébe pökött, s töltögette a pálinkát.

— Elég már, te szegény, elég, eressz el, hadd menjek utamra, itt nincs isten, én az ilyet nem tudom nézni. Húzd ki a kezem a kebledből, ne szorongass, eressz engem, mert olyan szégyenem van, hogy azt se tudom, hová legyek!

— A szentképet is meg akarom csókolni meg a küszöböt is, mindent, mindent, ami a világon van — kiáltott a tolvaj.

A menyecske leugrott a kemencéről, és kiszaladt. Mihajlo kijött az asztal mögül, részeg volt és setét, akár az éjszaka. Horhij csak állt, s viaskodott az emlékezetével, hogy mit is kell tennie.

— Takarodjon a házamból, Makszim, ne is lássam, mert megölöm, mint egy verebet, egy-kettő, kifelé.

— Megyek, Horhij, nem mondok én kendteknek semmit, de kendtek se haragudjanak rám azért, mert én puha vagyok. Érzem én, hogy bűnre készülődnek, megyek is én innen...

— Menjen, menjen, nem ember kend, hanem egy beszari vénasszony!

— Meg is mondom, nem vagyok én erre való, nem én...

Makszim felkelt, és kijött az asztal mögül.

— Hát — jó egészséget! És csak meg ne bánják. Én megmondtam, nem vagyok erre való . . .

A tolvaj egyedül maradt az asztalnál, kissé haloványan, de vidáman.

— Kimászol az asztal mögül, vagy kihúzzunk onnan?

— Nem megyek én, még nem, látom én, hogy itt a helyem, a szentképek alatt.

— Hej, kijössz ám, istenuccse, majd ha mi megkérünk!

S rávetették magukat, mint az éhes farkasok.

1900

Fura-uracska

A kis uracska egy kisvárosban élt, ahol sok zsidó van s csak egy úri pince. Falvak karéja közt olyan ez a város, mint egy halott falu, mint egy bűzlő tetem, az egész környék szemétdombja. Vásári napokon megéled, falvaktól tarka és vidám. A piacon komédiás bódé; félelmetes muzsika szól benne, félelmetes fenevadak vicsorognak a bódé vásznáról, s egy viaszkisasszony harsogva veri a cintányért. A bódé előtt bámész falusiak. Egész csődület falja szemével a fabohócot, amely kiszalad a bódé tetejére, s két karjával integetve hívogat mindenkit befelé. Nevetés, lárma, könnyfakasztó kacagás. A bóhochoz kijön egy faleányzó, és összeölelkeznek. Zeng a piac a kacagástól, de úgy, hogy a zsidóknak belezsibbad a fülük, és az urak felugranak karszékeikből az irodákban. A falu minden kacagása feljött a piacra. Az öreg parasztok válluknál fogva húzkodják fiaikat s a fiatalokat, hogy menjenek a dolguk után, de nekik eszük ágában sincs otthagyni a komédiát. Csak estetájon széled szét a tömeg, s csak az üres, piszkos piactér marad, hogy legyen hol hancúrozni a zsidógyerekeknek.

Ebben a városban él a kis uracska. Nyugdíjban van, gyerekei nincsenek, felesége sincs. Szürke a feje, szürke a kalapja, szürke a ruhája. Naphosszat az úri pincében ül s hallgat. Ha az urak beszédbe próbálnak vele elegyedni, ő épp akkor húzza a sört a poharából, és utána elfelejt válaszolni. Még a legöregebb vendég, a bíró úr sem tudja megközelíteni. Az uracska naphosszat hallgat a pincében, s lesi a parasztokat. Ha egy menyecskét netán eligazít valaki az úri pincéhez, ahol olyan jó bort kapni, hogy a szív is megbi-

zsereg tőle, avagy olyan erős, fekete cukorkát, amely oldja a köhögést, megáll az istenadta a pince előtt, és nem mer bemenni. Ilyenkor a mi uracskánk kiszalad a pincéből, s azt mondja:

— Miért nem jön be, csak nem fél? Jöjjön bátran, és mondja meg, mire van szüksége, majd segítek kendnek.

— Megkövetem az urat, valahogy átallok az urak közé menni.

— Bolond vagy, gazdasszony, jogodban áll a pénzedért.

A menyecske bejön, s az uracska úgy sündörög körülötte, mintha őhozzá jött volna vendégségbe. A menyecske minden úrnak kezet akar csókolni, és majd elsüllyed zavarában.

— Ne nyald-fald az urak kezét, mert te gazdasszony vagy, s gazdasszony létedre különb, mint az urak, mert neked földed van.

A menyecske az uracskára pillog, csodálkozik s csak áll.

— Mondd meg, mire van szükséged, bátran, ideje már, hogy az ukrán gazdasszonyok méltóságukra ébredjenek. Ne csókolgasd az urakat, hiszen ők belőled élnek, a te cselédeid.

Az urak hahotáznak, a menyecske most már igazán fél, de az uracska az urakra néz, s mérges, nagyon mérges. Aztán elintézi a menyecske dolgát, és kikíséri a pincéből. A pince előtt még lelkére köti, hogy sose csókolgassa az urak kezét, hogy egyszer végre térjen észhez, és adjon magára, mert az urak utolsó bitangok. A menyecske nevet, megköszöni a szívességet, és elmegy. Az uracska visszatér a pincébe, lóhátról néz az urakra, s olyan vidáman fütyörész, hogy arca megfiatalodik, és a szeme csak úgy ragyog.

— Maga lázítja a parasztokat, majd letartóztattatom — mondja nevetve a bíró.

Az uracska issza a sörét, és oda se néz.

— Ki hitte volna, hogy ilyen anarchista válik Szitnik úrból?

Az uracska erre sem szól.

— Pedig valamikor kebelbarátok voltunk, együtt mókázott, kártyázgatott velünk, de vénségére kitört belőle a muszka lélek. Hiába, a muszka csak muszka marad.*

Az urak kacagnak, élcelődnek, és Szitnik szeme szinte vérbe borul.

— Nem akarok többé olyan vérszopó lenni, mint maguk, nem akarom délutánonként párnával betömni az ablakot, hogy aludjak; nemsokára meghalok, legalább valamelyest tisztán szeretnék az Isten elé állni.

— A fürdőbe, Szitnik úr, a fürdőbe, húsz centér, ha-ha!

— Lesz maguknak fürdőben részük egy szép napon, az aztán fürdő lesz!

— Hát persze, ha maga fellázítja a népet, kaszát ragad, a parasztok maga után . . . no igen, akkor lenne fürdő, csakhogy maga nem olyan rossz.

Az uracska sürög-forog, mert két atyafi lépett be a pincébe, s megállt az ajtónál.

— Mit óhajtanak? Ne álljanak úgy , mint a tolvajok, hiszen kendtek a maguk urai, gazdurak.

— Megkövetjük az urat, innánk egy pohár bort, mert aszongyák, jó bort mérnek itten, használ a gyomornak, és a zsidók nagy zsiványok.

— Jöjjenek velem a másik szobába, ott leülnek, és rendelnek maguknak, ahogy jóravaló emberekhez illik . . . — mondja Szitnik úr.

— Minek az, jó uram, megállunk mi itten, még hogy le is üljünk! Nincs minekünk arra érkezésünk.

— Látják, milyen elmaradott népség kendtek, bezzeg a német, holott az is paraszt, de nézzék meg, hogy jön az be ide. Egyszerűen bevonul, leül — és kész!

* Így nevezték megvetően az ukránokat a galíciai lengyel urak

S az uracska megmutatja, hogy jön be a német, s hogyan ül le.

Az urak hahotáznak, az atyafiak egyik lábukról a másikra állnak, s nem tudják, mitévők legyenek.

— Jöjjenek, no, ne legyenek olyanok, mint az igás barmok, jöjjenek már, csak nem félnek ezektől az uraktól? Hiszen ők a kelmetek cselédei, kendtek etetik, ruházzák őket, s még hajbókolnak is előttük!

A parasztok pironkodnak, verítékeznek restelkedésükben, s elindulnak az uracska után. A másik szobában asztalhoz ülnek és hallgatnak. Az uracska csenget a pohárral.

— Kérünk egy liter bort...

— Tessék, igyanak, és ne bámuljanak úgy, mintha rablótanyára csöppentek volna. Én a kendtek fajtája vagyok, csont a csontból, vér a vérből.

— Adjon isten erőt-egészséget kegyelmednek, jó uram.

— Ittfogtak az urak, maguk közt, őket szolgáltam, és elfelejtkeztem kendtekről. Velük ütöttem a lapot...

— Az uraknak megvan a maguk mulatsága, a parasztnak ismét a magáé, kinek-kinek a magáé.

— Az nem úgy van. Hanem úgy van az most: ha ukrán vagy, tarts az ukránokkal, s ha nem tartasz velük, gazember vagy, utolsó bitang, csirkefogó, értik?!

— Ammán igaz, hogy mindenki tartsa meg a maga hitét.

— Na látják, na látják! Nem voltam én ilyen hitvány fiatalkoromban! Volt nekem otthon egy festményem, úgy vettem valahol, és felakasztottam. Egy ukrán metropolita képe volt. Egyszer aztán azt mondja nekem az egyik úr: „Elmennék hozzád látogatóba." — „Kérem, legyen szerencsém" — mondom s hazamegyek, leveszem a festményt a falról, és bedugom az ágy alá. Valahányszor eljöttek hozzám az urak, s az bizony sokszor volt, mindig eldugtam a képet, minden alkalommal.

— Fél az ember, jóuram, nehogy bajt hozzon a fejére, s

nehogy lehulljon a csillag a zubbonyáról, mert a lengyel urak nem szeretik a parasztokat, vagy kereken szólva, a ruszinokat...

— Aztán, tudják, levettem a falról azt a képet. De húsz évvel később visszaraktam. Egy szó mint száz — megsajnáltam. Ránézek, hát mintha olyan haragvóan nézne rám. Nem is haragvóan, hanem úgy, mintha sírt volna a falon. Olyan érzésem támadt, hogy amikor nem vagyok otthon, hangosan sír, hogy visszhangzik tőle a ház...

— Lehetséges, hogy egy kép sírjon?

— Nem értik, mit mondok, csak úgy éreztem, mintha sírt volna, és nemegyszer odalopakodtam az ablakhoz, és hallgattam a sírását. Egyszer, már úgy éjfél tájban, kilépek a kaszinóból, s megyek hazafelé. Odaérek az ablak alá, hallgatózom — sírást hallok. Még jobban fülelek, egyre hallom a sírást... Félelem fogott el, nem tudtam, bemenjek-e, vagy visszafordulljak? Állok, állok, reszketek a félelemtől. Aztán megembereltem magam...

— Éppenség az éjfél, jóuram, a legveszedelmesebb, a gonosznak akkor van hatalma!

— Ejnye, kendtek nem értenek meg engem, a lelkiismeret volt az, ami engem gyötört, és rám nehezedett, hogy még hangot is véltem hallani. Bemegyek a házba, alig állok a lábamon — nem hallok semmit. Gyertyát gyújtottam, de féltem ránézni a képre. Lefeküdtem. Nagyon szerettem volna ránézni a képre, de nem volt bátorságom... Végre odapillantok, hát ki van sírva a szeme. Elborított a láz, úgy vacogtam, hogy a fogaim hangosan kocogtak.

— Már hogyne lett volna nyavalyatörés egyedül lenni éjfélkor egy ilyen képpel, jóuram!

— Sokáig beteg voltam akkor, már azt hittem, végem! Elhívattam a papot, meggyóntam, felkészültem a halálra... De Isten megkönyörült rajtam. Ahogy felgyógyultam, rögtön kiléptem a hivatalból, nyugdíjba mentem, és

megfogadtam, hogy nem fogom szégyenleni a saját fajtámat, hogy ezentúl vele együtt élek s oltalmazom. Csakhogy én már öreg vagyok, nem sokat tehetek kendtekért, de ameddig lábon járok, istápolni fogom kendteket, mint a megtért bűnös, és kérve-kérem kendteket, ne taszítsanak el...

— Megköszönjük kegyelmednek, jóuram, hogy ilyen szépen elbeszélgetett velünk. Bár sok ilyen úr volna, adjon kegyelmednek Isten boldog öregséget...

— Nem, nekem kell köszönetet mondanom, mert én úgy tapodtam a kendtek nyomorán, mint a puha derékaljon, és nem eszméltem rá...

Az uracska elpityeredett, a parasztok nézték, és azt mondták:

— Nyugodjon meg, jóuram, nem haragszunk mi kegyelmedre, mi közünk nekünk ahhoz, hogy s mint élnek az urak, nekik megvan a maguk törvénye, nekünk a magunké.

— Nem értenek kendtek engem, jaj, mennyire nem értenek! Én azt akarom, hogy ember legyen magukból...

— Iparkodunk, jóuram, már amennyire tőlünk telik, hogy megfogadjuk a kegyelmed szavát, mert kegyelmed tanult ember, és meg tudja nekünk mutatni az utat.

— Igen, igen, az utat ismerni kell...

— Derék ember lehet ez az úr.

— Kicsit iszákos, de attól még derék lehet.

— Vannak olyan urak, akik leisszák magukat és rínak, mint a paraszt...

— Hát, köztük is akad puhaszívű — morfondírozott a két atyafi, hazafelé tartva.

1900

Az én szavam

Az én szavam

Halvány ajakkal, halkan szólok magamról néktek. Panaszt, bút, örömöt ne halljatok szavamban!

Fehér gyerekingben jöttem el tőletek, magam is fehéren.

Fehér ingemet kinevették. Megbántottak, megsebeztek.

Nesztelen jártam, mint fehér macska.

És éreztem e nesztelen léptek hitványságát, és gyermekvérem szivárgott szívemből.

Bérelt zugokban romlással keresztül-kasul szőtt, szurtos testek között aludtam.

Fehérnyírfa-levélke a szemétdombon.

Eldobtam az inget, mit édesanyám adott rám. Gyermekkorom világa s a messzi paraszti múlt mögöttem maradt.

Új világ állt előttem, új és sötét.

Hajhásztam mezeit, s ő megvetően nézett rám.

Mint egy kis koldus.

Elnémultam a fájdalomtól. És hallgattam, hosszú-hosszú éveken át.

Én kimondatlan szavaim, el nem sírt könnyeim, el nem nevetett nevetésem!

Rám nehezedtetek, mint kettétört, fekete kőkereszt az idegenben dombosodó sírra!

Társakra leltem.

Ők megbékéltek az új világgal. Beszéltem nékik az én világomról, melyet elhagytam, s az újról, amely igaztalan velünk.

Azt mondták, hazudok.

Erősködtem, erőtlenségemben a sárba estem, de kitartottam.

Ismét azt mondták, hazudok. S otthagytak engem.

Én sírtam, anyám zokogott:

– Érd be magaddal, az urak be nem fogadnak. Miért is hagytál el engem!

És úgy maradtam, mint csöpp erdő a mező közepén.

És ott ültem, a tág határban.

Gondolataim a termőföld végtelenjén tévelyegtek. Szították a földet, s táplálták magányomat.

És sós verítéket hoztak s halk dalokat, melyek a szántó, az eke, a hajcsár után szálldogáltak. S eltöltöttek azzal a nyugalommal, mely az ekébe fogott ökrök járma fölött mereng.

S még pici tüzeket láttam a mezőn, pici pásztorok között, és juhokat.

Mint szilaj szél, uralkodó leszek én itt, s rázendítek a dalomra!

És megteremtettem az én birodalmam.

Jobbra a kék mező, fekete barázdák, csillámló eke, és dal és sós verejték.

Balra fekete gép, piros torka átkot hördül.

És szívemben selyemből szőtt, fénylő ezüsttel csipkézett s gyöngyökkel hintett az én világom.

Itt vagyok hát, a birodalmában.

Faragásokkal ékesítem az én világom, mint a követ.

Szavaimat megélesítem lelkem kovakövén, mérges fű levelével itatom, s elküldöm bal felé . . .

Szavaimat fényes napsugarakká zúzom, megmártom minden csöppke virág illatában, s elküldöm jobb felé.

Faragni fogom a kövemet mindig, mindig! S majd a sírra teszem, mint halotti éket.

S fejemnél a meggyfa virágba szökkenti minden fájdalmamat.

S az én világomban — élek, élek!

Őrültként bolyongok képzeletem fellegein.

Százszor szétbocsátom lelkem erőit, hogy messzi földeken felkutassák nekem a boldogságot.

Múltam csendes taván szívem vágyainak hálói úsznak, hogy kifogják életem minden sugaras percét.

Ám a hálók szétszakadoznak, s nem tudnak kifogni semmit.

Semmitlenül és elgyötörten térnek vissza — mint paraszt a határból.

S én szomorúan szendergek a fellegeken.

De ha mennydörgés dübörög, ismét felemelem homlokom.

S repülök, repülök, fekete fellegeken . . .

Aranynyílként hasítom a fényes magasságot.

A csillagok fekete hajam felhőjébe bújnak.

Tekintetemre a hideg felhők meleg esőként hullnak a földre.

De a napot el nem érem.

S a magasból mélybe zuhanok.

Mint falábakon vándorló öreg katona, úgy vándorlok én is.

Szárnyaim erőre kapnak, s én ismét repülök a nap, a boldogság felé.

Szántom újra az égboltot, s újra lezuhanok.

Én boldog voltam.

Mikor gyermekkoromban belenéztem anyám szemébe, s

halkan-halkan úsztak benne a boldogság kristálytiszta felhőcskéi – boldog voltam.

S most e szemekre a halál rátette tenyerét.

S én az ég magasán keresem a boldogságot, és újra meg újra lezuhanok . . .

1899

Ítélet

I

Kovaljuk magasba emelte a cséphadarót, és azt mondta a zenészeknek:

— Húzzátok, ahogy kell, istenigazában, mert ezt a lagzit megemlegetik széles Ukrajnában, Kolomeában és Sztanisszlavban . . .

— Na, ennek már nem kell a vigasság, de van még kettő, aki mulatni fog.

S Fegyka Prodanra mutatott, aki szétvert fejjel feküdt a havon. Mellette kuporgott a felesége, új kalpagot tartva a kezében, s azt kérdezte:

— Mit rendelsz nekünk, mit tegyünk, a gyerekeidnek mit izensz?

S még valamit mondott neki, mintha a másvilágra szólna.

Dmitro Zolotij vastag villásrúd csonkjával járkált a kapu előtt, és azt mondta az utcán szorongó sokaságnak:

— Ne merészelje senki betenni ide a lábát, mert ettől a rúdtól menten jobblétre szenderül — ezt én mondom kendteknek!

— Kit ölnek?

— A gazdagokat.

— És ki öli őket?

— A lakodalom.

— Fegykát már megölték?

— Ő már odaát van.

— Övé hát a halál, de kié a börtön?

A faluban megkondult a vészharang.

— Mindjárt összecsődül a nép és nem hagyja.

— Hagyja, bizony, hagyja, itt fog állni moccanatlan, akárcsak ti — felelte Zolotij.

A pitvarajtóban újabb huzavona támadt. Mihajlo Pecsenyuk kezét-lábát nekivetette az ajtófélfának, és se Petrik Szinica, se a két Zolotij, Ivan és Kalenik — nem bírta kivonszolni az udvarra.

— Ti éhhelholtok vagytok, én meg erősséges, minden nap húst eszek, ti meg habaratlan löttyöt!

— Most majd rághatod a nyirkos fődet.

A pitvarból piros visszhangként áradt ki az asszonysírás.

— Ne mondj nekik ilyet, Mihajlo, ne mondj, inkább könyörögjél nekik — kiáltott a felesége.

— Beszélj, bolond asszony, nincs itt könyörület, itt már csak halál van.

S amíg ők egymás között tisztázták a dolgot, Petrik Szinica a fogai közé kapta Mihajlo ujját, s egy szempillantás alatt kilódította a házból.

— Hű, már Mihajlónak vége!

— Mihajliha, üljön a fejére, a fej a legfőbb . . .

— Csak add a tanácsot, mindjárt adok én neked tanácsot ezzel a bükkfával.

— Ömlik belőle a vér, mint a malacból, és milyen szép piros, egészséges vér . . .

— Ni, keresztet vet, de ölik, nem hagyják, hogy elmondja az imádságot.

— Mit számít már, hogy erős vót — sárrá állott, vége!

— És a felesége egy könnyet se ejt, olyan elcsigázott.

A pitvarból kirontott egy sereg asszony s közöttük Kaszijan. A két Zolotij meg Szinica utánuk!

— Hé, gazdag, ne bújj az asszonyszoknya mögé!

Az asszonycsapat körülfogta Kaszijant.

— Ne hagyjatok, ne hagyjatok!

— Kaszijanko fél, pedig őt kéne leginkább megtáncoltatni! Ő a gazdagok közt a legcudarabb.

— Fél, nem úgy, mint Mihajlo, az nem félt.

— Lám, az asszonyveszedelem, ni, hogy pökdösik a két Zolotijt.

— Megfogták Petriket, már mind rárontottak.

— Nem hagyják mégse . . .

— Ti mit elegyedtek bele? Ti csak addig vagytok nagy legények, míg az asszonyt nyüstölitek, vagy a zsidó pajeszét cibáljátok, de ha igazánbul itt van az ideje, félreálltok, és csaholtok, mint a kutyakölykök.

Ezt a szájtátóknak mondta az egyik asszony, aki Kaszijant védte.

— És kend, bíró, miért nem gyün rendet csinálni, ehol! Az asszonyok csinálnak kelmed helyett rendet?

— De okosok vagytok: eredj, bíró, dögölj meg, mert a kódusnépség összeszövetkezett, hogy kiirtják a gazdagokat.

Már egészen világos volt. A házak úgy álltak a havon, mint fekete madársereg. Békességgel suttogott az erdő. A vészharang még mindig kongott.

Az asszonycsapatból előlépett Ivaniha Zolota, kézenfogta csupavér emberét, s azt mondta:

— Ember, tekints a népre, a falura, az erdőre, s térj észhez! Mit míveltél, hisz' emberek ezek, és nem barmok.

Utána Kalenikov felesége is kilépett.

— Indulj, szerencsétlen, rögvest a tömlöcbe, be ne tedd a lábadat a házba, mert elbujdosok a gyerekekkel együtt. Ne merj hazajönni!

A zenészek abbahagyták a muzsikát, és Kovaljuk csak állt a cséphadaróval, és nem tudta, mit csináljon vele. A nap már kinyitotta aranyló félszemét.

A három Zolotij eldobta a bükkfákat s a kapákat, és útnak eredtek az erdő felé. Kovaljuk sírva fakadt, Petrik Szinica ment volna befelé a házba, de a küszöbön összeesett, s hab ütött ki a száján. A tömeg megmozdult, s kezdték felszedni a legyilkoltakat.

Onufrij Melnik házában gyűlt össze a falu, hogy ítélkezzen a gyilkosok fölött. Egyetlen gazdagnak sem volt joga eljönni az ítélkezésre — csupa szegényparaszt ítélkezett. Onufrij összeállította a bíróságot, a vádlót s a védőt. Ő maga az asztalnál ült, és így szólott:

— Meg van mételyezve a falu, az emberek félnek egymástól, vasárnaponként csak a szegényekről járja a szóbeszéd, a templomban. Csendőrök szaglásznak faluszerte, csilingel a csengő, hírül adva a bizottságok jöttét. Feltúrják a sírokat, öldökölnek, s nekünk, szegényeknek se jó tanács, se jószó nem kerül sehonnan. Így hát mi magunk fogunk ítélkezni, s ha úgy látjuk, hogy vétkesek, megbüntetjük őket.

Így beszélt Onufrij az egybegyűlt szegényekhez. Itt voltak mindnyájan, csaknem az egész faluból. Ellepték a házat, a kemencét, az ágyat, a pitvart s az udvart.

— Ha a bíró idegyünne, és szét akarna kergetni, ne hagyjátok, s ha idetolja a képét, húzzatok be neki egyet-kettőt, hogy megfusson. És most mondja el nekünk, ügyész uram, a vád tényálladékát.

Jakiv Gyidik felállt a lócáról, s elkezdte:

— Ivan Zub, ki mint kelmetek is tudják, szegény ember, lakodalmat csapott a lányának. Tudják, milyen a szegény, mindig örül, ha a gazdag elgyün hozzá. Mert ha elgyün a gazdag, a szentképek is fényesebbé válnak, mert nem akárki ül alattuk. Csupa szegény ember sereglett egybe a lagzira, de Zub három gazdagot is meghívott, Fegyka Melnikovot, Mihajlo Pecsenyukot és Kaszijan Kropivkát. „Agygyon isten erőt-egészséget, isten éltesse kendteket, köszönöm, hogy áttallépték a házam küszöbét, így a vigasság is vigasságosabb lesz." Ekként szólt Zub, s tüsténtette magát körülöttük, és a szegény atyafiak, akik a küszöbön szoron-

kodtak, csak hallgatják: „Tessék-tessék, ne vessék meg, lássanak hozzá, fogyasszanak..." S mind egyre a gazdagokat ajnározza. A gazdagok meg, jóemberek, csak isznak, s a szegényeket mindinkább az ágy felé szorítják. Zub pediglen elfelejtkezett a többi vendégről, csak a gazdagok körül sündörgött. Ez az első pont. Akkor Petrik Szinica azt mondja:

— Hé, Zub, hallod, öreg, elfeledted, hogy más vendégek is vannak, nemcsak ez a három.

Mire Zub, már pálinkásan, azt feleli:

— Ne adj te nekem tanácsot, öcsém, a saját házamban. Úgy lesz, ahogy én akarom.

— Hinnye, nem addig a! mert én ugyanolyan lakodalmi vendég vagyok, mint a másik, hát engemet is ugyanolyan tisztesség illet meg, mint bárkit. Én is ajándékkal gyüttem, mint amazok, hát akkor...

Így beszélt Szinica, a szegények meg hegyezik a fülüket, s olyan kedves nekik ez a beszéd, akár az édes méz. Hát — akkor ennyiben maradtak. Kezdték feladni az étket. A gazdagok előtt csupa hús, szalonna, s csak egy csekély kukoricamálé, a szegények előtt meg málé, s hús csak mutatóba. Zúgolódnak a szegények, esznek is meg nem is. S közben a gazdagok könyékig zsírosak.

Ám Ivan Zolotij elvette a poharat meg a pálinkát a gazdagok elől, és aszongya:

— Legalább pálinkát igyunk, cimborák, ha már enni nem adnak.

— Ej, Zolotij, hát az, ami előtted áll, tán nem isten ajándéka? — mondja Zub.

— De mennyi ajándék jutott a gazdagok elé, mielénk meg csak a morzsa.

A gazdagok pirulnak, restelkednek, de nem szólnak semmit.

Eljött az este, húzni kezdik a zenészek. Pecsenyuk táncba

kérte Kaszijanihát. S ahogy táncol, egyre lökdösődik. Ezt már nem bírta ki Petrik, s képen teremtette Mihajlót, Mihajlo se teketóriázott, s visszaadta a pofont Petriknek.

— Hé, muzsikások, haggyátok abba! — kiáltja Zub.

Kaszijanko meg aszongya Zubnak:

— Tudja mit, Zub, itt van kendnek ötven leva, megfizetem kendnek az egész lagzit, de seperje ki a házból ezt a csürhét. Ez a második pont. Addig-addig, hogy valakinek pusztulnia kellett. Hej, uramisten, ha Kalenik Zolotij nem teremti képen Kaszijankót, hogy az egész tál telicsordul a vérivel! Ámde erre Mihajlo megragadta Kalenik nyakszirtjét, s lemarta hajastól, hogy csak a pucér hús maradt.

— Hé, gazdagok, vagy kitakarodjatok innen tüstént, vagy ízekre tépünk benneteket!

Bár hallgattak vóna rá. S elkezdődött a verekedés. A félőse elmenekült, csak a három gazdag maradt meg öt szegény s az asszonyok. Az asszonyok mind maradtak, hiszen tudják, hogy a férfibirokban őket senki se bántja. Elsőnek Fedik Melnikovot vitték ki. Kovaljuk vitte ki, Petrik és Ivan. Kovaljuk csak egyet koppintott a fejére a cséphadaróval — rögvest szétrepedt a koponyája, és Fegyko azonhelyt kinyúlott, mint egy csirke.

Mihajlo Pecsenyukkal már nem bántak el ilyen könnyen. Olyan erőteljes vót, mint a medve, hiszen tudják, és nem gyáva fajta. Három óra hosszat dulakodtak vele a házban: ők négyen, amaz egymagában. Igaz, segítettek neki az asszonyok is, node mit ér az asszonysegítség! Négyen rárohantak, s ő úgy dobálta el őket, mint a galuskákat, kilökdösték a pitvarba — ott sem adta meg magát. Az ajtóig vonszolták, ott belekapaszkodott a félfába. De Petrik Szinica szájába kapta az ujját, s erre kihúzkodták, dorongokkal agyonverték. Véghezvitte Petrik, Kalenik és Ivan. Aztán Kaszijant is meg akarták ölni, de — először! — nagyon kér-

lelte az asszonyokat, és ők pendelyük alá vették – másodszor! – megvirradt, és az emberek észhez tértek.

A gyilkosok tehát: Ivan, Kalenik, Dmitro Zolotij, Petro Szinica és Nikifir Kovaljuk.

– Imhol, az ügyész elmondta a vádat, most pediglen hallgassuk meg a vétkeseket – mondta Onufrij.

– Ivan Zolotij!

– Hir!*

– Bűnös vagy-é Mihajlo és Fegyka Melnibov meggyilkolásában?

– Nem, nem vagyok bűnös.

– Akkor ki a bűnös?

– Nem mi vagyunk a bűnösök, hanem a gazdagok.

– Hogyhogy a gazdagok?

– Hát azért bűnösök, mert ki akartak kergetni minket a lakodalomból.

– Akartak, az igaz, de ti nem mentetek, hanem őket kergettétek át a másvilágra.

– Akar még egyebet kérdezni tőlem?

– Ivan, beszélj hangosan, ne pusmogj az orrod alatt, nyomorultja, mert mindjárt megkapod a magadét. Mondd meg, mivel öltél?

Ekkor a nép is közbeavatkozott, Onufrij javára.

– Hé, Zolotij, mondj el mindent úgy, ahogy vót, mert mindjárt megkóstolod a bükkfa vesszőt – kiáltották a pitvarból a gazdák.

– Bizonyisten, csak egyet ütöttem.

– Mivel?

– A kapával.

– Hová?

* Helyesen: hier (itt); németül jelentkezik, az osztrák hadsereg szolgálati nyelvén, s itt figyelhetünk fel a korabeli ukrán népnyelvbe átplántálódott német származékszavakra, melyeket a fordítás is megőrzött.

— A vállára.
— Hát Kalenik?
— Azt nem tudom.
— Ha nem tudod, akkor ülj le.
— Kalenik Zolotij.
— Én vónék.
— Te ölted meg Mihajlót?
— A gazdagsága, az ölte meg őtet.
— Ne ravaszkodj, Kalenik.
— Nincs itt semmi ravaszkodás, részeg vótam, lagzi vót, szólt a muzsika, a gazdagok ki akartak minket kergetni, mi meg erre meg akartuk verni őket.
— Hát jól megvertétek, no de ki ölte meg őket?
— Nem emlékszem.
— Hej, de rövid az emlékezeted. Te mivel ütöttél?
— Ami a kezembe akadt.

Onufrij már semmit se szólt, csak intett a legényeknek. Azok elkapták Kalenikot.

— Húzzatok rá tizenötöt a bükkfa vesszővel, majd akkor beszélni fog.

És folyt tovább a kihallgatás. A nép követelte, hogy adják kezükre a bűnösöket, de Onufrij nem engedett, s kihallgatta a többi vádlottat is. De amikor nem akartak színt vallani Onufrij előtt, a pitvarban állók kiáltozni kezdtek: „Ha gyilkosok, fizessenek érte!"

S egymás után kivonszolták őket, s tovább lökték a hátrább állók kezébe. És e kezek — jó sok volt belőlük — megragadták őket, az elégtétel bömbölve söpört végig a falun, hátrahagyva a szörnyű asszonyjajt s a kitöltött bosszú dermedt hullámait.

1901—1902

A föld

Ímé – a föld

Amikor Szemen napnyugtakor hazament, öt megvasalt szekeret talált az udvarán, megrakva mindenféle rözmével, még kisbölcső is volt a tetején. A szekerek mellett jó lovak. És a ház előtti padkán öregek és fiatalok ültek, mind vadidegenek. Az öreg, mezítlábas Szemen, cipőivel a válán, azt mondta:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus, jóemberek! Honnan gyüttek, és minek tiszteljem kendteket?

— Bukovinaiak vagyunk, a háború kergetett el hazulról, én Danilo vagyok, ez az öregasszony itt mellettem Marija, a feleségem; ez meg a két menyem, a gyerekekkel s a jányom, szintúgy a gyerekeivel, szeretnénk megéccakázni kendnél, ha befogad.

— Éccakázzanak csak, legyenek vendégeim. Leülök ide kendtek mellé, és elbeszélgetünk, a feleségem meg főz nekünk vacsorát. Második menyecske, még fiatal s ügyes is, ha akar.

— Énnekem meg ez az első, ötven esztendeje, hogy velem van s lám, most megbolondult. Majd eltemetem valahol az útszélen, mert valahol a kerekek alatt hagyta az eszit. Míg a szekérről csak látta a falunkat, meg nem szűnt a sírása, le is szökött a szekérről, de a menyeim utolérték, aztán amikor már nem láthatta a faluját, hát szavát vesztette. És most emitt ül az unokái között, némán . . .

— Ne csudálkozzon rajta, Danilo apó! Szegény, otthagyta a szavát az ablakain, hajlékának arany szentképein, s azok mint a kismadarak repdesnek az üres házban, árván. Imádságot csicseregnek a sarkokban, az anyó pedig néma lesz

nélkülük... No de gyüjjenek be a tiszta szobába, könyörögjenek érte szent Nikolaj előtt, hátha megszületik benne a szó.

S a két öreg ember bevonszolta az öregasszonyt a szentkép elé, és fennhangon imádkoztak. De az öregasszony csak hallgatott.

— A saját szentjeinél hagyta a szavait, és csak ott lelheti meg őket.

Újfent a ház előtt, a padkán.

— Nem az én dógom, hogy megkérdezzem, de mégis, miért hagyták oda kendtek a fődjüket vasalt szekerekkel, holló lovakkal és pöttöm gyerekekkel?

— Szemen bátyó, azért raktam a gyerekeimet holló lovakra és vasalt szekerekre, hogy ne essék bántódásuk. Amikor a pópát s a pópánét megbilincselték, és elhurcolták a hegyekbe, mikor a tanítót éjnek évadján elvitték, isten tudja, hová, és a bírót felakasztották a falu közepin, s még egy katonát is odaállítottak, nehogy valaki eltemesse, lemondtam a fődemről, és a házam népét felültettem vasalt szekerekre, hogy senki meg ne gyalázhassa őket. A cár pravoszláv, mi szintúgy pravoszlávok vagyunk, mégis árulás történt. Ez egy! S kettő — ahová a muszka beteszi a lábát, elsötétül a nap. Van köztük kínai, szibériai s mindenféle vad népségek, az egész világról, a fiatal nőket megerőszakolják, csecsüket levágják, a kisgyerekeket meg vasútra rakják, és szétdobálják a puszta fődeken, szerte a birodalomban... A faluban megvakultak az ablakok, s a harangok elnémultak. Az Isten haragja nehezedett reánk, az egész világ bűneiért. És az irgalmas isten súlyos keze alól próbáltam az enyéimet, a gyerekeimet, elhozni a keresztény világba.

— Hívnak vacsorázni, Danilo, ám ne haragítsa az Istent hiábavaló zúgolódásával.

— Egyenek kendtek, s érjék utol a madarakat, kik isten tudja, hova-merre szállnak. Mi ketten meg, Danilo, kóstoljuk meg ezt a keserűt, s meglehet, hogy a mi fódnek hajló, öreg vállunk felegyenesedik tőle.

Nem fűlt kedve senkinek a vacsorához, a két öreg is csak a pálinkát iszogatta, ételt ők se vettek a szájukba.

— Eredjetek aludni, gyerekeim, a gyerekeitekkel, fessen nektek rózsás álmokat az Isten, mi öregek, még maradunk.

— Danilo, ha meg nem sértem, mondanék valamit kendnek.

— Én az eszem s a haragom a portámon hagytam, akár ki is verhet, hisz láthatja, olyan vagyok, mint a fészketlen öreg madár.

— Az öreg madár ne hagyja ott az öreg fészkét, mert már nem tud újat építeni. Mivel jobb neki, ha az öreg fészekben hajtja le a fejét, mint idegen utak árkában.

— Igaz, Szemen, igaz, ezért a szaváért köszönetet mondok kendnek . . .

— Merhát hova indultak? Az urak s a zsidók után? A császár kasszája előttük nyitva van, de kend előtt zárva. Ha odamennek a másajkúak közé, nagy, hideg falak tövébe, csak dobálja majd a kódussors kendteket a kőrengetegben, már csak álmukban látják a mi szép fődünket, s gémberedett kézzel, révedezve vetik majd a tavaszbúzát, ott a köveken, a sétafikáló urak mulatságára. Az Isten se fogadja magához arról a kőről, ámde kijő a kapu elé, ha a saját fődjén pusztítják el. Forduljon vissza kend a maga fődjire, és kenddel lesz az istenáldás még a bitófán is . . .

— Bűnös vagyok én, Szemenko, bűnös Isten és kend előtt. Hiszen mezeim vannak, szép kövér juhaim, feketék, göndörök. Fordítom is mindjárt a szekeret keletnek, hogy ne haragítsam az Istent.

— A mi sorsunk a földdel van egybekötve, ha elereszted, elvesztél, ha belekapaszkodsz, minden csepp erőt ki-

szí belőled, marékkal szedi ki belőled a lelket; te leborulsz rája, görnyedezel rajta, s ha az ereidet ki is tépi, cserében ád birkanyájat, gulyát, asztagokat. És kárpótlásul az erődért ád egy fészekalja gyereket, unokát, akik kacagnak, mint az ezüst csengettyű, s piroslanak, mint a bangitabogyó... Ne menj, Danilo, az urak s a zsidók után, ne keress cárt, mert nem kell neked cár; legyen akármelyik, csak azért gyün a paraszthoz, hogy az adót vigye...

— Álgya meg az Isten kendet, Szemen, a szaváért; hazamegyek, és legyen úgy minden, ahogy az Isten akarja.

Marija anyó is megszólalt:

— Menjünk haza, Danilo, menjünk...

— Nicsak, ebadta vénasszonya, mihelyt kedve szerint fordult a sor, rögvest megszólalt!

— És most igyunk az egészségünkre; adja Isten, hogy átvészeljék a zord időket, ha pedig meghalunk, porladjanak a csontjaink a hazai födben.

Ivott a két öregember, s az öregasszony is, s nótára gyújtottak. Az anyó ült középen, s két karjával erősen átölelte a két öreget, úgy fújta a nótát:

Olyan az én párom,
Mint galamb az ágon,
Alunni se fekszik éjjel!
A bölcsőt ringatja,
Levélkéit írja,
Beszélget a zúgó széllel...

Dalolásztak hajnalhasadásig, és hajnalhasadtán feldübörögtek a vasalt szekerek, s Danilo hazatért.

Mikor feljött a nap, a két öreg búcsút vett egymástól, megcsókolták egymás fekete kezét, és a pirosló nap a mezsgyéken által messzi vetette árnyukat a földön.

1922

Marija

Marija a ház előtt ült, a padkán, és suttogott.

— Bár sose születnének jányok a világra; csak hánykódnak, mint a kutyák, egyik fődbe ásva, másik a kocsmában, a kozákokkal. Minek is születik isten világára? Buta is, sivár is, még ha koszorút visel is a fején.

Jómaga is elásta titokban két leányát a pincében, amikor kiabálni kezdtek a faluban, hogy megint jönnek a kozákok.

Mit akarnak azok a kozákok, mit keresnek nála? Hisz tátonganak a pajták, a kamrának ajtaja sincs, üres, a ház is csupasz, a szekrények zárját a fődön eszi a rozsda. Nem akarta őket a házban bevárni. Ütött-kopott, kifosztott ház az.

Üldögélt a padkán, s visszaidézte a múltat. Fejét a falnak támasztotta, szürke haja a nap felé csillant, mint az ekevas, sötét szeme magasba taszította homlokát. Amaz barázdákba szökött, s az éles vas nyomán elmenekült ama szerencsétlen, fekete szemektől, melyek egy élet kincseit kutatták a lélek mélyén.

Messze, a hegyek alján bömböltek az ágyúk, lángoltak a falvak, a fekete füst kígyóként tekergőzött a kék égen, és barlangot keresett a kékségben, ahol lemoshatná magáról a vért és a kormot.

Válla mögött az ablakok megreszkettek minden ágyúlövésre. Lehet, hogy a fiai is ott vannak valahol, lehet, hogy már beburkolóztak a hó fehér kendőjébe, folydogál a vérük, és piros virágokat fest.

Erőseknek, egészségeseknek szülte őket, olyanok voltak,

mint a tuskók; ő pedig minél többször gömbölyödött, annál többet dolgozott, s minden gyerek után egyre szebb és vidámabb lett. Annyi teje volt, hogy nemcsak vígan szoptatta, de tejben fürösztheme volna a gyerekeit. Erős, kedves ember volt az ura is, nem is szűkölködtek.

Volt úgy, hogy egész éjjel arattak a mezőn, és a sarlópengés ringatta álomba a gyerekeket, akik bebagyulálva aludtak mögöttük. Mi kellett volna még neki akkor, vagy mitől félt volna? Talán, hogy egy csillag le ne pottyanjon a gyerekek fejére; bár ő olyan fürge volt, hogy még a csillagot is a sarló hegyére kapta volna.

Aztán összekötözték a kévét, s lepihentek. A fiatal férj csókolgatta, s ő kacagásával felverte éjjeli menedékükben a madarakat. Mikor az árnyékuk elérte a mező végét, és a hold lenyugodott, lefeküdtek a kicsik mellé, és reggel a nap egyszerre ébresztette őket a gyerekeikkel. Elvitte őket a forráshoz, lemosta fejükről a harmatot, és a legnagyobb vizet vitt apjának a rocskában. Az ember a mezőn maradt, ő meg hazament velük: egyik a karján, kettő a köténye mellett. És útközben játszadozott velük, mint hajadon lány a pántlikákkal. Szeretgette, becézgette őket. Tán sajnálja rá az időt? Hiszen erős, egészséges, mindent sebtiben megcsinál. A gyerekek szépen nőttek, egyik se maradt le. Iskolába mentek. Bárhol voltak, istápolta őket, cipelte a vállán a kalácsokat s a fehér ingeket, sose fájt a lába. És amikor lázadásért börtönbe zárták őket Lvovban, vonatra ült, s a vonat úgy futott, repült a fiaihoz, mintha elöl, a mozdonyon az ő szíve égett volna. Ott, az úri anyák között érezte magát először egyenlőnek az urakkal, és vigaszára szolgált, hogy a fiai egy sorban hagyták őt ezekkel. Vakációra meg összejöttek a fiai iskolatársai mindenhonnan, s mintha kitágult volna a ház, akkorát nőtt, akár az udvar. Énekeltek, beszélgettek, könyveket olvastak, nyájasak voltak az egyszerű néphez. És a nép köréjük húzó-

dott, körülöttük virágzott: igyekezett a diákértelemmel felérni a parasztjogot, amit az urak réges-rég elástak a palotákban. És vonultak sorban, zászlók lengtek fölöttük, s az emberek utat nyitottak előttük.

És amikor kitört a háború, s a két idősebb fiú cihelődni kezdett, a harmadik sem akart maradni. Egész éjjel készítgette őket az út elé, és szájába tömte öklét, hogy fel ne ébressze őket. És amikor világosodni kezdett hajnaltájon, s látta őket, amint nyugodtan alszanak, ő maga is megnyugodott. Leült melléjük, a fejükhöz, nézte őket csendesen pitymallattól napkeltéig, és ez idő alatt megőszült.

Reggel azt mondta az ember, amikor meglátta:

— A te fejed nevelte őket, hát őszüljön is bele!

Aztán elkísérte őket a városba. Minden lépésnél abban reménykedett, hogy valamelyik idősebb fia feléfordul, és azt mondja:

— Anyám, a legkisebb testvérünket itthagyjuk neked, segítségre és vigasztalásra.

De egyik sem fordult felé, egyikük se mondta e szavakat. A szürke tarlók suttogása bolydult a lelkében, s egyre-egyre fülébe susogta:

„Cserbenhagytak téged, elfelejtették az úrfik a parasztasszonyt."

Keserű cseppecske buggyant ki szívéből, s azon nyomban megmérgezte.

A városban egybesereglettek az ő erejük: együtt úri és paraszt fiak.

Zászlók suhogtak fölöttük, és zengett az ének Ukrajnáról.

A falak tövén az édesanyák tenyerükben tartották szívüket, fuvogatták, lehelgették, hogy ne fájjon annyira. Mikor lenyugodott a nap, odajöttek hozzá mind a hárman, odajöttek elbúcsúzni.

Félrehívta őket az emberektől.

Ingujjából kést vett elő, és azt mondta: a legkisebb, Dmitro hadd maradjon, mert ha nem, menten magába döfi a kést. És ahogy kimondta, rögtön tudta, hogy a világot vágta ketté azzal a késsel: egyik felén maga maradt, a másikon a fiai távolodnak tőle . . . S összeesett.

Mikor felocsúdott, dübörgött a föld a szics-dalokat éneklő menetelők hosszú sora alatt.

Dmitro mellette volt.

— Fussunk utánuk, fiacskám, hogy utolérjem őket, hogy megbocsássanak nekem, buta parasztasszonynak. Rosszul ítélkeztem, de hát tehetek én róla, ha megzavarodott a fejem, amikor az az Ukrajna elveszi a gyerekeimet . . .

Futott és kiabált: Ivan, Andrij! Minden anya futott a fiai után, akik a hosszú, egyenes sorban meneteltek, térdre borultak és jajveszékeltek.

Marija felriadt a félálomhoz hasonló emlékezésből, tördelni kezdte a kezeit és felkiáltott:

— Fiaim, gyerekeim, hol kallódnak a ti fehér csontjaitok? Megyek, összeszedem őket, s a vállamon hozom haza!

Érezte, hogy egymaga maradt a világban, felnézett az égre, és ráeszmélt, hogy már ezután egyes-egyedül lesz e fedél alatt, és már soha többé vissza nem térnek hozzá a fiai, mert az egész világ megbolondult: ember, állat.

Minden itthagyta, ami valaha volt. Pedig még nemrégen senki-semmi nem kívánkozott el. A gyerekek magukkal vitték a jólétet, egyik a másikat rántotta a szakadékba, éjjelente bőgtek a tehenek, bégettek a juhok, a lovak az embereket és egymást tiporták.

S a megbomlott emberek miatt lángba borult a világ, talán azért, hogy mutassa nekik az utat a pokol felé. Ugráltak bele a folyóba, amely izzó bíbort görgetett a hátán, s bosszúálló kardhoz hasonlított, amely végigterül a földtekén. Döngtek, csikorogtak az utak, szörnyű volt a sza-

vuk, s a veszett vadságból támadt bömbölés hogyan falta a vasat s a követ! Úgy tűnt, mintha a föld panaszkodna a sebeire.

És amikor feldübörgött a folyópart, az ágyúk kivetették ősi ágyából a földet. A házak magasba repültek, mint az égő gyapjúgombolyag, a földbe ásott emberek megkövültek, s nem tudták felemelni a kezüket, hogy keresztet vessenek gyerekeikre, a piros folyó zajgott a vértől, s örvénykoszorúk keringtek a holttestek fölött, melyeket csendesen vízbe eresztettek.

Az ütközet után sírokat ástak, s felhozták a holtakat a víz mélyéből.

A mező pár nap alatt temérdek keresztet termett. És e keresztek közt katonák vezették el a legkisebb fiát, mert hóhérnak nevezte a cárt. Azt mondták, Szibériába viszik. Messzi az út odáig, vér folyik majd a fiú lábából, piros nyomok maradnak utána... Majd az öreg vezette el a tiszteket a keresztek mellett, s azóta se került elő.

— Jaj, szegénykéim, itthagytatok engem, hogy a baglyokkal őrizzem puszta pitvarotok.

S mikor Marija fejében az emlékek már-már leplet szőttek fájdalomból, kétségbeesésből, hogy elfedjék szeme elől az élet szakadékát, a kapun keresztül belovagoltak az udvarra a kozákok.

Haragudott, hogy sohasem hagyják nyugton, és így szólt hozzájuk fennhangon:

— Á, jöttök már, rablók!

— Semmit el nem rabolunk mi kendtől, anyácska, csak meg szeretnénk melegedni a házban, eresszen be. A lélek is megfagyott bennünk.

Azt felelte:

— Hát csak menjetek, melegedjetek a hideg házban.

— Hát kend?

— Engem itt is megverhettek a kancsukával, mert a szerelemre, mint látjátok, én már öreg vagyok.

Az egyik kozák — egy kis fiatalka — odalépett hozzá, és szépen kérte, menjen be velük, mert egymagukban ők be nem mennek.

— Mi a kendtekéi vagyunk — mondta.

— Azért tépitek a testünket nagajkával, mert a mieink vagytok, mások meg összeszedik az embereket, és felakasztják őket; hóttak himbálóznak az erdők fáin, még a vadállat is elmenekül . . .

A kis ifjú kozák olyan hosszan s olyan szépen kérte, hogy végül is bement velük a házba.

Megállt az ajtónál, amazok pedig az asztal köré ültek.

— Adjon nekünk pénzért valami ennivalót, anyácska, éhesek vagyunk.

— Mit adjak nektek enni? Ott a polcon a kenyér. De a pénzetek nem kell, mert egyiktek ád, másiktok jön és visszaveszi, még meg is ver. A cárotok olyan hatalmas és gazdag, mégis kenyér nélkül küld el titeket harcolni? Álljatok fel a lócára, onnan eléritek a kenyeret.

A kozák a kenyérrel együtt lehúzta a polcról Sevcsenko képét is, mely arccal a falnak volt fordítva.

— A kenyeret vedd el, de a képet add ide nekem, mert az a fiaimé. A cimboráitok leemelték a falról, a szentképek alól, a földre dobták, és rám parancsoltak, hogy tapossak rá. Én a kebelembe dugtam, és ők korbácsokkal megszaggatták a testemet, de úgy, hogy azt se tudom, mikor mentek el a házból.

Kikapta Sevcsenkót a kozák kezéből, és a kebelébe rejtette.

— Ehelyt lekaszabolhattok, de a képet nem adom!

A kis ifjú kozák, aki olyan szépen kérte, hogy jöjjön be

velük a házba, odament hozzá, megcsókolta a kezét, s azt mondta:

— Anyácskám, én Sevcsenko ünnepéért sokáig ültem a tömlöcben. Nem adná ide nekünk a képet, hogy visszaadjuk a becsületét, s felakasszuk megint a szentképek alá?

— Hát kik vagytok ti? Mifélék? Honnan gyüttök? A zsidóknak megengeditek, hogy megtartsák a hitüket s az írásukat, a miénket pedig mind elpusztítjátok? Most hó fedi az utat, de ha nem fedné, hát láthatnátok, hogy faluszerte, minden úton szétdobálták a könyveinket az olvasókörből. Hiába iparkodott a szegény nép, hogy maga meg a gyerekei szert tegyenek a tudományra, minden a lovak patkója alá került.

— Adja ide nekünk a képet, adja ide.

Lassan előhúzta s odaadta, mert már maga is kíváncsi volt, mit akarnak vele.

Amazok meg egymásra tettek két kenyérdarabot, egyiket a másik fölé, hozzátámasztották a képet, hímzett és csipkés keszkenőket vettek elő, és körbe feldíszítették velük.

— No csak lessétek, kozákok, kedves lesz-e a képnek, ha rablott zsidó holmiba öltöztetitek.

Ekkor előugrott közülük az egyik, a feje már deres, s ledobta magáról a kozákzubbonyt: nem volt rajta ing...

— Ehol e! anyácska, ez a mi rablásunk, mindahányan ing nélkül járunk, bár szerezhetnénk, nem is egyet. Ezek a kendők, amelyekbe Sevcsenkót öltöztettük, a kozákzubbonyból valók, anyácska. Asszonyaink, anyáink, nővéreink tették oda: legyen mivel letakarni a fejünket a harcmezőn, s a varjak ki ne vájják a szemünket.

Marija csak nézte őket, tétován közelebb lépett, és azt mondta:

— Úgy látom, ti olyanok vagytok, akiket szeretnének a fiaim... ukránok...

— Azok vagyunk, s egymást kaszaboljuk.

Marija felmászott a polcra, kivett a szekrényből egy inget, s odaadta annak, aki levetkőzött.

— Vedd magadra, a fiamé, isten tudja, visszajön-e, viseli-e még valaha.

A kozák bátortalanul elvette az inget, s magára öltötte.

— Ne vesztegessük az időt, kozákok, adjátok meg a tiszteletet a bátyónak, a kenyeret majd útközben megesszük. Tudja-e kend, milyen messzi út vár még reánk? — mondta a kozák sztarsina.

Énekelni kezdtek.

Megremegnek az ablakok, a napfényes üvegen kihatoltak a hangok az udvarra, és elszálltak a faluba.

Az asszonyok meghallották, kiálltak a kapuba, odajöttek az ablakhoz, s végül félénken beszállingóztak a pitvarba s a házba.

— Marija, mi van itt nálad? Tán részegek mulattatják a jányaid danolással?

— Nem, ezek nem olyanok, barátok . . .

— Miféle barátok?

— Hát barátok, a mi fajtánk, hallgasd csak, hallgasd!

Marija tág szemmel nézte a kozákokat, s olyan mozdulatot tett, mintha oda akarna szaladni és ki nem engedni dalukat a házból.

Ez az ének lelket öntött belé.

Megmutatta valahol az égen az egész életét. Minden csillagot, amit gyermekkora óta látott, minden harmatot, mely a fejére hullt, minden fuvallatot, amely valaha is cirógatta arcát.

Ez a dal előszedett a lelkéből, mint valami fekete szekrényből, minden szépet, minden csillogót, és szétteregette előtte — magára sem tudott nézni e csodálatos fényességben.

Valahol a hegyekben ül a sasmadár, a dalra meglebben-

nek szárnyai, s e szárnyak szele begyógyítja a szívét, és letörli róla a fekete vért.

Érzi, amint fiacskái csöpp kezükkel belekapaszkodnak a ruhaujjába, s minden hanggal nőttön növekednek. Hallja minden szavukat, amit valaha is kimondtak s minden beszélgetésüket Ukrajnáról. Minden elmosódott, rejtelmes név kirajzolódik csillagfonálból, és pompás kalárisként ölelik át nyakát.

Csillognak a folyók, hazánk ölén szerte, zengve hullnak a tengerbe, és a nép talpra áll. Elöl a fiai, s ő is ott megy velük Ukrajna felé, mert ama Ukrajna sír, jajgat a gyermekeiért, s azt akarja, hogy mindnyájan együtt legyenek.

Ez a jajszó felsír az égre; s az ég leple ráncot vet, szétszakadozik, és a dal megáll az Isten küszöbén, s panaszt emel...

Mikor abbahagyták a dalolást, Marija olyan mozdulatlanul állt, akár egy festett kép.

Az összesereglett asszonysokaságból kilépett egy öreg néne, és odament az asztalhoz.

— Hát ti a mieink vagytok? Hála istennek, hogy végre eljöttetek — mondta.

— Jaj, senki sem szeret minket, szerencsétleneket. Mennyi katonaság átment rajtunk — s egyik se szeretett. Mennyit bántalmazták a népet. Akármerre: a városban, az úton, vagy itt, a falunkban, mindenütt, mindenütt idegenek vagyunk, és senki sem ád hitelt nekünk.

— Ej, mit akarnak kendtek tőlük? Ez nem a mi katonaságunk. Olyanok ők, amilyennek a könyvekben írták le őket régen, vagy megfestették a képeken, amikor még a mieink voltak. De most Moszkva alá tartoznak. Hogy tudnának rajtunk segíteni? Csak csendesen beszélgetnek, hogy senki se hallja.

— Te fiatal vagy, tudsz olvasni, hát jobban tudod. Én mingyárt gondoltam, hogy nem a mieink.

— Csak ki ne mondja, mert ebből nagy bajunk származhat.

Közben a fiatal Katerina is megállt az asztal legszélén.

— Nézzék csak Mariját, a ház asszonyát, egész' megkövült a kendtek énekétől. A fiai után bánkódik, akik elmentek az önkénteseink közé, a legkisebbet meg a muszkák elhurcolták Szibériába! Valahol, olyanok előtt, mint kendtek, piszkolta a kendék cárját, amiért így megkínozza a mi népünket. Amazok elkapták — és odaveszett. Oskolát jártak mindnyájan, rájuk ment a nagy gazdaság. A faluban egy anya sem bánkódik így a fiai után.

— Szegény, szegény Marija! — suttogták az asszonyok.

— Még a háború előtt sírt emeltünk ennek a Sevcsenkónak, aki kendtek előtt áll az asztalon. Más falvak is emeltek az emlékére, hát mi is emeltünk. Nagy gondban vótunk, mert az öregek nem hagyták, hogy napközben csináljuk, a mezei munka miatt, de mi összebeszéltünk, és éccaka csináltuk. Ki lóval együtt, ki talicskával, vót, ki csak ásóval. Akkora sírt emeltünk, mint a harangláb. Marija is hordta a fődet a három fiával... Hajnalodott, mire elkészültünk vele, és mi körbeültük, mert fájt a lábunk. Marija legidősebb fia akkor felmászott a sírdomb tetejére, és annak rendje-módja szerint beszédet mondott hozzánk, hogy erről a sírról majd lenézünk a nagy sírra, Ukrajnára, s hogy mindnyájan egy gondolaton legyünk. Olyan furcsán nézett, mintha a hajnalban csakugyan látta vóna Ukrajnát. Aztán felálltunk, és olyan énekeket énekeltünk, mint az imént kendtek.

S Katerina majdnem a kozák füléhez hajolt, s úgy súgta:

— Kendtek ugyanazokat az énekeket énekelték, mint Marija fiai. Ezért fel ne ébresszék, hadd higgye, hogy a fiai danoltak...

1917

Gyermekkaland

— Vaszilko, fogjad Nasztyát, és vezesd a nagybátyóhoz; amott az ösvényen, az erdő mellett, hisz' tudod. De könnyedén fogd a kezét, és ne rángasd, ő még pici. Ölbe ne vedd, mert még nem bírod el.

Leült, de nagyon fájt, hát lefeküdt.

— Mit tudom én, hova vigyem éccaka? Kend csak haljon meg, mi kend mellett maradunk, majd reggel elmegyünk.

— Látod, Nasztya, a golyó sípolt, és megölte anyját. Te vagy az oka, miért bőgtél, mikor a katona meg akarta ölelni anyját? Mit ártott az neked? Szaladtunk, a golyó fütyült... Most már nem lesz anyád, mehetsz szógálni...

— Már nem szól, már meghótt. Most jól kiporolhatnálak, de te már árva vagy. De mi haszna van egy ilyen jánynak? Mikor a szomszédban meghótt Ivaniha, a jányai mind jajgattak: anyám, édesanyám, merre keressünk, honnan láthassunk... De te még nem tudsz jajgatni, én meg fiú vagyok, hát nekem nem illik...

— Ládd, a katonák fényt eregetnek amarról, mintha vizet csurgatnának a szitán, megvilágosodik tőle s rögvest látni, hol a katona, és ledurrantják. Amaz meg menten lefekszik, mint anyja. Bújjál gyorsan anyja mellé, mert mindjárt repülni fognak a golyók. Hallod, hogy süvítenek...

— Látod, a Nyisztrón túl tűzgolyókat dobálnak a katonák, felrepítik, magasra-magasra, és a golyó ég, ég, s azután kialszik. Játszanak velük, jé, milyen sok van nekik!...

— Ha! ez ágyú! Bum, bum! De ez nem lű emberekre, csak templomba, házba, oskolába.

— Ne félj az ágyútól. Akkora golyó van benne, mint jómagam, és igen nagy, és a kereke akkora, mint a malomkerék. De te semmit sem tudsz, járni is alig tudsz, bezzeg én úgy tudok rugdalózni, mint egy ló . . .

— Bújj el anyja mögé, jé, megint fényt eresztenek, de fehéret-fehéret, mint a fehér kendő, mindjárt reánk fordul, ni, milyen fehérek vagyunk, és már megint fütyülnek a golyók. Hű, ha engem eltalál a golyó, és lefekszek anyja mellé, és meghalok, nem találsz el magad a bátyóhoz. Inkább téged öljön meg a golyó, mert én magam is odatanálok, titeket meg majd eltemet a bátyó.

— Mit bőgsz, azt hiszed, fájna a golyótól? Csak süvít, lyukat fúr a mejjedbe, a lelked meg kifolyik a lyukon és ámen. Ez nem olyan, mint mikor otthon betegágyban fekszel, és pálinkával kenyegetnek . . .

— Enni akarok . . . na hálistennek! Mit adjak neked enni, ha eccer nincs anyja. Adjon anyja! Mondd anyjának, na mondd. Mit szól anyja? Fogd meg a kezét, fogjad már, ni, leesik a keze. Na, nem mondott semmit? Buta kisjány, hisz' elment a lélek anyjából, s a lélek az, ami beszél, kenyeret ád s megver . . .

— Nasztya, bizisten, elagyabugyállak, hát mit adjak neked enni? Nézd a háborút, milyen szép, majd reggel elmegyünk a nagybátyóhoz, és eszünk borscsot . . . Vagy megállj, úgy rémlik, anyjának kenyér van a kebelében . . . Csitt, emitt a kenyér, anyja kebelében, nesze, egyed, még egy ilyen falánk kisjányt . . .

— Megint ereszkedik a kendő, milyen fehér, mint a hó. Felénk tart . . . Jaj, mi van veled, Nasztya? Tyű, a szád csupa vér, a kezed is. Beléd ment a golyó? Jaj, Nasztyuska, szegénykém, feküdj anyja mellé . . . mi mást tehetsz . . .

— Nahát, nem a golyó talált el, hanem a kenyér ivódott

át vérrel anyja kebelében. Ó, ez a ronda jány, mindent befal, mint a disznó, összefented az arcodat s a kezeid vérrel... Hogy viszlek reggel a faluba így összevérezve? Na várj, majd a patak mellett megyünk, és megmosdatlak a hideg vízben, majd bömbölni fogsz, mint akit nyúznak, és még meg is verlek.

— Ha már jóllaktál, feküdj anyja mellé, én meg melléd, te leszel középen, nem esz meg a farkas, aludj, én meg nézem a háborút, te meg melegedj mellettem...

— Lehet, hogy már apját is megölte a golyó a háborúban, és lehet, hogy reggelig még engem is megöl. Akkor aztán, Nasztya, nem lenne senkid, de senkid.

Elaludt. Virradatig remegett fölöttük a világító takaró, majd lassan tovább kúszott, a Dnyeszteren túlra.

1916

A pesztra

Ül Paraszja, a kis pesztra, ölében a kisgyerekkel; körülötte ugyanolyan fiú- és lánypesztrák. Olyan e kis sereg, mintha valaki megrázta volna a vadalmafát, s most szanaszét heverne a földön nagyra nőtt vackora.

Paraszja azt javallja, játsszanak temetést, s jajgassanak.

— Miért épp temetést? És miért jajgassunk?

— Megmondom én, hogy mért. Hallottam, hogy éd'sapám éccaka aszondta, hogy ez a gyerek pusztuljon a házból, mert ez nem a mi gyerekünk, hanem a moszkvai huszáré, aszongya édesapám éd'sanyámnak, vagy öld meg, vagy ásd el, de én meg nem tűröm. Aszongya éd'sanyám: „De hát hogy ássak el egy élő kisdedet?" — „Elébb öldd meg, aztán ásdd el." Még alig pitymallott, s rám rivallt éd'sapám: „Takarodj ezzel a fattyúval!" Azóta várok itt rátok ezzel a gyerekkel, de még aludtatok.

A kis Makszim, akit nagyon érdekeltek a huszárok, kidobta a pendelyéből a maga csöppségét, és tüzetesen szemügyre vette a huszárgyerekek.

— Olyan gyerek ez, mint akármelyik — mondja —, bolond a te apád.

— És hogy akarja apád megfojtani?

— Hát tán nagy dolog megfojtani egy ilyen picikét? Megfojtja és eltemeti.

— Az anyád meg jajgat: jaj, jaj, jaj!

— Jajgassunk, de csak a jányok! A fiúk hallgassanak, mert ti nem jajgattok.

Jajgatnak a lánykák, mint a siratóasszonyok, visszhangzik a rét a temetési jajveszékeléstől.

Dmitriha anyó kikiabál a kapu mögül:

– Micsináltok? Megbolondultatok, jányok, mit jajgattok? Bűn ám a jajgatás, hogyha nincsen halott.

– De a huszárgyerek meg fog halni, anyó, meg fogják fojtani, hát nem bűn, ha elsiratjuk.

Az anyó keresztet vet, és a gyerekek tovább jajgatnak.

1921

A fiúk

A vén Makszim boronálta a tavaszi búzát, derék fiatal lovakkal.

Repültek a boronák a földön, akár a tollpihe. Makszim ledobta fövegét a barázdába, az inge szétnyílott, s a vállára csúszott. Porfelhő száll a boronák alól, beszállta ősz haját és melle szőrzetét. Kurjongatott, mérgelődött, és az emberek a szomszédos földeken azt mondták magukban:

— Vin kutyája, mindig mérges, de még erősen tartja a fiatal lovakat; olyan, mint a dalia, vót neki mit enni-inni fiatalkorától, de mióta elvesztette a két fiát, folyvást kajabál, a mezőn is, meg a faluban is.

Makszim megállította a lovakat.

— Olyan a vén csont, akár a vén fűzfa: a tüze tűrhető, de a lovakkal már nem bírják a hajszát. Mikor már a lábak rogyadoznak a lovak mellett, és táncba kezdenek, akkor azok a lábak már, inkább nem is mondom, hogy mit érnek. Kászálódj fel, öregapó, a kemencesutra, eljött már az idő d.

Megrázta ősz fejét a fekete lósörények alatt, és tovább kiabált:

— A kemencére, barátom, még csak felmásznék, csakhogy hideg, düledező a kemence. Megfeketedtek a szentképek a falon, és a szentek úgy bámulnak a puszta házra, mint az éhes kutyák. Az öregasszony mindig felékesítette őket életében, télilonccal meg búzavirággal, galambokat aranyozott és elébük rakta, hogy kegyelemmel legyenek, derű fészkeljen a házban, s a gyerekek épségben nőjjenek. Most is sok a virág, de már mire kéne! A fiúk nincsenek,

az öregasszonyt letettem a fődbe, ti pedig, istenek, már megbocsássatok a télilonc híján, viseltetek vóna jobban gondot... Gyi, Csillaghomlokú, vágjunk neki, cimborám, a fődnek, míg az Isten így rendeli.

És rótták a mezőt, egyik szélétől a másikig, porba burkolózva, s a boronák harapták, marcangolták a földet, hogy puha ágyat készítsenek elő a magnak.

— Hij, Talpas, nem vagy te ló, de kutya vagy, egészen kirágtad a vállam, seb hátán seb, csak haraptál, haraptál. Ne rángass legalább, megrángatott engem már az élet, hogy a lábamon is alig állok. Hajnaltól szórom eléd a zabot, bár magam még falatot se ettem, csutakollak, öreg könnyeimmel öntözgetlek téged, te meg harapsz. Bezzeg Csillaghomlokú, ember a szememben: egyre követ engem azzal a fekete szemével, ő sajnál engemet, sörényével letörli az öregapó könnyeit: de te gonosz vagy, nincs szíved. A minap is egész nyaláb hajamat kitépted, és a fődre pökted, bele a trágyába. Ez így nem megy, igaz, hogy igen szép ló vagy, de annál komiszabb. A zsidóknak el nem adlak, de ha elgyünne hozzám szent Jurij, istenuccse, eladnálak neki, mennél vele sárkányokat ölni, nem vagy te földmívelésre való, mivel nincsen nyugtod.

Megnyálazta az ujjait, kimosta vállán a sebet, s behintette porral.

— Gyí, lovak, gyerünk, gyerünk...

A boronák elcsendesedtek, a föld megadta magát, szétporladt. Makszim érezte talpa alatt a puhaságát, azt a puhaságot, ami oly ritkán üt tanyát a paraszt lelkében; a föld adja neki ezt a puhaságot, s ezért szereti annyira. Marokszámra szórta a magot s közben mondogatta: „Puha bölcsőt vetek néktek, nőjjetek az égig."

Makszim megnyugodott, már nem kiabált. Hirtelen megállította a lovakat.

— Mi az ördögnek fájsz, te vén szánkatalp? Minden ízed ropog, te bütykös, te.

Hátranézett, meglátta a vér piros fonalát, amely hosszan kúszott a borona után, és leült.

— Üveg ment belé, azanyád! most húzkodhatod, de a fődet műveletlen itt nem hagyod, még ha darabokra szakadsz, akkor se. És te, szegény mező, neked se lesz sok köszöneted az öreg vérből, mert az öreg vér olyan, mint az öreg trágya, semmit se terem; nekem veszteség, de neked nincs hasznod belőle.

Bicegve kifogta a lovakat, a szekérhez vezette őket, s szénát tett eléjük.

— Te nap, ne ráncold a homlokod az öregre, amiért idő előtt csinál delet, mert nincs mivel járni az öregnek...

Kenyeret, szalonnát s egy flaskát szedett elő a tarisznyából, kimosta a sebet pálinkával, majd szakított egy csíkot az ingujjából, betekerte vele a lábát, s megkötötte a zsák zsinegével.

— Most aztán fájsz vagy nem fájsz, ahogy te akarod, ámde cipelni fogsz.

Jót húzott a pálinkából, fogta a kenyeret, beleharapott, és újfent mérgesen rikkantott:

— Ez kenyér? Hisz' ez csak arra jó, hogy a zsidó lovát csutakolják vele, valamirevaló lónak feltöri a bőrét. Jár a nyakamra ez a sok szingyola: „Apóka — mongyák —, majd sütünk mi, majd mosunk mi kendnek, csak irassa ránk a fődjit." Ezek a rongyos kuvaszok azt gondolják, tán nekik tartogatom a fődemet? Ha meghalok, virágocskák nőjenek az én mezőmön, és piciny fejecskéjükkel imádságot susogjanak az öregapóért.

A kenyeret mérgesen eldobta, jó messzi a barázdába.

— Beletörnek a fogaim ebbe az olajpogácsába. Igyunk pálinkát, Makszim, az legalább simán csúszik...

— Elhallgass, hallod-e, ne csipogj itt a fejem fölött. Ki-

nek danolsz? Ennek a toprongyos, összerágdosott öregapónak? Hess a magas égre, és mondd meg az istenednek, hogy ne küldjön ide nekem bolond madarakat dalolászni, ám ha olyan nagy az ő hatalma, adja vissza a fiaimat. Mert az ő akaratából maradtam egyedül kerek e világon. Ne mulattasson engem az istened madárszóval, hordd el magad!

És követ dobott a pacsirta felé, de a pacsirta még szebben cifrázta a feje fölött, és nem akart Istenhez repülni.

— Hej, madár, nem értel te semmit, semmit. Amikor még az én kis Ivanom űzködött téged, hogy megfogjon, amikor kereste a fészked a mezsgyéken, s furulyázott, akkor okosan cselekedted, madárka, hogy énekeltél, mert akkor így kellett cselekedni. Alant a te dalod s Ivan furulyája, fölöttetek a nap, s ti az Isten hangját hintettétek fölém, a villogó ekék fölé, az egész világra. És Isten a napon át, mint aranyszitán által, szórta ránk a fényességet, az egész főd s minden ember aranytól ragyogott. S a nap dagasztotta a tavaszt a fődön, mint egy nagy teknőben...

— S mi kivettük a kalácsot abból a teknőből, muzsikaszó köszöntötte ama kalácsokat, és az ifjak a virágdíszben egymásba szerettek, és mentek a menyegzőre, és görgött a tavasz, mint a tenger, mint az áradás. Akkoron, madárka, úgy csobbant a dalod a szívembe, mint friss víz az új csobolyóba.

— Eredj hát, madár, olyan vidékre, ahol még nem szedték ki a kalácsot, és nem koncolták fel a gyerekeket.

Két kezébe fogta ősz fejét, és leborult a földre.

— Szégyen reád, te ősz fej, szégyelld magad, amiért kárálsz és sápítozol, mint egy rinyázó vénasszony, hisz' rajtad már úgyse segít semmi ezen a világon...

— Hej, fiaim, fiaim, merre van a fejetek lehajtva? Nemhogy a fődemet, de lelkemet is odaadnám érte, ha véres lábbal oda vánszoroghatnék a sírotokhoz. Uramisten, azt

hazudják az aranykönyvek a templomban, hogy vót neked egy fiad, azt hazudják, hogy vót neked. S hogy te feltámasztottad a tied, azt mondják. De én nem azt mondom neked, hogy támasszad fel az enyéimet, csak azt mondom: mutasd meg a sírjukat, hadd feküdjek melléjük. Te belátod az egész világot, de az én sírjaim fölött vakká váltál...

— Repedjen meg ez a kék kupolád, ahogy az én szívem megrepedt...

— Vagy valamelyikük kedvese gyünne el az öreghez, hiszen öleltétek őket, fehér ágyba feküdtetek velük?! Hisz' olyanok vótak, mint a göndör tölgyek... Hozd el, jányom, a karodon a kölyköcskét, ne restelkedj, gyere. Nagyapó a lábad elé teríti minden szőttesét, és a legfinomabb vászonból kanyarint pelenkát a gyermekcsének. Hiszen pártában maradtál, és sirdogálsz szégyenedben.

És az apó felemelte a két karját, s így kiáltotta bele a világba:

— Gyere, kicsi menyem, gyere az apádhoz, nem kell nekünk a pap!

Hangosan felzokogott, a földhöz simult, azzal törölte le a könnyeit, úgyhogy megfeketült tőle. És tovább esdekelt:

— Vagy gyere te másik, gyerektelen kedves. Hadd látom meg nyakadon az ő kezét, ajakadon az ő piros ajkát, és a szemeidből, akár a mély kútból, kifogom az ő szemeit, és elrejtem a szívembe, mint a skatulyába. Mint a kutya szimatolnám tenyereden az ő fürtös haját... Gyere, kedves, gyere, szánd meg az öreget.

— Ti még a világon vagytok, de ők már nincsenek, se egyik, se másik, találjátok hát meg az utat énhozzám, s hozzatok hírt róluk. Szórjatok hives harmatot az én ősz hajamra, melynek minden szála süt, mint a tüzes drót. Lángol az én fejem ama tűztől.

És marokkal tépte ősz haját fejéről, s ledobta a földre.

— Égesd a fődet, te fehér haj, magamon én már el nem visellek.

És végsőkig elerőtlenedve simult végig a földön. Sokáig feküdt hangtalanul, majd csendesen mesélni kezdett:

— Elgyütt Andrij utoljára, az én tanult fiam. „Apa — mongya —, megyünk harcolni Ukrajnáért." — „Ugyan milyen Ukrajnáért?" Kardja hegyével felemelt egy földrögöt s aszongya: „Emitt van Ukrajna, meg emitt — és a kardot mellének szegezte —, emitt van a vére. Megyünk visszavenni a fődünk az ellenségtől. Aggyon nekem — mongya — fehér inget, aggyon tiszta vizet, hogy megmosakodjak, és éljen egészségben." Kardja villanása majdnem megvakított. „Fiam — mondom neki —, van nekem náladnál egy kisebb fiam is, Ivan, vidd magaddal őt is erre a nagy ügyre, hiszen van ereje, hadd ássalak bele mind a kettőtöket a hazai fődbe, hogy gyökeretekből ki ne szakíthasson az ellenség, a maga javára." — „Jól van, apám — mongya —, megyünk mind a ketten." Ahogy ezt az öregasszony meghallotta, mingyárt láttam, hogy a halál körülkerítette fehér kendőjével... Indultam a küszöb felé, és mintha hallottam vóna, hogy a szemei kiesnek és mint élettelen kövek, gurulnak a fődön. Ez csak rémlett nekem, hanem a fény örökre kialudt akkor a homlokán...

— És reggel mindketten elmentek, az öregasszony a kapuhoz támaszkodott, semmit se szólt, de olyan messziről nézett, mintha a magas égből nézne. És amikor felültettem őket a vasútra, azt mondtam: „Andrij, Ivan, meg ne hátráljatok, s gondoljatok énrám, hogy egyes-egyedül vagyok, mert anyátok meghótt a kapuban..."

Makszim estelig hajtotta a lovakat a mezőn, s már nem kiabált, teljesen elnémult. A birkákat terelő gyerekek s a parasztok, kik a közelében pengették ekéiket, nem merték köszönteni. Összesározva, toprongyosan, sántán, már-már földre roskadt.

Késő este lett, mire Makszim ellátta a teheneket s a lovakat, megfejte a juhokat. Bement a házba.

— Egész' elcsendesedtél, te szegény, megdermedtél, mintha valaki kést döfött vóna beléd, szavad sincsen... Majd megpiszkálom egy kicsit benned a tüzet...

Puliszkát főzött, tiszta inget öltött, megvacsorázott és megnyugodott. Aztán leborult a földre, s így imádkozott:

— Ó, Istennek anyja, légy a gazdasszonyom; te a fiaddal középen, melletted kétoldalról Andrij és Ivan... Te egy fiat adtál, én meg kettőt!

1922

Háborús károk

A deres fejű biztos „forspán"-nal érkezett a faluba és csodálkozott, hogy az még milyen fehér, tiszta.

„Ezeknek a parasztoknak, gondolta, még az ördög sem árthat, nemhogy a háború, falnak mint a disznók, és román pálinkával locsolják a torkukat. Kíváncsi vagyok, eljönnek-e, s vajon mennyi sápot adnak. Én aztán értem a módját, hogyan kopasszam meg őket . . ."

Makszim Oniscsuk meglátta házából az urat, s nyomban szaladt a sarokba, hogy elbújjon.

— Honnan szedett össze ez a Lengyelország ennyi törpeuraságot! Hozzuk-visszük őket, hogy már alig győzzük. Jobban teszem, ha elbúvok, s majd a feleségem azt mondja, hogy a malomban vagyok. Már az oldalamon jön ki ezt a sáskahadat fuvarozni.

Az öreg Kuflik kiállt a kapuba, mert nem volt lova s ennélfogva félnivalója se.

— Kövér, mint a hízott disznó, minden gazdag menekül a házba, hogy ne kelljen forspánra menni.

Az agg Varvara „Dicsértessék"-kel köszöntötte, s azt suttogta:

— Ez valami vén pudvás, ez nem fog éccaka rajcsúrozni a rendőrrel s a fiatal fehérnép szoknyáját markolászni . . .

A plébános atya, mint a csikó, nyargalt be a házba, hogy a biztos észre ne vegye.

— Lelkem, az ördög már megint a nyakunkra hozott holmi hivatalnokot, takarítsatok ki, és csináljatok valami jobb ebédet.

— Ezeknek a polyákoknak aztán van étvágyuk . . .

A tanító mélyen meghajolt a biztos előtt, s azt mondta: „Hódolatom", mert nem kellett attól tartania, hogy a biztos úr hozzá tér be vendégségbe.

A faluközösség irodája előtt a bíró a falutanács tagjaival várta a biztost. A bíró azt mondja:

— Jóemberek, én ezt már nem bírom, az öregasszony kikerget a házból, a gyerekeim úgy beszélnek velem, mint a kutyával. Nincs nyugalmam se éjjel, se nappal: most élelmet szerezz nekik, most pálinkát, járd velük a falut lázadók után, keress katonapuskát, Bécsből jött leveleket, túrd fel a fődet, szaglássz, nem készül-e árulás Lengyelország ellen. S közben az ajtó olyan rosszul záródik, hogy télen az öregasszony megfagy a kemencén. Keressetek magatoknak más bírót, én már nem bírom cipelni ezt a terhet. Ehol e! már jön is, hogy törné ki a rossz nyavalya!

— Bíró uram, hol vannak az emberek? Megmondtam magának, hogy mindenki legyen az irodánál.

— Küldöncöket menesztettem, megmondták a népnek, hogy gyüjjenek el, lehet, hogy még összegyünnek.

— Bolond a paraszt! Bezzeg, mikor fizetni kell, lekapja a könyvecskét a gerendáról, kebelébe rejti, és napokig készül, hogy jókor kifizethesse az adót. De ha arról van szó, hogy pénzt kaphat, a kemencén gubbaszt. Eh, vigye el magukat az ördög, legalább kevesebb munkám lesz, a fizetés így is ugyanannyi.

— Megkövetem az urat, kijutott már nékünk éppen elég, hogy már el se bírjuk . . .

— Nem vitatom, gazduram, hogy az osztrák uralom alatt így volt, de nálunk másképp lesz.

— Adja az Isten . . .

— Bíró, kezdjük magával, összeírjuk, milyen háborús károkat szenvedett. Aki nem jön, magára vessen.

— Neve?

— Mihajlo Vahnyuk.

— Hány holdja van?
— Hogyhogy hány? Szétvitték a gyerekeim...
— De hányat művel meg?
— Talán tízet, lehet többet, lehet kevesebbet.
— Írjunk tizenkettőt.
— Annyi nincsen.
— Akkor írjunk tizenegyet.
— Ússe kő...
— Milyen háborús károkat szenvedett?
— Még hogy milyen károkat? Mintha bizony megtérítené valaki? Beszélni is haszontalan arról, nemhogy még leírni...
— Maga ezt nem érti, elöljáró uram. A muszkákat Varsó alatt rapityára vertük, Bécsből és Budapestről összeszedünk minden aranyat, s azzal az arannyal minden háborús kárt megtérítünk.
— Angyal szóljon kegyelmedből...
— Maguk és mi — most már egyek vagyunk.
— Ó, ki tudja azt még, mi marad, mi nem.
— Lengyelország marad, és ha maguknak van eszük, elfogadják az aranyat a magyaroktól, a németektől meg a muszkáktól, és jólétben élnek a lengyel fennhatóság alatt. A lázadókat meg kergessék el a faluból. Na, elöljáró uram, hát mennyi a kára?
— Hát az osztrákok elvittek két lovat meg egy szekeret, még a háború elején. Két ló meg egy szekér, az ezer korona. A muszkák elvittek egy tehenet meg egy bornyút, a kettőért nyolcszáz koronát számítok.
— Mi volt még?
— Hát, a magyarok levágtak két malacot, az háromszáz koronát ér...
— Mi volt még?
— Hogy tudnék én mindenre emlékezni, meg minek is észben tartani a rosszat? Az is jó, hogy elmúlt.

— Nem, csak diktáljon be mindent, mert mi mindent megtérítünk.

— Hát, elvitték a vánkosokat, a darócvásznat, az összes szalonnát elszedték, és még a szánt, és a tűzifát a ház mellől; hogy tudhatnék mindent felidézni?

— Na látja, Vahnyuk úr, a maga kára összesen kétezer hatszáz koronát tesz ki, mármost számítsa át márkára: megél belőle a világ végéig.

— Eh, uram, az Isten fogja azokat a koronákat számlálni, márka pedig nem kell nekem.

— Akkor ajándékozza nekem ezt a kárt, és én ebben a minutában adok érte magának ezer koronát.

— Miért ajándékoznék nagyobb uraknak, mint én vagyok?

A tanácstagok ugyanilyen ímmel-ámmal diktálták be a károkat, de a falusiak, akik később szállingóztak oda, átszámolták a bírónak az aranykoronát márkára, és nem egy közölük sajnálni kezdte, hogy nem volt semmi kára. Amikor Kalman, a zsidó egy teljes órán át diktálta a veszteségeit, a legcsekélyebbet sem hagyva el, a parasztok zúgolódni kezdtek:

— Ó, a semmirekellő, kerek háromezer koronát felszámolt, pedig a sánta Dmitro dugdosta magánál minden vagyonát, és nézzék, mennyi pénzt zsebel be.

— Én a Kárpátokban, két hónapon keresztül, nyers kolompért ettem, elvesztettem a lovaimat meg a szekeremet, alig tudtam hazavergődni, s utána félévig feküdtem betegen, és mégse számítják be . . .

Amíg vitatkoztak, a többiek szétszaladtak a faluban, összetoborozták a szomszédokat s az atyafiságot, hogy el ne szalajtsák az aranykoronákat. Egy óra múlva az egész falu ott állt a közlegelőn. A biztos azt mondta:

— Látom, jóemberek, hogy okos falu a maguk faluja,

össze is írom minden kárukat, de most megyek enni, mert megéheztem.

A bíróval s a tanácstagokkal együtt elmentek Kalmanhoz, ott hosszasan falatoztak és olyan pirosan jöttek ki, mint a rák. Korcs, a tanácstag már tudta, hogy a biztos román pálinkára, vajra, tyúkra és tojásra tart igényt. És cserében a fáradozásért, hogy az embereket a biztosnak eme szükségéről értesítse, Korcs tanácstag azt az ígéretet kapta, hogy legkésőbb egy hónapon belül megkapja a háborús kártérítést. És amíg az úr az irodában írt, az asszonyok mindenféle jókat összehordtak a biztos kamarájába, az emberek meg ingujjukban hozták a román pálinkát. A rendőr és Korcs hamarosan szintén kipirultak, és a hozzátartozóik nemkülönben.

Az egész közlegelő felpezsdült, megvidámodott, s az emberek éjfélig is szívesen eltanyáztak, míg a biztos írta a károkat. Korcs tanácstag gondoskodott róla, hogy minél több tyúk és tojás kerüljön a biztosnak s kiváltképpen minél több román pálinka.

Éjfél tájban a parasztok, mint méhraj az anyát, körülvették az urat, és elkísérték Kalmanhoz vacsorázni. Hajnalfelé felültették a biztost a forspánra, felpakolták tyúkokkal, tojásokkal, román pálinkával, és szerencsés utat kívánva neki s Mikolajnak, vígan hazatértek.

Csak Szvic maradt Kalmannál. Kivilágos virradatig rikoltozta részegen:

— Hogy a nyavalya törje ki azokat a muszkákat, amiért énnálam semmi kárt se tettek!

Ám amint Mikolaj a jó lovakkal keresztülhajtott a sűrű erdőn, legények támadták meg őt és a biztost, elszedtek minden adományt, őket meg jól elagyabugyálták. Rácsördítettek néhányat a lovakra, és az úr s Mikolaj csak a város határában ocsúdott fel. Törölgették arcukról a vért: Mikolaj az ingujjával, az úr zsebkendővel.

— Züllött fráterek, ilyen szemét népség! És még azt hiszik, hogy kártérítést kapnak? Azt ugyan leshetik!

Így is történt.

1925

Morituri

Minden vasár- és ünnepnap már napkelte előtt egybegyűltek Timka borbélynál, hogy beretválkozzanak, s megnyírassák a sörényüket. Ki kenyeret, ki szalonnát, ki egyéb élelmet hozott neki hazulról, de pénzt sose adtak. Timkának már nem sok törzsvendége maradt a faluban, mert egyesek elhaltak, mások meg elestek a háborúban. De harminc év alatt hagyománnyá vált ez a baráti tanyázás.

— Csak ne színák ezt a büdös kapadohányt, mert elpusztulok tőle, s ne nyerítenének, mint a lovak, mert megsiketülök.

— Maradj csendben, Nasztya, siket vagy te már régen.

— Már hogyne siketülnék meg ilyen malomban, szégyelljék magukat, vén rosszcsontok.

— Miért hallgatja kend a fogatlan fésű muzsikáját? — mondja Timka.

— Ó, be fájintos uram van, nézzék mán a vén lajtorját! Hisz' egyebet se tud, mint krákogni, köpködni . . .

— Jár a nyelved, mint a daráló . . .

— Pfi . . . vénség, te.

— Ő még mindig úgy akarná, mint hajdan, hogy megpaskolják a puhább felin, de szegénynek, tisztesség ne essék szólván, már rég nincs puhája.

— Hogy nem átall szent vasárnap ilyet mondani, az istenkáromlója, pedig a fél lába már a sírban van.

— Hadd legyen, de vénasszonyokkal akkor se cicázok.

Kacagás, kuncogás, Nasztya köhögése.

— Hé, Timka, fogd azt a harapófogót, és húzd ki a fogamat, egész éccaka a falat kapartam.

— Mék fogad fáj?

— Az ott, ni . . .

Vaszil kitátja a száját, és elővillantja fehér fogsorát.

— Mi az ördög van a fogaiddal? Olyan fogak ezek, hogy a vasat is átharapják.

— De ha eccer megveszek a kíntól.

— Márpedig istentisztelet előtt ki nem húzom, barátocskám. Tűrjél, ha tudsz mise végeztéig, addig biz én vért nem ontok.

— Hijnye, hát az állkapcánkból meg a pofázmányunkból tán nem csapolod a vért mise előtt?

— Az más, azt nem készakarva.

— Próbáld pálinkával, Vaszja.

— Végigjárták a gyerekek az egész falut — és nincs.

— Nesti rumunesti.

— No, én mindjárt szerzek, csak el kell menni érte a faluvégre.

— Hányan vagyunk?

Összeszámlálták.

— Ha egy litert veszel, az elég lesz.

Lassan kotorták elő a pénzüket, mintha nehezükre esne, de titkon örülve az ígérkező mulatságnak.

— Verjék fel a szappanyt, akik beretválkozni akarnak, akik meg nyiratkozás végett gyüttek, üljenek le, mert mingyárt kél a nap.

— Hej, Timka, te istenadta, legalább trafikot tartanál, sodrópapírral, mert aki a kezed alól kiszabadul, egy egész könyvecskét felragaszthat a képire, hogy ki ne folyjon a vére.

— Mert neked, Mikola, olyan szívós sörtéd van, hogy

hamarább megberetválnék egy vadkant, s bocsájtanám a templomba, mint téged.

— Neked semmi se jó. Jurkát meg azért becsmérled, mert lágy a szakálla.

— Mert ammeg hitvány szőr, mint a jányok hóna alatt... Mán a kezem is reszket, nem is tudom, hogy nyúzlak le mindőtöket, s ha valaméktek netán kitőti a számadását, még úgy se tudom, hogy és mint fektetem lócára.

A nap már jócskán feljött, Timka vendégei papírcsíkokkal összevissza ragasztva ültek, s várták a pálinkát.

Valahára megjött Mikita a flaskával, és amíg beretválkozott, a pálinka, a felszeletelt kenyér s a fokhagyma ott állt az asztalon.

— Igyunk, barátaim, nem élünk örökké! Minek sajnálnánk magunktól.

— Ha valaki hozna nekünk ebből a lőréből, még csak eléldegélnénk valahogy. Hiszen bírót immár nem állítunk, tanácsot nem választunk, küldöttséget se menesztünk.

— Most mindent áttelepítettek az olvasókörbe, ott van most a hivatal.

— Az ám, szép hivatal, jányok paktálnak a legényekkel, a legények a jányokkal, szégyen és szemérem nélkül ölelkeznek, vigalmakat csapnak, s pénzért vesztegetik a belépőt.

— Ilyen mulatságokban lelik örömüket, de ne téltsd őket, van nekik magukhoz való eszük, világot járt fiatalok ezek. Lengyelországot nem akarják semmi áron, az urasági fődeket akarják szétosztani.

— Istenuccse, igazuk van, ne is mondjanak egy szót se, ezzel a Lengyelországgal senki sem tud megbékélni: birtokadó, jövedelmi adó, fődadó, még a kutyát, a trágyát is megadóztatják... mindent a világon!

— No de tehetünk ellene! Hát isten éltessen, Nasztya, ne zsörtölődj velünk, mert már válófélben vagyunk, lelkem.

— Hát mit mondjak kendteknek, isten éltesse kendteket is, csak be ne füllesszék a fejük, mint valamék pünkösdön: a nép megyen a templomba, a falu ződ lombbal díszítve, kendtek meg a levelestikon alatt feküsznek, mint a tölgyfatuskó...

— Akkor vót „geld", hol vannak mán azok az idők?

Még sokáig eldiskuráltak, és két kupicát meghagytak Vaszilijnek, a fájós fogára.

— Menjetek már hazafelé, mikor szednek össze benneteket az asszonyok a templomba, mikor seprem én ki ezt a sok hajat, ezt a sok fehér lósörényt...

Kiléptek a házból, piros arccal, melyet a nap hosszú éveken át perzselt; most is rögtön beléjük csimpaszkodott, és ők vitték hazafelé.

— Mingyárt kitör a vihar — mondta Mikola Makszimovnak.

— Milyen vihar, fütyülj a gyerekekre!

— A gyerekekre még fütyülnék, hanem a vénasszony! A szemit is majd kinézi, úgy vár, hogy megfésüljön.

— Hát megfésülködsz magad.

— Már hogy hagyná ő azt, igen szeret vadászgatni a bozontomban, és rögvest megérzi, ha pálinkát ittam. Akkor aztán rákezdi: hát nincs benned szégyen, öreg, se az Isten napja, se az emberek előtt!...

— Hát bújj el a pajtában.

— Hiába, akár hónapokig is keresne egyfolytában a fésűjével...

1925

Hric apó

Útra keltem, hogy meglátogassam öreg barátomat, Hricet. Régen megsiketült, s nehéz vele beszélgetni. Zöld ágacskát tartott a kezében, és kisunokája ült mellette a füvön.

— A legjobbkor érkezett, éppen most születtem újra. Csak még azt nem tudom, kisgyermekké válok-é, avagy szégyent hozok vén fejemre. Hallom a muzsikát, amit akkor húztak, mikor az én öreg párom feleségül együtt hozzám, csak úgy szaporázza a fülemben. Mostig — mintha ólmot öntöttek vóna belé. Kínszenvedés siketnek lenni, a szavak elfonnyadnak a nyelven, az öregasszony csak somolyog rajtam, s csicseg, mint a szajkó, a fülembe. Nem úgy, mint hajdan a vecséken, mikor másokat is meghallgattam, s jómagam is szóltam a néphez az emelvényről. Úgy bánkódtam az emberi szó után, hogy legszívesebben befalaztattam vón magam. Keserves egy dolog, amikor az élő testet benövi a kéreg, hogy olyanná válik, akár a fatuskó.

— Az ember csak ül kényszeredetten a saját lelkében, mint a bedőlt házban, ahol minden szét van dúlva s feje tetejin áll. Akárha a setétségbül, akárha a szürke hamuból húzkodná összetört kincseit, s törülgetné kezét a korom-tól. Édes gyerekei idegenné válnak, én még azt is elfeledtem, hogy kicsik is vótak.

— Rég vót, amikor Cseremosból, a Prut tájáról és a Dnyiszter mellől elindultunk a városba, sokan vótunk, csupa gazdálkodó, s vittük a fiúkat oskolába. Olyan csendesek vótak a város piacán, mint az útfélre dobált halak,

elcpedtek, úgy futottak vón a zöld mezőre. Az anyák ülnek a szekéren, rínak, s titkon átkozzák a tanácsadóinkat, de mi apák, dagadtunk a boldogságtól: addig, mondjuk, amíg a gyerekeinket kitaníttatjuk, járjuk a bolondját, és szógáljuk az urakat, de majd aztán elkergetjük az urakat. S míg a gyerekeink az oskolában cseperedtek, mi, meglett gazdák, úgy zsuzsogtunk körülöttük, mint a méh a virág körül.

— Az a nyomorúság, mikor belecseppentem a mély verembe, mintha cementtel falaztak vóna be — olyanná formált, hogy lassan-lassan mindent elfeledtem, ami az életben örömömre szógált. És amikor néhány napja új erőt éreztem magamban, ládd, én uramisten, minden napfény, ami három nemzedéken által záporzott reám, feltámadt bennem, és a búza, amit learattam, immég cséplésre vár. Olyan gazdag vagyok én most, hogy még eltáplálnám akár széles Ukrajnánkat. A fagyok, mik életemben dúltak, csikorogtak, lábra állítottak... Megyek a gyerekekhez, az öregasszony dugig megrakja a zsákot, ezzel is, azzal is, nem sajnált engem, felnyergelt, mint egy lovat. Én meg megyek, szélben, hóviharban, megyek örömmel, vidáman, mert előttem a gyerekek, hátam megett a fehér ház.

— Amazok egészségesek, nőlnek és tanulnak.

— Pihengetek az útszélen, mint a tölgy, gyökerei jó erősen megkapaszkodnak a fődben, ágai az ég magasán, oskolában. Most, hogy feléledtem, és erőre kaptam, megyek tovább az utamon, mert teli a keblem jó és gyöngéd szeretettel.

— Hej, amikor elvégezték az iskolát, azok a mi gyerekeink, mikor mellénk álltak, mi meg körülsereglettük őket! Mit tehetnek itt már a csendőrök, kegyelmes uraim! Megyünk az ezernyi gyerek után, erősek, okosak, a mieink az

élen. Feláll Franko, s olyan sugaras homlokkal, mint a nap, csendes szóval tanít minket, mert ő mindent tudott. Elmondja nekünk, hogy ha majd mindnyájan megjárjuk a börtönt a parasztok ügyéért, senki sem fog többé félni... És Pavlik, már-már alig pihegve – menthetetlen vót –, lelkes, véznácska hangján a mi szegénységünkről beszél, és hátul, az ajtónál Trilovszkij közbe-közbekiált, fel van szalagozva, mint egy leány, s minduntalan dohog, és a fiatalok épp ezért egyre közelebb húzódnak hozzá. Eccóval: zengett a fődet a városban a talpunk alatt, és félelmében sok úri pereputty hessent ki fészkéből.

– És amikor Franko betért hozzám a fiatalokkal, hogy megéccakázzanak nálam, a feleségem, bárhogy ellene vót a gyűlésezésnek, mégse zsémbelt veem, hogy kicsi a ház, mert látta, hogy a mi ifjú írástudóink olyan boldogok és sugárzóak vótak őmellette, mintha mindegyiknek aranykalászt rakott vón a homlokára. Én meg odatámaszkodtam a kertben a kőrisfához, és azt mondtam: „Uramisten, megvidámítottad a te világodat eme csillagokkal, bennünket meg, szegény parasztokat, megvidámítottál Frankóval. Ezért minden nap hálaimát mondok neked."

– S odabe' a házban azt mondtam neki: „Jómagam nem tudok olvasni, a fiaim olvassák fel nekem sorban a kegyelmed írásait, a régieket is, meg az újakat is. Bárcsak erőt adna kegyelmednek az Isten, hogy felkutassa minden irományunkat, a fődben, a régi kolostorokban, s azokat is, melyek be vannak falazva az úri palotákban. Tartson meg emlékezetében minket, hacsak valamelyest is." Másnap kivittem a vasúthoz, és útközben szembe találkoztam holmi urasággal, olyan lovakkal együtt, mint a sárkányparipák, de én ki nem tértem az útjából, s a kalpagom se vettem le. Szegény földesúr, te, nem olyan urat viszek én, mint te vagy!

– Egyre növekedtünk, gyerekeink egyre szaporodtak, s

egyazon lélek élt valamennyiükben. A háború sokakat a nyirkos fődbe tett, s akik megmaradtak – akiket mi felneveltünk, és Franko tanított –, egy ukrán csapatot hoztak létre, és annak a csapatnak, aszongya, Ukrajnának kell lennie. Aki ezekben az időkben nem látott minket, annak úgy látszik, nem jutott Isten szerelméből.

– Elmentek az unokák, még a jányunokámat is elkísértem, hogy a kórházban istápolja a betegeket. Egy se jött vissza. Az öregasszony eszét vesztette, engem szidott, Ukrajnát átkozta. Egész életedben, mongya, gyűlésekre jártál, a gyerekeidnek is ezt parancsoltad, te küldted őket fejjel a falnak. A gyerekek semmit se mondanak, elkerülnek engem, ki a gyerekeik csontját szerteszórtam a világon.

– Már ott tartottam, hogy elmegyek az unokák után, de a polyákok elfogtak a határon, és hazahurcoltak. Hosszú éveken át az udvarban húztam meg magam, még enni se mertem bemenni a házba; fekhelyet csináltam magamnak a barmok közt, ott töltöttem telet, nyarat. Megsiketültem, megvakultam, nem vettem magamhoz legföllebb kolompért s egy kis vizet. Így fordult el tőlem a világ és a gyerekeim.

– De azok a legnyomorultabbak, akik a mieink vótak, és most kiszolgálják ezt a rendet. Mert ha beállít a lengyel csendőr, és forspánra vinné a fiamat, fogom az ostort, és felülök a szekérre, s megyek, ahova kell.

– Na, öreg, hát hol a ti Ukrajnátok, hány hold fődet akartál az uraságtól, milyen miniszter lett vóna az unokád?

– Süket vagyok – mondom –, nem hallok semmit. És csak hajtom a fogatot, akár jányokat visznek, akár az utcák szemetjét szállítom, s ezzel megtettem a szógálatot. De a mieink közül azok, akik idegen szógálatba álltak, elfordítják tőlem a fejüket, mintha sose láttak vóna, úgy

futnak a nyomorultak, mint a kutyák, ha a gazda kiereszti őket a puszta mezőre. De egy fiatal tanítónő mégiscsak megismert. Nem sír, nem nyavalyog. — Micsináljak, Hric apó, az igazgatóm megköveteli, hogy kövessem a hitvallását. — Ne menj olyanokhoz vendégségbe, lelkem — mondom —, akik a te hitedet bemocskolják, hanem maradj magadnak a házban, és egyél fekete kenyeret.

— Hanem most egy nagy kérésem lenne kegyelmedhez. Ki tudhatja, meddig leszek ilyen egészséges, sokáig-é vagy rövid ideig, mert újjászülettem... De ha meg találnék halni, gyüjjön ide mingyárt, mert attól félek, hogyha lehunyom a szemem, a gyerekeim lekopasztják a falat, és Sevcsenkót, Frankót meg a többieket a padlásra dobják. Hiszen ők okozták a gyerekeik vesztét, rájuk se tudnak nézni, majd amikor én már a koporsóban fekszek, kérdezze meg a gyerekeimtől az emberek füle hallatára, ugyanolyan becsben tartják-e majd a képeimet, amilyenben én tartottam, vagy arccal a fal felé fordítják-é, hogy kedvükre tegyenek az adóbehajtóknak meg a csendőröknek. Ez a kisunokám még csak tisztelné az én barátaimat, de hol lenne még neki szava?

— Ha a gyerekeim nem akarnák tiszteletben tartani az én szentjeimet, arra kérem kegyelmedet, vásároljon egy bőrskatulát, s tegye őket abban a mejjemre. Aszongyák, hogy a bőr több száz esztendeig el nem rothad. S lenne még egy másik kérésem is. Hagyok egy darabka mezőt, hogy kire, azt majd kegyelmed megmondja, éspediglen azért, hogy mikor majd összeszedik a harcosaink csontjait, énhelyettem is dobjon valaki néhány lapát fődet a kurgánra. De jó magos legyen, mert ama csontokon virágzik ki a mi fődünk. A temetésemhez én már mindent elrendeztem, a gyerekeimnek még a koporsószegről se kell gondoskodniuk.

Másnap kora reggel bekopogott hozzám egy hírhozó, és elmondta, hogy Hric apó, miután eljöttem tőle, megkérte a kisunokáját, hogy furulyázzon neki, majd tejet ivott jóízűen, epésen tréfálkozott az öregasszonnyal, felöltözött fehér ingbe, gyertyát fogott a kezébe, lefeküdt az ágyra, és nyomban meg is halt.

1925

Novellák az 1926-os, 1933-as évekből

A fonál

Csendes a ház, az ablakok feketék. A mécsfényben halványan dereng az istenanya s a guzsaly. Szemen, az ura, alszik, de még álmában is szereti. Az ura mellett Marija és Vaszil. Mellette meg a kisbölcső, Jurkóval, a legkisebbel. A falakon szentképek. Nagy boldogság, hogy szeret és szeretik.

A ház tiszta, csak le kell ülni s fonni. Erős ember az én uram, még lesz gyerekem.

Akárhány gyereket szülök... gondoskodik róluk.

Az én dolgom, hogy betakarjam, hogy szeressem őket, hogy dolgozzak rájuk.

A fonál hosszú, véghetetlen hosszú, még senki sem ért a végére. Öltöztetnem kell őket, Isten reám bízta, hogy szeressem őket. Azt akarom, hogy az uram érezze a testén mind a tíz ujjamat. Mariját fel kell öltöztetni húsvétra, s a kis lurkók mindent széjjelszaggatnak, mert tudják, hogy mama újat varr helyette.

Az ember alszik, mint a kő, Marija kitakarózott, s Jurko is nyugtalan mellette a bölcsőben. Betakargatta őket, s mellét odanyújtotta a csöpp Jurkónak.

A guzsaly, a szemei, s a fonal — sima és végtelen.

Majd én fonok rájuk, kifehérítem a vásznat, olyan lesz, mint a papír, s varrok mindnyájuknak.

S majd bámulnak utánuk a kapukból, az én uram, az én gyermekeim után. Mindannyian az enyémek, amint mennek a napfényben.

Éjféltájt a szem elfárad, az ujjak zsibbadoznak, de a fo-

nalat tovább kell fonni. És fiatal testével a guzsalyhoz hajol.

Nem szabad ellankadni, hiszen számítanak reám, mindannyian számítanak reám, akik alszanak: én végigfonom a fonalamat.

És segítségül jött az istenanya a szentképről.

De nem akart sokáig segíteni. Egy éjjel eljött, és azt mondta: „Többé nem segítek neked. Gyere velem."

A régi dal

Fehér pendelyben ültünk nővérkémmel a kemencén. Anyám még nagyon fiatal, a bátyjait várja. Fehér csipkés ingujja örül, hogy friss, rugalmas testét takarhatja.

— Gyerekek, ha megjönnek a bátyók, ne haszontalankodjatok, üljetek szép csendben, ott a bögre, van benne cukor és mézeskalács. Vegyetek magatoknak, amennyit akartok, csak legyetek illedelmesek.

Nemsokára meghallottuk a nagy csizmák ropogását az ablak alatt, a fagyos talajon. Egy régi dal orkánként szakadt fel a daliás keblekből. Egy lovagról koledáltak, akinek szemére veti a lova:

— Eladsz engem, megemlegetsz engem . . .

És felsorolja a ló a lovagnak, milyen csatákból menekítette ki: polovec, török és muszka csatákból. Markánsan zengett az ukrán históriás ének visszatérő sora, amint a ló felidézi:

— Utánam az ágyuk mennydörögtek.

Féltem azoktól az ágyuktól, és hátrahúzódtam a kemencére. De a ló panaszára elsírtam magam, és Marija azt mondta: „Te bolond vagy." Ezért gyomron vágtam, és ő bömbölni kezdett.

Anyám alig tudott elcsitítani minket.

A bátyók bejöttek a házba, az asztalon olyan nagy kalácsok álltak, mint ők. Koledálnak anyámnak, koledálnak Marijának, és utánam, a kemencesuton, dörögnek az ágyúk, s én belepusztulok, hogy megláthassam azt a lovat, mert az a ló egészen más, mint a mieink, amelyek az ekét húzzák.

— Szemen bátya, még a kisfiadnak is koledálunk.

— Csak tessék, bátyurak.

— Hej, felkelt reggel Vaszil uraság, az egyik gyertyánál mosdatja magát, második gyertyánál ölti a ruhát, harmadik gyertyánál nyergeli lovát.

Máris a nyeregben éreztem magamat, és szilárdan eltökéltem, hogy sose adom el a lovam.

— Gyere, köszönd meg a bátyóknak.

Apám karjára vett, és én megcsókoltam mindegyikük vaskezét. Cserében egy-egy krajcárt kaptam bátyótól, s mivel a markomban nem fért el mind, anyám egy piros kendőcskébe gyűjtötte össze.

A sok csókolgatástól egészen megdagadt a szám, de azért mégis végigcsókoltam őket, aztán apám visszavitt a kemencére.

Boldogan aludtam el, kis markomból elvesztettem a bátyó-pénzt, de az ágyúk máig is mennydörögnek utánam.

Dicsértessék

I

Sznyatint 1881 óta ismerem, amikor odaküldtek tanulni, a második normál osztályba. Az iskola szomszédságában, egy városi jó polgár kertjében felmásztam a legmagasabb almafára, és sokszor nézelődtem Ruszov felé, de sohase láttam, mivel a völgyben volt. Anyám eljött hozzám, és adott tíz krajcárt, hogy ne másszak a fa magasába, mert még kitöröm a nyakam, és Ruszovot úgysem láthatom meg.

Az iskola igazgatója, ha dolgom volt vele, nem engedte, hogy mellette menjek, hanem csak mögötte.

Ezen nagyon csodálkoztam.

Tavber, aki szomszédom volt az iskolapadban, mindig heringet hozott az iskolába. Úgy bűzlöttünk tőle mind a ketten, hogy a tanító elmenekült a padunk közeléből, és anyám felkiáltott, mikor az ingemet mosta: „Jaj, istenem, miért is van abban az iskolában heringes hordó?" Tavbernek most gyarmatáru-kereskedése van Bécsben, s szalonnát és sonkát eszik.

A polgár, akinél kvártélyban voltam, egy este azzal állított be, hogy a cárt megölték. Mivel akkoriban nem voltam monarchista, a hír egy csöppet sem rendített meg.

Úgy látszik, a fizimiskám szánalmas lehetett, mert valahányszor a piacra mentem, hogy anyámat megkeressem, idegen asszonyok almát, cukrot és perecet nyomtak a kezembe.

— Nesze, lelkem, az én Ivanomért, az én Vaszilkómért . . .

Az adományokat a kebelembe raktam, és amikor rá-

akadtam a piacon anyámra, ő mindenekelőtt leültetett, és megvizsgálgatta a hajamat, nincs-e tetű benne. Majd dagadó kebelem keltette fel a kíváncsiságát.

— Fiú, te hol szerezted ezeket, csak nem loptad?

Elmondtam anyámnak, hogy jutottam ennyi finomsághoz, és anyám megmagyarázta, hogy minden perecért s almáért egy-egy imádságot kell mondanom. De én annyira nem szerettem imádságot mondani és mosakodni, hogy ettől kezdve úgy futottam az adakozó asszonyságoktól, mint a nyúl.

2

Hosszú évek teltek el a kolomjai és a drohobicsi gimnáziumban. Érettségi után ismét közelségbe kerültem Sznyatinnal, beszámolókat kellett tartanom s társaságokat szervezni a polgárok körében.

A polgárok lelkesek voltak, s én kedveltem őket. A krakkói egyetemi tanulmányok sem szakították meg velük a kapcsolatomat. Egy időben Sznyatinban ütött tanyát Kirilo Trilovszkij és Lesz Martovics.

A polgárok elbeszélgettek, barátkoztak a parasztokkal, és megalakították a radikális pártot. Választások, tüntetések. Az öreg Hric Zaparenyukot a csendőrök fogdába hurcolják, a megválasztott ukránok Sznyatin főterén örök szerelmet esküsznek Ukrajnának, a csendőrök szétkergetik őket.

Trilovszkij ezer pirosszalagos Szics-gárdistát vezényel Sznyatinba, a lengyel kormány aggodalmaskodik, de nem történik semmi ellenintézkedés.

Általános szavazás. A radikális párt küldöttnek jelöl a bécsi parlamentbe. Kénytelen vagyok jelölti beszédet tartani (az Úristen bocsássa meg nagy szeretetében ezt a súlyos vétkem), és képviselő lettem. Nagyobb megszégyenü-

lést nem ismertem annál, amikor végighallgattam képviselőtársaim beszédét a parlamentben. Se nyelvtudás, se program, se temperamentum, olyan benyomást keltettek bennem, mint az első elemista nebulók. Ha nem lettek volna négyen a csoportból, akik értelmes és szép előadást tartottak, bizony, pirulnom kellett volna az ukrán képviselet miatt.

3

Feje lettem a „Szilszkij hoszpodar" és a „Proszvita" társaság filiáléjának, feje a radikális párt körzeti szervezetének, és még más fejek is ültek a nyakamon. Több ezer hallgató előtt tartottam beszámolót Ukrajna és a központi hatalmak Breszt-Litovszkban megkötött szövetségéről. A lengyelek leszálltak a magas lóról, s mondogatták fűnek-fának: „Dicsértessék." — „Ne féljenek — nyugtatgatom őket —, csak a földjüket vesszük el, úgy fognak élni, mint a mennyországban, adóterhek nélkül. Vegyék a vállukra a nehezét a kemény parasztok."

Háború. Lvov a miénk! A parasztok menekülnek a frontról. Fel kell adni Lvovot, kezdődik a napjainkig tartó tragédia.

4

Mostanában, ha Sznyatinban járok-kelek, s keresem a legolcsóbb portékákat, a parasztok már nem állítanak meg úton, útfélen. Egyesek a föld alá mentek, fényes menedékbe, mások a mostani méltóságok fényében sütkéreznek. Csak az asszonyok köszöntenek:

— Dicsértessék.

Csak ők emlékeznek még rám, és én hálás vagyok érte.

— Mindörökké, asszonyok!

A mezsgye

— Uramisten, fiatalabb koromban ritkábban álltál elém a bűnömmel, de most egy órára se tágítsz. És én csak aszondom neked, hogy semmit se bánok.

— Miket beszélsz, öreg, ne vétkezzél!

— Takarodjatok a házból mindnyájan!

Kimentek, s az anya váltig magyarázza a leányainak, hogy apjuk már hetvenéves, hogy egész' leromlott, hogy már tíz éve csak motyog, alig hallhatóan, és most harsog, mint a mennydörgés, s perlekedik az Istennel. Az anya sír, a leányok is sírnak. Egy perc múlva óvatosan visszalopakodnak a házba.

— Ha bűn, hát legyen bűn, én a fődet most se adom. Hiszen amaz gazdag ember, határnyi fődje van, és még tőlem akarja elvenni az én fődecskémet! Hisz gondját viselem én annak, rajta tartom a szememet jobbról is, balról is. Ahol gyomot látok, lehajolok és kitépem. Recseg-ropog a gerincem, ég a kezem a gyomoktól. Egész éccaka veszkődök, nyalogatom a kezemet, mint kutya a sebét.

Az öregasszony keresztet vet mellette.

— Kiződülnek tavasszal az én mezeim, susognak a széllel. Én meg végigfekszek a mezőn, és köszönöm a szélnek, hogy van ezen a világon, s a fődnek, hogy terem. És kettőjük beszélgetése olyan imádságot szült énbennem, amilyet még sose hallottál, én Istenem, pedig ezért az imádságért meg kéne jutalmaznod engem.

— Jaj, apám, ne mondjon ilyet.

— Az Istennel beszélgetek, kifelé mind!

Amazok kimennek, majd loppal visszatérnek.

— Amikoron elaluszik, megfáradva, mint az anya, aki felnevelte az ő gyerekeit, s betakarózik a fehér takaróval, mint hattyú a szárnyával, bűnnek érzem róla elhányni a havat, nehogy megfagyjon, nehogy felébredjen. A fődet — a te jányod, és érette meg kell nekem bocsájtanod.

Az öregasszony sírva csóválja a fejét.

— De ő csak veszi, csak veszi. Én meg hónom alá kapom a kaszát, s bele a szívébe! Most oszt' edd a fődet. Leültem a magamét a börtönfalak közt, leültem, de az én epekedésem a fődet után be nem rozsdásodott. Mikor hazagyüttem, megöleltem a mezeimet, de a gazdagok messziről elkerültek, csak te látogattál meg, Isten, a büntetéseddel. Nem szállok én veled perbe, de — nekem igazam vót.

Az öregasszony s a leányok jajveszékelni kezdtek.

— Vigyetek ki az udvarra, szukák, ti meg maradjatok benn a házban.

A szukák kimentek.

— Nekem nem vót mindegy, mikor az ellenség a mezsgyéinkre irányozta a golyókat s az ágyúkat. A fiatalok — olyanok, akár a tejhab — danolnak, és mennek a halálba. Mi meg hátul összeszedjük a dallosainkat és rívunk. Vérünk megalvadott, feketék a sártól, a fegyvert nem lehet kitépni halott kezeikből... Csak a szemük nevet, mert nincs édesanyjuk, hogy lezárja. Riddogálok s azt gondolom: amerre mi ezeket a nevető szemeket, mint a gyöngyszemet, elássuk, az lesz a mi mezsgyénk. Uramisten, mért nem áldottad meg őket?

— Azóta nem félek tőled, Isten!

— Jaj, gyerekeim, imádkozzatok bűnös apátokért, már a végét járja.

— Még csak mingyárt. Aztán rám ne tegyétek a koporsófedelet, de bele a koporsóba szórjátok a fődet. Vele akarok lenni, úgy, mint a mieink... Te meg, én istenem, bocsáss meg, ha lehet, ha meg nem akarod, vessél engem

örök tömlöcödre. Hisz' van neked poklod. Ennél nagyobb büntetést nem kaphatok tőled...

– Tegyetek le a fődre, hadd csókolom meg utoljára.

– Jaj, gyerekeim, meghalt a mi apánk, bűnnel a lelkében.

Anyafarkas

(Tárca)

Most érkeztem vissza gyermekkori barátnőm temetéséről. Alig győztem húzkodni a lábam a ruszovi sűrű sárból, mégis elkísértem Anyafarkast a sírjához. Vékony deszkakoporsóján durván dübörögtek a göröngyök. Nem sokan voltak, s mindenki csodálkozott, hogy én is ott vagyok. De ők nem tudhatták, ki volt Anyafarkas.

Amikor iskolába kezdtem járni, együgyűségében elhívott engem az ő szegényes házába, és arra kért, olvassak el neki egy papírtekercset, mely egy henger alakú bádogdobozban állt. A latinbetűs szövegből csak a „Knihiniczky" szót tudtam kisilabizálni. Csak sokkal később derült ki, amikor már gimnáziumba jártam, hogy az a tekercs a Knihiniczky-család nemesi címere.

A gazdag, a pap, a zsidó az ő igénytelen hajlékába küldte éjjeli szállásra a sorsüldözötteket s a megtévedteket.

A sovány, piszkos lengyel nemesnek azt mondta:

— Ne kódorogjon kend a világban, hanem szegődjön a néphez, mert a nép nem szereti a lengyel nemeseket. A pán-világ tanította meg rá őket, hogy kik vagyunk, ezért maradtam én itt egy árva nemesi tekerccsel. Éccakázzon meg, én vendégül látom, de reggel menjen a nép közé, és szegődjön mellé.

A zsiványnak azt mondta:

— Ne lopj, te szerencsétlen, a lopottból ugyan meg nem tollasodol, hanem eredj mindjárt ölni, állj homlokoddal a másik homlokához. Ha a tied reped szét, nem kár érte, ha

meg a gazdag rogyik a lábad elé, emelt fővel mehetsz meglakolni a bűnödért. Én elbújtatlak, kimosom az inged, és megétetlek, de ezután ne ácsingózz ebül szerzett vagyon után.

A megesett leányt, aki keserves cselédsorból jött, ormótlan csizmában, száradt könnyekkel fiatal arcán, ekként vigasztalta:

— Ne búsulj, lelkem, az lesz a te erőd, ha világra hozol egy takaros kölykecskét. Egy szegény jányt úgyse vesz el senki, ő pedig nagyra nől a te bűnös kezeidben. És mire megőszülsz, kivetetten az emberek között, amaz felcseperedik, s göndör fürtjeivel letörli bűnödet. Én majd megfürdetem a kisdedet, te meg felépülsz, és majd dolgozol rá, hiszen fiatal vagy. Ne verdesd a homlokod a küszöbömbe, hanem ülj az ágyra, és kérd Isten áldását a te gyermecskédre!

Minden tévelygőt, minden nyomorultat felruházott, táplált az ő szegény tenyeréből.

Háború előtt szélnek eresztette a lányait a világba, hogy megkeressék a kenyerüket. Sok lánya volt, és helyettük befogadta a bűnösöket, a katonaszökevényeket, az útonállókat, a nyomorékokat és a dombos hasú leányokat, szomszédról szomszédra kujtorgott, mint az anyafarkas, hogy etethesse nyomorú vendégeit. S mikor véget ért a háború, a lányai egymas után visszaszállingóztak a gyerekeikkel. A vejei: porosz, muszka, polyák, hadifogoly olasz, német táborból való ukrán... Az öreg anyafarkas alig tudta elhelyezni őket a kicsi házban. A fekete istenanya alatt ki-ki helyet kért a maga fajtájának. Vilmos, Ferenc József, Miklós, Sevcsenko, Lenin és Garibaldi együtt kapták meg a tiszteletet ebben a házban, egymás mellett a díszhelyen. A veszett kiabálás és verekedés közben olykor földre pottyant Vilmos császár, Miklós cár vagy Lenin. Az én barátnőm ilyenkor lemászott a kemencéről, kebe-

lébe rejtette a képet, és éjszaka megint odaszegezte a falhoz, hogy egyik vő se verje a lányát.

Háború után szétszéledtek valahányan, csak a német unokája maradt itt egyedül, mert apja visszament a házájába, az anyja meg itt fekszik a sírban.

Nemegyszer látom a kis németet, amint tereli a mások birkáit, s ilyenkor odamegyek a házhoz, benézek az ablakon, és látom, milyen békésen tanyáznak az istenanya lábánál a cárok, a forradalmárok s a költők.

A bűn

Gondolkodik Kaszaniha, hogy most ugyan mi lesz. Tegnap az ura hazajött a frontról, vizet ivott és lefeküdt. Árad belőle a vasútszag. A gerendán pislákol a mécses. Az asszony mellett, egyik oldalán ki-kitakarózik nagyocska lánykája, ki még a háború előtt, hites urától született. Másik felől a moszkvai fattyúfióka kapkod a melle után. Kerek mellének árnyéka olyan a falon, akár valami hegy, a kölyköcske szája meg, mint egy mohó kígyó. Gondolja magában, lám, ez a csepp fiú, mint valami vámpír, kiszívta belőle asszonybecsületét, s még a vérem is kiszívja.

— Mi lesz, ha felébred, ha hosszú fürtjeim kezére csavarja, fehér testemet végigvonszolja a lóca s a kemence mentén. Odavonszol a küszöbre, s majd testem a házban marad, de fejem a pitvarba gurul, s kiomló véremet nyaldossák a kutyák. Így fizetsz meg bűnödért, szuka! Ez az én kis ebkölyköm meg elpusztul, piszokban, gyalázatban, senki nem ád neki inget, s ha ne adj' isten, felnőne, csak hányódna-vetődne nélkülem, cselédsorban, nem hallana soha az apjáról, ki a széles sztyeppen túl még csak nem is tud felőle. Istenem, mért büntettél meg ilyen kegyetlenül, hogy elvetted az eszemet, mikor amaz belenézett az én szép szemembe, s fonataim köpönyege alá, kebelébe vette. Te tehetsz róla, Istenem, mert te vetted el az eszem. Hunyorogsz rám fényes csillagaiddal, és nevetsz. Lennél csak olyan nyomorult, amilyen én vagyok!

— Ott állt az anyám, két napon át, a szemöldökfánál,

bánkódva, becsületében sebzetten, nővéreim könnyhullajtva mosták a fattyú pelenkáit. És az apám hetekig be se jött a házba, az udvaron rágcsálta a száraz kenyeret. A pap kiátkozott a templomban, az emberek kitértek utamból. Ilyen sziklaterhet senki sem bírt vóna el. Csak azért nem ugrottam a Dunába, mert az én fattyúfiókám olyan selymes szemmel nevetett rám.

Megragadta a gyermeket, magához szorította, és így szólott hozzá:

— Ki adhatna nekem erőt, hogy kivigyelek az udvarra, hogy kifenjem a kést, s beledöfjem a szíved közepébe? Jaj istenem, bűnbe viszel, de már erőt nem adsz, hogy a bűnt lemosnám. Nem pusztítalak el, én aranyvirágom, bárha érzem, hogy ezt kéne tennem, remeg a szívem, mint pókháló a szélben. Ó, ha ki tudhatnám tépni a szívemet s a torkodba gyömöszölni, hogy te két szívvel halj, magam meg eggyel se.

Reggel.

— Hát ez ki gyereke?

— Hisz' tudod, hogy nem a tiéd. Ez az én gyerekem.

— Majd csak felneveljük ezt is.

— Nem, én nem akarom, hogy te az enyimet neveld, majd én felnevelem.

Szívéhez szorította a fiút, vaskezekkel, várta, hogy az ura lesújt a fejszével, s azt akarta, előbb ő haljon meg, hogy ne lássa a csepp kéz rángását.

— Ó, hát ilyen nyámnyila ember vagy, hát nem tréfálsz, hát ilyen könnyen viselnéd az asszonyod szégyenét?

— Tudod-e, hogy amióta cédaságba estem, minden felgerjedt kan bezörget az ablakomon. Nem vagyok én többé feleséged, ilyen feleségre nincs neked szükséged.

— Itthagyom neked Katerinát, ő a tiéd, már nagyocska, én meg elmegyek a gyerekemmel.

Kivette a szekrényből a kelengyéjét. Elvett belőle két pendelyt meg a báránybekecset.

— A többi — mondja — Katerináé, ő már értelmes és szófogadó, jó lesz neked vele.

Ment az utcán a gyermekével.

Az apja, az anyja, nővérei, a szomszédok, mindenki kiabált utána:

— Ne menj el, ne menj el.

De ő szinte futott. S amikor felért a hegyre, s meglátta a magas hegyek oszlopait és a csillogó folyókat, mélyet sóhajtott, odaadta mellét a fiának, s azt suttogta:

— Vétkem, én vétkem! Megfizetek érted, s felnősz nagyra, kicsi fiam.

Az anya

Az öreg Verizsiha nyurga kampós botra támaszkodva ment a leányához.

Gazdag ősz – gondolta –, a verebek alig bírnak repülni, olyan kövérek, s még a szegény gyerekek is meghíztak.

– Dicsértessék.

Leült a lányánál a lócára, s halkan mormolta magában:

– Szépnek szép, az igaz.

– Hát micsinálsz, jányom, miért felejtetted el a fiadat, hogy a nagyapja karjáról le nem mászik, s nem haggya dógozni?

Katerina megremegett, mint az őszi levél vihar előtt.

– Gyújtsd meg, jányom, a tüzet, s főzz nekem amolyan moszkvai teát, mert úgy hallom, jót tesz az egészségnek.

A tűz ég.

– Hát mutasd meg nekem, jányom, azokat az ajándékokat, amiket az a rangos muszka adott neked.

– Jaj, anyám, a kezemet se tudom felemelni, amott vannak, ni, az ajándékok.

Verizsiha a kampós botjával lehúzta a rúdról a selyemkendőket, szoknyákat, könnyű cipellőket, a gyolcsásznat s a gyöngyöket, melyek szerteszét peregtek a földön, botjával összezúzta. Ült az öregasszony a kemence előtt, s dobálta a tűzbe a sok úri holmit, egyiket a másik után.

Katerina a sarokban reszketett, fehér volt, mint a fal, és fogta az asztalt, hogy el ne essen.

– A ringyóholmi már elégett, bár téged is bedobhatnálak a tűzbe, de öreg vagyok, nincs bennem erő. Az urad a tetveket öldösi a testén, és húzza az ágyút a sárban, te

meg mint egy szuka, odadobtad nálam a gyereked az ágyra, és a moszkvai tiszttel lófrálsz. Ülsz mellette a hintóban, mint a páva, az emberek elbújnak, amerre kocsikázol, s azok a kerekek a szívemen tipornak keresztül. Büdös szégyenvirágot tűztél az én ősz hajamba.

A tűz elhamvadt.

Most az öregasszony felmászott az ágyra, s leemelte a rúdról a csipkés, varrottas ingeket, a sokféle szőttest, az összehajtogatott törülközőket és a finom vásznat.

— Katerinka, a rablott zsidó holmi már elszállt a füsttel, de ezt a kelengyét tiszta kézzel készítgettem neked, még amikor a világra gyüttél.

Ült az anya a halom kelengyén, és úgy nézett, mint a hóhér, s a lánya kitárta nagy szemét, amely tele volt vétekkel s a nyájas ég ragyogásával.

— A te életednek vége miközöttünk, te szerencsétlen, idegen vagy te már mindnyájunknak. Szórd csak be ezt a hamut a moszkvai teába, és rögtön megbánod a bűnöd. Majd szépen felöltöztetlek, még annál is szebben eltemetlek, te meg letörlöd a szégyent rólunk, öregekről és a gyermekedről.

Katerina az ágy, az asztal és a lóca mentén alig-alig vánszorgott el a küszöbig. Az öregasszony sokáig ült a gyönyörű kelengyén, aztán felkelt, bezárta a házat és hazament.

— Nemcsak neked van jogod büntetni, istenem, de nekem is.

A templomban s a templom környékén az emberek elkerülték, mivel ő bírta rá Katerinát, hogy felakassza magát. Az öreg Verizsiha messziről kiabálta feléjük:

— Bezzeg, míg élt az én Katerinám, százszor is elmondtátok napjában, hogy szégyent hozott az egész falura,

hogy a legjobb lovakat szedte össze a muszkával, hogy rávitte azokra, akiknek pénze vót, hogy zsidó dunyhák közt kurválkodott, és lopott gyöngyökkel csilingelt. Az öregem heteken át be nem jöhetett a házba, mert annyi hely se vót, hogy megálljon a szentképek előtt, mindig veletek vót tele a ház, hogy a tíz körmötökkel szaggassátok a szívünket, és most, mikor felraktam a kampóra, ti vagytok az irgalmasszívűek! Mit akartok még tőlem, vadállatok? Csak letudjam a gyereke sorsát, megyek én is utána, ti nyomorultak!

Zsineget vetett a nyakára, és a nyurga kampós bottal, magányosan ment az úton hazafelé.

A harmat

Az öreg Lazar kora hajnalban ásta az ágyásokat. Az előreszökött sugarak felhúzták a napot a föld színére, Lazar megrázta ősz sörényét, s az ásó nyelére támaszkodott, mert nagyon szerette a tavaszi napkeltét. A pitymallat derengésében mindig gyermekei, unokái és dédunokái jövőjét festegette.

Csend van, dalolnak a madarak, és a harmat marja a lábát. De ezt a harmatot minden fűszálacska olyan örömmel issza magába, mint mennyei nedűt.

— Hej, te harmat, mennyit martál gyermekkorom óta. A juhok mellett sírtam temiattad. És amikor legény vótam, fel kellett tűrni a fehér nadrágszárat, hogyha jánytól gyüttem, hogy az anyám meg ne szidjon, amikor meg gazda lettem, és kimentem kaszálni a gabonát, nyomban rágni, harapdálni kezdtél, minden fűszálacskát védve a kaszától, hogy másnap is megitathasd a te csípős italoddal. De ősszel vagy a legcudarabb, amikor elvesznek tőled mindent, aminek naponta az arcát mostad. Olyan vagy, mint az anya, aki nem hagyja a gyerekeit.

— Jártam benned, megmardostál engem, ám a mérged olyan vót, mint a méz, mardosott is, de ízlett is. Hetven esztendőn át egy napig se nélkülöztelek, s mindig vártam a fényes napot, és ő, a nyájas és hatalmas, kiszárított engem, téged pedig, harmat, felvitt az égbe, hogy este, amikor minden kis fűszál kókadoz, újra szétöntözzön. Én istenem, megöntözöd harmatoddal az egész földkerekséget, úgy, mint a palántát. Hej, te isten vizecskéje, te adtál erőt, egészséget a búzának meg a rozsnak, csakhogy én is csípős

lettem tőled. Igen bánom, hogy majdan nem harmatozol be, amikor te, szent nap, születel.

A fehér házra nézett.

— Ó, én palotám, te, csendesdeden jövök ki belőled, hogy fel ne ébresszem a rakásnyi unokát. Olyan édesen alusznak, nyújtózkodnak, hogy vétek lenne nyikordítani az ajtót; az ő álmuk szent, mert Isten az ölébe vette őket, Isten ölén növekszenek. És az öregasszony rögtön énutánam felkél, betakargatja a gyerekeket, és halkan jár, mint a macska, s elkészíti nekik a reggelit. És édes istenem, mivel tudom meghálálni a te szereteted? Napoddal, esőddel, viharoddal hosszú éveken át erőben tartottál engemet, hogy a gyerekeim s azok gyerekei éljenek és növekedjenek.

— Ámde az unokák mások, mint régen vótak, ezeknek könyveik vannak, és más nóták járják köztük. S az a bolond öregasszony velük együtt örül, s építi Ukrajnát. Megbolondították az öregasszonyt az unokái, kicsalják tőle a pénzt színházra, könyvekre, elcipelik a vén skatulát az olvasókörbe, s ő olyan örvendezve gyün velük haza, mint egy fiatal jány.

„Hej, öregem — mondja —, hogyha láttad vóna, milyen kozák a mi Tománk, szürke kucsmában, kék gatyában, az emberek tenyerébe csapnak, és ő meg úgy beszél, mint a könyvben van megírva, és lángol az ing rajta. Hej, ha csak eccer megnéznéd őket!" Én — mondom — öreg vagyok ahhoz, hogy ilyesmiket nézzek, arról se tehetek, hogy te a jányságodat újra éled. De mondd csak nekem, ugyan honnan van pénzed kucsmákra meg kék kelmére meg piros ingekre, mert te olyan vaksi vagy, akár a vakondok, te nem varrtál nekik, amióta megbolondultál azzal az Ukrajnával, de az én erszényemben mindig híja van a pénznek.

— De hát az unokák se nem isznak, se nem mulatoz-

nak, korcsmába se járnak, csak zümmögnek, mint a méh: Ukrajna, Ukrajna. Odagyün hozzám a kis Kirilo, és sündörög, mint egy gyerek körül: „Nagyapó, nagyapó, olyan szépet olvasok neked."

És olvassa, jól is van megírva, de én az írást nem ismerem, és csak a kisfiú kedvéért ülök s bólogatok.

— Tisztelettudók, álgya meg őket az Isten az ő reményeikkel együtt. Újat akarnak, de hát azért fiatalok.

A nap szakította ki a gondolataiból, amely közben feljött, mint az arany, és az öregasszony, aki reggelizni hívta.

— Te örök nap, áldj meg engem ma is, mielőtt a számba veszem a reggelit. Gyenge vagyok: leánykádnak, a harmatnak, nincs már rajtam mit itatni, mert csupa csont vagyok. De van sok unokám. Van, kit gyöngyeivel öntözzön a harmat. És te, anyánk, te fényes napocska, áldd meg mindnyájukat, kik most reggelihez ülnek.

Az öreg Lazar megtörölte nedves szemét egy harmatos levéllel, és bement a házba, az unokák közé.

Buta asszonyok

Hogy s mint történt, hogy az asszonyok tiltott gyűlést csaptak a piacon, pontosan senki sem tudja. Úgy kezdődött, hogy egy sztecivi asszony nagy garral megjött Kolomeából, a fiától, aki börtönben ült.

— Kis híja, hogy meg nem fagytam ott, a falak alatt, nem engednek be, nem és nem! Járkálok a fagyban, a lélek is megdermed bennem, csak legalább a rács mögött megláthatnám . . .

Egyre több asszony fogja körül.

— Azt kérdik, miért ül? Ördög tudja — valami újságok miatt. Meglátta az ablakon keresztül a zsandárt, és a kebelembe dugott holmi papirosokat. A zsandár végigkutatta a fiamat, a pucér testéig, fenekestül felforgatta a házat és leült. Gondolkozott, gondolkozott, és aszongya valamiféle embernek: „Menjenek a zsidóasszony után, az út túloldalán, hogy gyüjjön rögtön ide." Meggyütt a zsidóasszony, és a zsandár aszongya: „Motozd meg ezt az asszonyt, nincsenek-e nála papirosok." És rihtig, kihúzta a kebelemből azokat a papírokat, amiket a fiam adott. A zsandár meg örült, átnézegette a papírokat, és aszongya a fiúnak: „Gyüjjön velem a rendőrőrsre." Hát ahogy elment, úgy odamaradt a mai napig. Kérdezősködtem jobbra, balra, addig-addig, hogy hallom, Kolomeában van, a börtönben . . .

Az asszonyok egyre szaporodnak.

— És akárhogy összefagyok, megyek én hozzája, hisz ő a legkedvesebb fiam, tán éhezik, tán a tetű eszi, vagy tán fagyoskodik a rács mögött. Az öreg kiabál, kire marad a többi gyerek. Én meg aszondom neki: „Ha nem akarsz

szekéren elvinni a vasútig, bizonyisten, térden csúszva megyek". Látta, hogy nem tud velem micsinálni, hát befogta a lovakat, s elvitt. Felültem én arra a vasútra, csak úgy rohan, gondolom, na, mingyárt meglátom...

Már egész sereg asszony verődött össze, már atyafiak is álldogálnak hátul, ostoruk markolva, már a csendőr is mereszti a fülét.

— Hogy én hogy találtam meg azt a börtönt, ameddig én oda elvergődtem, attól őrizzen meg mindenkit az Isten! Ámde akadt ott egy jólelkű uraság, és aszongya: „Mit fagyoskodsz itt, a falak tövén, jóasszony?" Én meg rívok. Elmondom neki, hogy így és így mire bevitt engem a börtön közepibe. Jegyzőkönyvbe vették, hogy hogy hívnak, hogy a fiamat hogy hívják, hova valósiak vagyunk...

A csendőr próbálja szétoszlatni a tömeget, de az asszonyokkal az ilyesmi nem megy olyan könnyen.

— Hát meglátom a fiamat, tán még sose örültem így neki, amióta megvan. „Ne búsuljon, édesanyám", és vidám, aszongya: „Olyan sokan ülünk itten, nem lesz semmi bántódásunk, ha kapunk is egy-két évet, fiatalok vagyunk, leüljük." Így vigasztal engem. Nézem azokat a falakat, a kis rácsos ablakokat, s mondom neki: „De hát hogy bírod ki itten, édes fiam, két évig?" Csak egy percecskéig vótam együtt vele — na jóasszony, szedelőzködj. De nekem így is jó vót...

Ekkorra már huzavona keletkezett, a csendőrök sokasodnak, az asszonyok nem akarnak szétoszolni, összeviszsza kiabálás.

— Ti mindnyájunk gyerekeit börtönbe dugnátok — rikoltja egy karlovkai asszony —, mindet, aki oskolát járt, hogy aztán a parasztokat igába fogjátok...

— Világgá kergetitek a gyerekeinket, az enyim megszökött Ukrajnába, azt se tudom, él-e, hal-e.

— Az enyim itt rothad a cseheknél.

— Az enyim meg a németnél, hogy olyan keserves legyen a ti halálotok, amilyen keservesen én sirattam el a gyerekemet!

A csendőrök egyre többen vannak, a kiáltozás növekszik. Az atyafiak békítgetni próbálják a csendőröket, hogy buta asszonyok ezek, nem tudják az előírást.

— Lépjen elő ott az a két asszony, csak őket hallgatjuk ki, a többi oszoljon szét.

— Hogyisne! Ismerjük mi ezeket a kihallgatásokat. Vigyenek csak be mindnyájunkat.

Mennyi időbe telt, sokba-é, kevésbe, amíg az asszonyok dűlőre jutottak a csendőrökkel, elég az hozzá, hogy úgy egy óra múlva megindult az asszonymenet a csendőrkaréjban a magisztrátus felé. Recsegett-ropogott lábuk alatt a fagy, s leghátul baktattak az atyafiak az ostorokkal.

Minden asszony piros kendőben volt. Hogy lehetne megkülönböztetni egyiket a másiktól, és miféle férfiember képes zöld ágra vergődni ennyi temérdek asszonynyal...

És így is volt. Az asszonyok késő estig fagyoskodtak a magisztrátus udvarán, váltogatták egymás közt a kendőket, hogy ne lehessen őket megismerni, és nem tudták semmiképpen elkergetni őket. A végén könyörgésre kellett fogni a dolgot, csakhogy megszabaduljanak tőlük.

És miközben szétszóródtak az utcákon, úgy kacagtak, mintha táncmulatságról jönnének. Buta asszonyok, no persze...

Az oskolás

A faluirodán egy sereg izgága, kiabáló asszony. Csak a csendőr ül nyugodtan az asztalnál a karabéllyal és a bíró. A bíró mögött, a sarokban, ágrólszakadt süvölvény ül a földön, és bogárszemével nézi a gyülekezetet.

— De hát mit akarnak, jóasszonyok, ettől a kölyöktől?

— Azt akarjuk, hogy megvesszőzzék, mert őmiatta se nekünk, se a gyerekeinknek nincsen nyugta a faluban...

Rikoltozni kezdtek, tördelték a kezeiket.

— Mondja el kend, Tofanka, hisz kend futott el a csendőrért...

— Mit kell olyan sokat povedálni erről a fattyúról? Összegyűjti a legelőn az öklömnyi fiúcskákat, és legyekkel, férgekkel eteti őket. A szájuk megdagad, nem lehet aludni a sírásuktól. A gyerekek kihordanak neki mindent, ami a kezük ügyébe akad. Amaz meg döghúst eszik a cigányokkal. Ilyet még nem látott a világ! Amióta meghótt az anyja, a fiú teljesen elvadult, nem táplálja, nem fogadja be, nem tartja tisztán senki...

S megszólal a süvölvény a földön:

— Bolond ez a Tofanka, hát ha az anyámat fődbe dugták, kinek kéne engem etetni meg istápolni? Ami kerül, azt megeszem, és nem vagyok éhes, amit lopok a kerítésekről, abba öltözködök. Megvernek, és jól megvernek! de én tűröm. Akinek nincs anyja, annak tűrni kell...

— No, nézzék csak, ahelyett hogy meghúzná magát, sírna, vagy legalább némi töredelmet mutatna, de még bölcsködik is, és visszafelesel...

— Mondja már, Tofanka, mit művelt?

— Felkészítettem az én Lukinkámat az oskolába, megmosdattam, megetettem, tiszta inget adtam rá, a gyerek fogta a kalamárist, a könyvestarisznyát, a kenyeret bedugta a kebelébe. Én meg a gyapjút kezdtem tisztogatni a házban, és semmit se sejtek. Egy félóra vagy egy óra múlva beszalad a kapun valami krampuszféle, festékekkel összefenve és rí, hogy csak úgy repeszti a fület. A hangjáról ismertem meg, hogy ez az én fiam. Kézen ragadom, viszem be a házba, mosom, verem, ő meg ordít. Lássák, az ingem ujja meg a kebelem össze van fogva mindenféle festékkel...

Az asszonyok nézik a festékfoltokat Tofanka ingén, s latolgatják, kijön-e a mosásban.

— A gyerek berekedt a sírástól, és elmondja nekem, hogy amikor ment az oskolába, ez a lingár utolérte a réten, és aszongya neki: „Így meg úgy, Lukin, vesdd le az ingedet, befestem a tested mindenféle festékkel. A fiúk majd futnak utánad és nevetnek." A fiú levetette az ingét, amaz meg befestette mindenféle színűre. „Usgyi, szaladgálj a réten — mongya —, olyan leszel, mint a lepke." Azzal felkapta a fiam ingét, a bőrövét és futott a kukoricásba. Felöltözködött, magára öntötte a tintát, és ment a fattyú az oskolába...

És Tofanka neki akart rontani a fiúnak, hogy megüsse, de a csendőr nem engedte.

— Mondom kendteknek, hogy bolond ez a Tofanka. Azt hiszi, hogy félek tőle, ha itt van a csendőr meg a bíró. Az úton se félek, mert elfutok, mint a szél. A tónál se félek, mert lebukok a vízbe. Éppen elég verést kóstoltam, amíg megtanultam ésszel élni, attól lett erős a lábam. Most már mindenkitől el tudok futni...

— Ó, a megátalkodottja, hallják, jóemberek. Bíró uram, csináljon már valamit ezzel a pimasz kölyökkel. Hisz' megrontja a gyerekeinket. Nézze, hogy hunyorog a sze-

mével, gúnyt űz mindnyájunkból. Ni, milyen elégedett magával...

— No, fiú, hát nincs apád, nagynénéd vagy valami rokonságod?

— Hogyne lenne. Sok van. Mikor a temetés után összeszedték a pendelyeket meg a vásznat, még engem is magukhoz vettek, de aztán vertek, elkergettek, és nem adtak enni. Így hát el kellett menni lopni. Amikor meleg vót, a gabona meg a kukorica közt aludtam, amikor hideg vót, bebújtam a jászlakba, a barmok elé, mert a baromnak forró a lehelete, és rám lehelt. A fiúk is adtak enni, a tanítónő meg adott egy kaftánt, olyan hosszút...

— Nosza, ugorj el a nagynénjéhez, ahhoz ott, az erdőszélen. Mondd meg neki, hogy tüstént gyüjjön ide, az irodába.

— No de mit fog ezzel a fattyúval csinálni? Fenyítse meg, zárja be, hisz' már nem merjük a gyerekeinket a házból kiengedni.

— Fenyítsenek csak, én kibírom. Hű, mennyi verés van már az én hátamon. Nézzék, csattogott már ezen mindenféle bükkfa vessző...

És a fiú felemelte az ingét, és megmutatta az asszonyoknak a testét.

— Nézzék, nézzék! Se szégyene, se szemérme... — zúgtak az asszonyok.

— Már gyün a nagynénje...

A fiú gyorsan bemászott a csendőr lába közé.

— Jaj, zsandár úr! Ez a néném meg fog verni. De ez ám nagyon ver. Én mindent látok a faluban, és eccer meglátttam, hogy az a Bászok jár hozzá. Amikor megmondtam, ő utánam futott egészen a kaszálóig, és úgy eltángált a fütykössel, hogy a húsomat is leszaggatta rólam. Ez aztán megverne! Az asszonyok azért haragszanak a legjobban, hogyha valaki jár hozzájuk. Én már elég verést kaptam ezért, de

ettől a néném től kaptam a legcudarabbat. Ha inget vagy szalonnát lopok tőlük, nem vernek meg úgy...

Minden asszony a fattyú nagynénje felé fordult, sugdosódtak, nevetgéltek.

– Zsandár uram! Én mindent tudok, ami csak a faluban van. Tudom, hol áll a szalonna, tudom, hol vannak elásva a karabélyok, tudom, hol áll a zsidóknál az óra, mert engemet senki be nem fogad a házba, így hát nekem járkálni kell, nézelődni. Fel is akaszthat engemet. Hiszen láttam, hogy akasztotta fel Lisz a fiát, lábbal felfelé. És utána gyüttek a zsandárok, a doktor levágta, s aztán olyan szépen eltemették. Csak ennek a néném nek oda ne adjon, mert a miatt a Bászok miatt nagyon mérges. Ha börtön, ha akasztófa, hát akasztófa, micsináljak, ha nem számíthatok, csakis egymagamra...

A piros váltó

El kell mesélnem Ivan Huszak mulatságos históriáját. Nem vált-e be, vagy elemelt valamit, senki sem tudja biztosan a faluban, ám azt mindenki tudja, hogy elvesztette az állását, és kapott pársźáz zloty végkielégítést. Fiatal volt, a bajuszát kackiásan felpederintette, úri, kék öltönyben járt, tetszett a nőknek, tudott lengyelül, és azt mondják, németül is, és nagy tekintélynek örvendett a faluban. És élt a faluban egy özvegyasszony, már benne a korban, jó fonónő hírében állt, volt egy házikója, s nemrég rakatta át a kemencét, s jó meleg volt nála télen. A guzsalyhoz meleg kemence kell. És ami a legfontosabb, volt egy pénzesbugyra. Odament hát lakni Ivan, a kamarájába, télen megvolt a maga zuga, egy kis pálinka, egy kis cipó is került, a sört már maga itta az állomáson.

Ami a politikáját illeti, a parasztokat semmibe se vette, a papoknak nem köszönt, de nagy nosztalgiát érzett Lengyelország és az állomásfőnök iránt. És úgy látszik, fogytán volt a pénze, mert udvarolni kezdett a háziasszonyának, Paraszocskának, hogy a házastárs jogán megkaparintsa a pénzesbugyrot. De az özvegynek megvolt a magához való esze, kedvében járt, sürgött-forgott, a menyegzőre olyan ruhát szedett elő a szekrényből, hogy a gazdag asszonyságok megzöldültek a hóban az irigységtől, mivel karácsonykor történt a dolog, s azt mondották, hogy tőlük vette minden vagyonát. Megvolt a nagy, hangos lakodalom, de a mézeshetek hamar véget értek, merthát Paraszocska özvegy is volt, s a természetre is kemény, a pénzt nem kötözte ki, sőt meg se mutatta. Igaz, varrt az

urára két parasztgúnyát, egy ünnepit, s egyet hétköznapra, mert az volt az álma, hogy gazdát farag az urából, azt akarta, hogy ne járjon városi ruhában, amelyik még mindig bűzlött a lámpaolajtól, s piszkos volt a széntől, s hogy leszokjon a folytonos sörözgetésről. Még fiatal, még rá lehetne bírni a gazdálkodásra, s megbarátkoztatni a falusi néppel.

Ám ez Paraszkának nem sikerült, s ő elrejtette az álmait a szekrény mélyére, a bugyor mellé. Egyre szűkebben mérte férjének az ételt, nem nagyon mosogatta a fehérneműjét, kivágta ingéből a szép hímzéseket, s régieket varrt helyébe. Tavasztól Ivan már nem akart otthon üldögélni, de Paraszocska másképp gondolta. Hogy a pénze el ne vesszen, vásárolt a határban egy darabka kertet, s kölcsön vett a zsidótól két százast, minekután aláírta a váltót, a kezesekkel együtt. Ha Ivan megjavul, lesz min dolgoznia, ha nem, jó lesz neki, öregkorára, majd valaki gondozza a kertért.

Egy éjjel Paraszocskának rozsdás szeg ment a lábába, s úgy megdagadt tőle, mint a duda, pedig a váltó fejében esedékes pénzt be kellett volna vinni a városba. Bátyja nincsen, nővére sincs, így hát fizetési határidő előtt néhány nappal kezdte jobban tartani Ivant. Úgy gondolta, aláírja itthon a váltót, amaz meg a kezesekkel elmegy s kifizeti. Ivan észrevette, hogy az öreg menyecske legyeskedik körülötte, s örült neki. Ha az asszony odaadja a pénzt, amit ki kell fizetni, s még áldomásra is ád, jót lakomázik, s ha a zsidónak azt mondja, hogy az asszony nem adta oda a teljes összeget, mert nem tudta előteremteni — még sört is ihat. Jól szórakozik, és jól megleckézteti a feleségét az ócska hímzések miatt.

Egy őszi reggel Paraszocska jó sok finom élelmet összekészített, mellé kenyeret, öt zlotyt a kezeseknek s az urának pálinkára és még külön mindegyiknek egy-egy pohár

sörre. A zsidónak szánt pénz jól megszámlálva, kupacban állt az asztalon. Paraszocska bugyorba kötözte, az áldomásra szánt pénzt az ura zsebébe csúsztatta, mivel Ivan a vasutasruhát vette fel. Az élelmet szépen berakta egy hímzett tarisznyába, hozzátett még egy darabka java szalonnát, és amint pitymallani kezdett, útnak indította az urát. Be kellett szólnia a kezesekért s velük együtt menni a városba. Ivan így is tett. A kezesek azt mondták: „Megyünk, megyünk, te csak menj előre!" Így aztán elindult a réteken át a város felé.

Ment, ment, míg szembe nem találkozott két karabélyos csendőrrel. Nem volna semmi, hogyha nincs a hímes táska, de így szégyenletes és fájdalmas dolog történt.

— Mars vissza, te vaddisznó, hazafelé!

Ivan beszélni kezdett lengyelül, hogy ki kell fizetni a váltót, s ezért kell a városba mennie. Kihúzta zsebéből a váltót, a csendőrök szeme elé tartotta, és nem fordult vissza. De a csendőr az csendőr, minek van a karabélya... ahogy meglendítette a kezét, s szájba vágta Ivant, majdnem megfulladt a szerencsétlen, köpködte a tenyerébe a fogait s a vérét. Jajgatni kezdett, és kezében a piros váltóval, vállán a hímes tarisznyával futásnak eredt. Maga sem tudta, hogy előre fut, avagy hátra. Csak akkor eszmélt rá, mikor körülnézett, hogy már a hídnál van. A szája belseje égett, a fogait markában szorongatta a váltóval együtt, s a pénzesbugyor a kebelében volt. Csak valahogy le kellett volna mosni magáról a vért s elállítani a folyását. Begázolt a folyóba, megmosta az arcát, kiöblögette a száját, s nyelvével megtapogatta üres ínyét. Fogatlan lett. A folyónál megpihent, kiszuszogta magát, s hamarosan megvigasztalta az a gondolat: ha fáj, majd elmúlik, ezen a hármon kívül még elég sok fog marad a szájában, de az öreg menyecske pénze oda lett, mert nem bolond beval-

lani, hogy a pénzzel együtt futott el... Elvették a csendőrök és kész.

Ivan intelligens ember volt, így elment Pogyuk doktorhoz, hogy adjon neki orvosi bizonyítványt. Még fizetett is az orvosi segítségért, tüzetesen elmondta, hogy is történt, megmutatta tenyerében a fogait, és az orvos tréfálkozott vele, mert úgy látszik, ő sem sokban különbözik más emberfiától, akik mulatságosnak találják, ha a felebarátjuk szájából kiszórnak néhány fogat. Az orvosi bizonyítványban semmi egyéb nem volt, mint hogy Ivannak, saját elmondása szerint, kiütötték három fogát és hogy ő, az orvos, semmi többet nem tud. Amikor a zsidó felolvasta neki ezt a bizonyítványt a városban, Ivan kijelentette, hogy sárba dobta a pénzt, mert az ilyen bizonyítvány egy fabatkát sem ér.

Ivan nagyot mulatott a városban. Traktálta, itatta az ismerősöket, újra meg újra elmesélte a kalandját, és teljes elégedettséggel tért haza. Amikor a faluba ért, megtudta, hogy aznap az egész falut megverték. Maradt még egy kis pénze, visszament a legelőre, és elásta egy bokor alá, és a hímes táskával, ám három fog híjával hazament. Hosszan elmesélte az asszonynak a szörnyű históriát, hogy milyen kegyetlenül elagyabugyálták, hogy elvették minden pénzét, kitátotta a száját egész' a füléig, és ujjával megmutatta az üres gödröket, ahol azelőtt a fogai fészkeltek, felmutatta a véres váltót, a tarisznyát meg — ördög tudja, ki pakolhatta ki. És az egészről egyedül csak Paraszka tehet, mert ő köti az ebet a városhoz, a váltókhoz. Paraszocska siratta a pénzét, de nem mert kiállni a bánatával a ház elé, hogy az emberek is hallják, ahogy kellett volna.

A nap folyamán épp eleget látott, ahhoz képest inkább vesszen a pénz. De titokban elégtételt érzett, hogy az ő úrhatnám ura jól megkapta az uraktól.

A bűn

Marta, az özvegy, már régen beteg, s most meg akar halni, mert magához hívatta két nővérét és a barátnéit. A vendégek letelepedtek a lócákra az ágy elé és az ablak alá. S Marta beszélni kezd a vánkosról:

— Nem jutottam semmire ezen a világon, nem vót örömben részem, de nagy az én vétkem... A doktor azt mondja, meg vannak számlálva az óráim, ezért bocsássatok meg, hogy elszakítottalak benneteket a munkától.

Ellebbentett szájától egy ősz hajtincset, fehér ajkát szétnyitotta, hogy lélegzetet vegyen.

— A halál, nővéreim, mindenképp fájdalmas, de az én halálom örökre átkozott lesz az emberek között. Olyan bűnt követtünk el, hogy az uram nem bírta elviselni, s én sem bírom végig, pedig erős asszony vagyok...

Kitátotta száját, s ujjaival vizet csepegtetett belé, hogy elmondhassa a magáét.

— Tudjátok, hogy már többször is elhívattam a papot, hogy gyónjak. Meg is gyóntam, de nem mondtam meg az igazat, talán mert suhog a csuhája, vagy mert nagyon a szemembe néz, vagy csak azért, mert nem fordult rá a nyelvem... Megmondhassuk másnak a bűnt, ha az olyan, amit akárki elkövet, de ahhoz, hogy az én bűnöm kimondjam, a fogakat piros csípővassal kell szétfeszíteni, ami úgy izzik, mint karácsonykor a tömjén...

Marija nővére felemelte fejét a vánkosról, s nyugtatgatta, a barátnék térdükre tették kezüket, s előrehajoltak.

— Most hát nektek fogok gyónni, mert lássátok, olyan tikkadt vagyok, hogy a legnagyobb koporsóban sem lelek

enyhülést, és olyan keserű, hogy testemet a föld be nem fogadja... A férfi mindig gyengébb az asszonynál, az uram csak egy esztendeig bírta, de én esztendők sorján át. Közös bűnünk vót, de ő egy év múltán magamra hagyott, hogy nélküle hordozzam, s az én terhem olyan nehéz, hogy még a vas is porrá mállana alatta...

— Tudjátok meg, mi ketten gyújtottuk fel a falut. Pontosan délben csapott fel a vér az égre, s a vér elfedte a fényes napot. A mi házunkat valahogy nem érte el. Az uram a fődporát szórta a szájába, hogy ne üvöltsön, de a szívéből kiszakadó jaj kivetette szájából a fődet. Akkor leült a vizes dézsa mellé, s vízzel tömte be a száját, okádta a vizet, s megint töltötte magába, csak hogy ne üvöltsön... A falu füstölgött, megfeketült, fekete emberek jajveszékeltek, s ő egy álló napig a víz mellett ült, feketén meg vizesen lecsuklott, s elaludt a sárban. El akartam húzni, a szárazra, de úgy megütött a dézsával, hogy én is lerogytam a sárba, s úgy feküdtünk egymás mellett...

Minden asszony felugrott a lócáról, tébolyult szemekkel meredtek Martára, álltak, mintha tölgyfából faragták volna ki őket. A nővér nem tartotta fel a fejét, elengedte. A beteg pedig tenyerével vitte a vizet a tálkából a szájába, de nem vitte odáig. Szétlocsolta a kebelén.

— Ti még a szavaimtól is megbolondultok, habár kemény parasztok vagytok, hogy gyónhattam vóna hát meg egy idegen papnak... És ha most szétszaladtok a híremmel a falu minden utcáján, én többé nem félek, kongassátok meg a vészharangot, én akkor se félek, akár a mejjemnél fogva vonszoljatok végig a falun, és ássátok el szétzúzott csontjaim a falu szemétdombjain, könnyebb lesz a kínom, mint most. Ezt a bűnt én már képtelen vagyok hordozni... Marija, megfulladok, támaszd fel a fejem, hadd fejezzem be a gyónásomat, még ha úgy égeti is a kezedet ez a fej, mint a szurok.

Az asszonyok hallgattak. Ettől a csendtől a harang is örökre megnémult volna.

— Így kezdődött. Amikor megjöttünk a faluba, már a háború után, felakasztották az uram bátyját, aki sokáig oda volt Ukrajnában. Levágtuk az urammal, és szekéren hazavittük, felöltöztettük a legényt, mint egy pávát, de a nyelvét nem tudtuk bedugni a szájába. És az én bolond uram kapta a kést, hogy levágja. Jó, hogy odatartottam a kezem, mert csontig bevágta, és amikor letakartam a bátyja fejit a piros kendővel, a vérem összevérezte a kendőt, és én másikat adtam. Tudjátok, hogy a temetéstől fogva az én uram megnémult, nem szólt attól kezdve egy szót se, csak járta a falvakat, felkereste a bátyja háborús bajtársait. Aztán azok a bajtársak elgyüttek hozzánk, és itt vendégeskedtek. Olyan legények vótak azok, akik revolverrel muzsikálnak a tánchoz, minden zsebükben bombát tartanak, s holmi villogó késeket böknek a bordák közé — ilyeneket még senki se látott. Aszongyák, hogy elkergettek minket a mi fődünkről, hogy a halálnak rakunk fészket, és az életünket odadobjuk az ellenség lába alá, mint a tetves inget a háborúban... És felbiztattak, hogy gyújtsuk fel a földesúr portáját. És mi felgyújtottuk az urammal. Az uraságnak semmi kára, de a fél falu korommá vált.

Marta kinyújtózott, és behunyta szemét, az asszonyok odaléptek az ágyhoz, vízzel locsolták, de a víz lefolyt arcáról, mint a kőről. Marija levette a rúdról a sárga gyertyát, és mindenki gyufát keresett, hogy meggyújtsák, és Marta kezébe tegyék, ám a beteg feléledt.

— Még nem hóttam meg, de mingyárt meghalok. Bár a lelkiismeret is meghalna velem együtt. Jól csinálta Isten, hogy a lelkiismeret nem beszél hangosan. Hadd temessék el az uramat bombákkal és revolverekkel a bajtársak. Hej, ha a lelkiismeret beszélni kezd, olyan tűzszavakkal szól

az bévül, minden porcikánkban, hogy azok a szavak még a sziklát is apró porrá mállasztják. Nincs szörnyűbb, mint a lelkiismeretnek eme szava. Én e szavakat sohase ismertem, sohase hallottam. Honnan költözhettek belém, csak az Isten küldhette oda, saját kezeivel. A villám az égen nem oly szörnyűséges. Az a szó, az az átok mindent megfojt, ami lélegzik a földön...

— Marijka, mingyárt meghalok. Mondd meg az embereknek, hogy hordják szét a rőzsémet meg az uramét is. Semmit se tudok nékik pótolni, de a szekrény alján van egy levelezőlap az uram bajtársától. Valahonnan messzi tájról írja, hogy elgyün hozzánk, mikettőnkhöz, kik immár szabadok lettünk. Ott van a címe is. Írjátok meg neki, hogy amit mi cselekedtünk, annak súlyát senki el nem viselheti, s hogy mi belehaltunk... Most már adhatod a gyertyát, már fel nem éledek.

Nálunk mindig ünnep van

Addig kérték, kérlelgették az öreg Palatot, míg végül rábírták, hogy meséljen nekik, fiatal barátainak, valami érdekes históriát a falusi életből. Gunyoros derű füstölgött fehér bajuszából:

— Nyolcvan esztendőt megértem, s alighanem nyolcvan esztendeje élek itt, e helyen. Voltak idők, amikor úr voltam, s a gazdatiszt mellett írnokoskodtam az uradalomban. Olyan idők is voltak, amikor ki se húztam a lábam a templomból, kántoroskodtam, s akkor a papok nyelvén beszéltem, később pedig rettegtem a rossz szellemektől. Muzsikus koromban, a komisz pálinka tette-é vagy az idegnyúzó, éjszakai hajcihő a cigányokkal, elég az hozzá, hogy csak úgy rajzottak körülöttem a kísértetek. Jó késő ig elüldögélsz a fiatal legényekkel, s olyan végeérhetetlen, hátborzongató mesélés járja, hogy a képeken a szentek fényes sátorukba bújnak. És a furulyaszó olyan búbánatot vált ki a kebelből, hogy a fiatal legénykék lecsüggesztik daliás vállukat, s piszkos ingujjukkal törölgetik könnyeiket. Aztán összeguberáljuk a pálinkára valót, és elküldjük a legbátrabb kettőt-hármat a kocsmába. A sarkukba szegődik minden ördögfajzat, akiket a házba idéztünk, olyan sokan vannak, mint egy lakodalmi menet. És útközben még csatlakoznak mindenféle rémek, a hidak alól, a pöcegödörből, a fákról, melyekre valaki felakasztotta magát, és vonul a legénykékkel az egész banda. Mikor a kocsmáros kinyitja nekik az ajtót, félelmében elönti a pálinkát, úgy reszket a keze, mert a legénykéket egészen az ajta-

jáig elkísérték a tisztátalan lelkek. És ők olyan tüzetesen mesélnek holmi gyerkőcökről, akiknek egytől egyig szakasztott olyan ábrázata volt, mint a kocsmárosnak. A zsidó besepri a pénzt, vagy pénz nélkül is kituszkolja őket a házból, s hat reteszre zárja az ajtaját. És mikor a zsidó sebtiben eloltotta a világot, amazok belopakodtak a baromfiudvarba, s annak, ami épp a kezükbe került — ha liba, hát liba, ha tyúk, hát tyúk —, menten kicsavarták a nyakát. Vidáman, hetykén jöttek meg a pálinkával és a zsákmánnyal, úgy látszik, az ördögöknek nem füllött kedvük részt vállalni az érdemes tettet fenyegető megtorlásban, mert már nem jöttek be a legényekkel a házba. Daróccal beakasztottuk az ablakokat, a furulyaszó elnémult, a nótaszó szintúgy, tördelték a szomszéd kerítését, és hamarosan piros lángoktól duruzsolt a kemence. A gazdasszony s a szomszéd lányok sürögtek, forogtak, főzték a húst, a házigazda előkeresett egy kupát, de jó nagyhasút, és minden ment szaporán a maga útján. Másfél óra múlva mind az asztal körül ültünk, ittunk, ettünk, de meseszó nélkül. Nagy fegyelem uralkodott az asztalnál, a legidősebbnek hatalma volt s megbüntette, aki hangosabbat rikkantott. Ha odavágott valamelyik pofázmányra, a vér is belecsordult a pálinkába. Így kellett lennie, mert akkoriban még bükkfa vessző járta. Ha netán a bitang zsidaja elmegy a bíróhoz, pálinkát visz neki, amaz fogja a tanácstagokat, és ha mulatságot talál a háznál, legalább huszonötöt mérnek mindenkire a bükkfa vesszővel. Szükség volt hát a fegyelemre, amint látják, mert nagy volt az ellenségtől való veszedelem...

Tessék, igyák a teát, pálinkám most nincsen, nem is bírom már meginni, és hát maguk se parasztlegények, hanem tanítók, busás fizetéssel...

— Ami a mostani időket illeti, kolléga urak, bizony, nehéz mulatságosat mesélni maguknak. Hosszú harmincöt esztendeig tanítóskodtam muzsikusi poszton, hozzászoktam az írástudatlan parasztokhoz, azok voltak ám a gyerekek, bárki a maga oldalára fordíthatta őket. Még nagyon féltek a panscsinától s a lengyel uraktól, de a zsidót semmibe se vették, csak nevettek rajta. Később aztán kezdtek átállni a józan cimboraságra, mert rohamosan veszítették el a földjeiket. Beállít az én iskolámba a bíró, a tanácstagokkal meg a teljhatalmú megbízottakkal, kikergetik a gyerekeket az iskolából, szétterpeszkednek a lócákon, isznak, énekelnek, hogy széltében-hosszában öt méter tanterem majd kibillen a sarkaiból. Hajnalfelé jönnek az asszonyok, keresik a párjukat, kérlelik, hogy menjenek haza, s miközben kérlelik, maguk is leülnek s velük együtt pálinkáznak. Majd huszonnégy óráig újra vegyes a társaság. Itt még egy egyetemi tanár se bírta volna egyfolytában egy napnál tovább. Nemegyszer kecmeregtem ki a lócák alól, a lócákon meg a katalóguson heringmaradék, szalonnamartalék hever szanaszéjjel, és a katalógusból még egy hónap múlva is áradt a pálinkaszag. Nem úgy, mint most, kolléga urak! Megtörtént, hogy összeült a tanács, és meghozta a határozatot: „Így és így, ez a tanító alkalmatlan, nem jól tanítja a gyerekeinket", bemennek az elöljáróséghoz, s visszajönnek a papírral, de mindjárt két ökröt is adnak mellé, felpakolnak a pereputtyoddal, s mehetsz más faluba tüstént enni magad: kapsz néhány mészöly gabonát, valamennyi tűzifát, s vagy a zsoltárkönyvet olvasod a templomban, vagy végigkornyikálod az egész szertartást. És fenékig kellett inni a kínok poharát, és egyszerre tűrni és büfögni. No de, mint mondottam, beköszöntött a józanság ideje, s aztán amikor pedig a fiúk megtanultak írni-olvasni, akkor jöttek a könyvecskék, az újságok, Naumovics tudománya, s megváltozott a falu világa szép lassacs-

kán. Majd a választások, az árulás, a Szics-gárda, s a végén már senki sem félt, se az uraktól, se a zsidajoktól. Akkora láva jött, piros áradással, hogy mindenki félreállt útjából.

Hanem egy újabb érdekes esetet röviden mégis elmesélek. Nézzenek csak ki az ablakon. Olyan fertálya ez az én falumnak, hogy még külön neve is van. Ez a fertály az urasági erdő töviben van. Az erdő zúg, s ilyen-olyan kívánságokat sugall a lélekbe: hol ácsgerenda kéne, hol szánrúd, hol fiatal fenyő lakodalmi fácskának, sok embernek van ám szüksége erdőre. Emiatt aztán napirenden vannak a házkutatások, a perek, a bírósági tárgyalások és a börtön. A falu többi része nem rendelkezik ezzel az erdőhasználati kiváltsággal, de ezek így szokták meg ősidőktől fogva. A szokásjog pedig, amint tudják, keményebb dió, semhogy fel lehetne törni a paragrafussal. Valamikor régen, a falu másik végén, azt már innen nem láthatják, volt egy nagy tó, s rajta, magam is emlékszem, még esztendőkön át ott voltak a hálók s a merítők, mert valaha, mintha annak a tavi fertálynak is meg lett volna a maga szokásjoga. Ezért aztán ez a fertály, itt, az ablakom előtt, igen nevezetes, már agyonperelték, már agyonperzselték, minden nap újabb licitálások, ilyen marakodásra a hatalom és a parasztok között én még nem emlékszem. A falu népe egytől egyig gyűlöli a hivatalnokokat, a legkisebbtől a legnagyobbig, olyat, ami most van, még sohase láttam. Könyörtelenül dúl a harc, és én mégis mulatságos történetet mondok. Nincs már valami jó szemem, de megdöbbenve látom, hogy majdnem mindennap csupa ünneplőbe öltözött ember jár-kel az utcán. Legények, asszonyok, gyerekek, mindannyian ünneplőben. Valami emlékünnep lehet, vagy templomi ünnep, hiszen jósok szent van. Kér-

dem az én öreg szomszédomat: „Mondja csak, Danilo, hát ilyen gazdag világ lett nálunk?" — „Bizony, tanító úr, olyan ünnepes idők járják, hogy lássa, csengőszóval gyünnek az urak, s visznek minden valamirevaló ruhafélét. No de a templomnál ott áll az őrszemünk. Mihelyt megpillantja, hogy közeledik holmi bricska az urakkal, szalad lélekszakadva emide. S aki élő ember, mind eldobja kezéből a munkát és ünneplőbe öltözik. Csupa rongyos holmi áll a lócán, úgyhogy az úr kezébe se akarja venni. Így aztán az urak is sétafikálnak, a parasztok is sétafikálnak, és efféle ünnep több is van hetente, mert az Isten tudja, mikor kihez gyünnek. Egyik a törvénytől, másik fondorlattal, nincs most különbség az emberek között. Az egyik gazda elrejtette mindenét, mintha egy serkéje se vóna, ámde gyüttek amolyan vizslatók, nekiestek ama gazdának az urak, s valami hét szekér ruhafélét cipeltek ki tőle. Ami őrlemény, disznóság akadt nála, azt is mind elvitték. Vót nagy jajgatás az ég alatt, de nem segített. Attól fogva, tanító úr, hogy ha urak vannak nálunk, a parasztok ünnepelnek, s parádéban járnak. De kegyelmed fizetést húz, így hát nem baj, hogyha rongyos."

— Hát, kolléga urak, ez a legvidámabb történet, amit elmondhattam, többet már nem tudok, nagyon öreg vagyok, no meg együgyű is.

Tartalom

Kék könyvecske *(Синя книжечка)*

Kék könyvecske *(Синя книжечка)* 7
Kikísérték a faluból *(Виводили з села)* 10
Megölte magát *(Стратився)* 13
A korcsmában *(У корчмі)* 17
Lesz családja *(Лесева фамілія)* 21
Anyjafia *(Мамин синок)* 25
A mester *(Майстер)* 30
A szentasszony *(Побожна)* 35
Katruszja *(Катруся)* 39
Az angyal *(Ангел)* 45
Egyes-egyedül *(Сама-саміська)* 49
Ősz *(Осінь)* 52
Istencsapás *(Шкода)* 57
A hír *(Новина)* 60
Az arckép *(Портрет)* 63

Kőkereszt *(Камінний хрест)*

Kőkereszt *(Камінний хрест)* 67
A tanácsülés *(Засідання)* 81
Hazafelé a városból *(З міста йдучи)* 89
Szenteste *(Святий вечір)* 96
A gyerekek *(Діти)* 101
Az aláírás *(Підпис)* 103
A határ *(Лан)* 107
A levél *(Лист)* 108
Esti óra *(Вечірна година)* 112

Az út *(Дорога)*

Az út *(Дорога)* 119
A vég *(Скін)* 122
Régidők *(Давнина)* 125
Előhírnökök *(Вістуни)* 132
Május *(Май)* 136
A gyújtogató *(Палій)* 141
Juharlevelek *(Кленові листки)* 159
Temetés *(Похорон)* 170
Álom *(Сон)* 172
A Beszarábok *(Басараби)* 174
Őszi vetés *(Озимина)* 185
A tolvaj *(Злодій)* 188
Fura-uracska *(Такий панок)* 197

Az én szavam *(Мое слово)*

Az én szavam *(Мое слово)* 205
Ítélet *(Суд)* 209

A föld *(Земля)*

Ímé – a föld *(Вона земля)* 219
Marija *(Марія)* 223
Gyermekkaland *(Діточа пригода)* 233
A pesztra *(Пістунка)* 236
A fiúk *(Сини)* 238
Háborús károk *(Воєнні шкоди)* 245
Morituri 251
Hric apó *(Дід Гриць)* 255

Novellák az 1926-os, 1933-as évekből *(Новели 1926–1933 років)*

A fonál *(Нитка)* 263
A régi dal *(Давня мелодія)* 265

Dicsértessék *(Славайсу)* 267
A mezsgye *(Межа)* 270
Anyafarkas (Tárca) *(Вовчиця. Фейлетон)* 273
A bűn *(Гріх)* 276
Az anya *(Мати)* 279
A harmat *(Роса)* 282
Buta asszonyok *(Дурні баби)* 285
Az oskolás *(Шкільник)* 288
A piros váltó *(Червоний вексель)* 292
A bűn *(Гріх)* 296
Nálunk mindig ünnep van *(У нас все свято)* 300

A VÁLOGATÁS ÉS FORDÍTÁS
ВАСИЛЬ СТЕФАНИК: Твори. Видавництво Художньої
Літератури «Дніпро» Київ - 1964
ALAPJÁN KÉSZÜLT

ВАСИЛИЙ СЕМЕНОВИЧ СТЕФАНИК
РАССКАЗЫ
(на венгерском языке).
ПЕРЕВОД ЕВЫ ГРИГАШШИ
ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР ШАРА КАРИГ
ХУДОЖНИК АРПАД КОВАЧ

СОВМЕСТНОЕ ИЗДАНИЕ ИЗДАТЕЛЬСТВА «ЕВРОПА» (БУДАПЕШТ, ВНР) И ИЗДАТЕЛЬСТВА «КАРПАТИ» (УЖГОРОД, УКРАИНСКАЯ ССР).

ЗАК. 2868. БУМАГА № 1. ФОРМАТ 84x108 1/32. ПЕЧ. Л. 9,625. УСЛ. ПЕЧ. Л. 16,17. ИЗД. Л. 16,1. ТИРАЖ 4200. ЦЕНА 2 РУБ. 77 КОП.

ОТПЕЧАТАНО С МАТРИЦ ТИПОГРАФИИ ИМ. КОШУТА (БУДАПЕШТ, ВНР) ОБЛАСТНОЙ ТИПОГРАФИЕЙ ЗАКАРПАТСКОГО ОБЛПОЛИГРАФИЗДАТА, Г. УЖГОРОД, ПЛ. КОРЯТОВИЧА, 16.

30 éves az Európa Könyvkiadó

MEGJELENT AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ (BUDAPEST)
ÉS A KÁRPÁTI KIADÓ (UZSHOROD, UKRÁN SZSZK)
KÖZÖS KIADÁSÁBAN
A KIADÁSÉRT FELEL AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
FELELŐS SZERKESZTŐ: KARIG SÁRA
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: MACZÓ PÉTER
MŰSZAKI VEZETŐ: SIKLÓS BÉLA
KÉSZÜLT: 4000 PÉLDÁNYBAN, 17,32 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN
A SZEDÉST A BUDAPESTI KOSSUTH NYOMDA VÉGEZTE,
A NYOMÁS ÉS KÖTÉS AZ UKRÁN SZSZK-BAN KÉSZÜLT
BU – 1 – 7576 ISBN 963 07 0206 1